

ACCIONS PER A LA POSADA EN VALOR DEL PATRIMONI DEFENSIU DE MORELLA

Passeig Interpretatiu
per les Muralles

UNIVERSITAT
POLITÀCNICA
DE VALÈNCIA

ESCOLA TÈCNICA
SUPERIOR
D'ARQUITECTURA

MASTER OFICIAL EN
CONSERVACIÓ DEL
PATRIMONI ARQ.

SARA PORTELA I VALLS

Treball Final del Màster Universitari
en Conservació del Patrimoni Arquitectònic
Curs 2018/2019

Tutor: Gaspar Muñoz Cosme

SETEMBRE 2019

ACCIONS PER A LA POSADA EN VALOR DEL PATRIMONI DEFENSIU DE MORELLA

Passeig Interpretatiu
per les Muralles

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

ESCOLA TÈCNICA
SUPERIOR
D'ARQUITECTURA

MASTER OFICIAL EN
CONSERVACION DEL
PATRIMONIO ARQ.

SARA PORTELA I VALLS

Treball Final del Màster Universitari
en Conservació del Patrimoni Arquitectònic
Curs 2018/2019

Tutor: Gaspar Muñoz Cosme

SETEMBRE 2019

Imatge de portada:

Portal del Forcall de Morella (S. Portela, 2018).

RESUM

Morella és un arquetipus de ciutat medieval que alberga una extraordinària quantitat d'elements patrimonials, protegits per un recinte emmurallat i coronats per un imponent castell. D'aquesta manera, el caràcter de Morella està altament determinat pel seu patrimoni defensiu, que conforma la imatge símbol de la població. És per això que es requereix d'una proposta de gestió del patrimoni que pose en valor i relacione els distints elements vinculats amb el seu sistema defensiu.

El treball proposat presenta tres vessants: en primer lloc, una catalogació del recinte defensiu de Morella, conformat per les muralles, les torres i els portals; per altra banda, planteja una sèrie d'accions encaminades a la posada en valor del patrimoni defensiu de la ciutat; i finalment, desenvolupa una proposta de Passeig Interpretatiu per les Muralles, un projecte de visita pública que consta de diferents zones temàtiques que contribueixen a la dinamització del patrimoni i a la difusió cultural.

En definitiva, aquesta iniciativa pretén donar solucions viables per a una gestió sostenible del patrimoni, aproximant els edificis i la seua història tant a la població local com als visitants.

Paraules clau: Morella, Muralles, Passeig Interpretatiu, Patrimoni Defensiu, Posada en Valor, Visita Pública.

ABSTRACT

Morella is an archetype of a medieval city that is home to an extraordinary amount of heritage elements protected by a walled enclosure and crowned by an imposing castle. In this way, Morella's character is highly determined by its defensive heritage, which conforms the symbolic image of the city. For this reason, a heritage management proposal is required that values and connect the different elements related to its defensive system.

The work here submitted has three aspects: on one hand, a cataloguing of the Morella's defensive enclosure, consisting of the walls, towers and portals; on the other hand, it raises a series of actions aimed at putting in value the defensive heritage of the city; and finally, it develops a proposal for an Interpretive Walkway along the city walls, a public visit project that consists of different thematic areas that contribute to the revitalization of heritage and cultural diffusion.

In conclusion, this initiative aims to provide viable solutions for sustainable heritage management, bringing buildings and their history closer to both the local population and visitors.

Key words: City Walls, Defensive Heritage, Enhance, Interpretive Walkway, Medieval Architecture, Morella, Public Visit.

ÍNDEX

AGRAÏMENTS	09
INTRODUCCIÓ	13
OBJECTIUS	16
METODOLOGIA	17

BLOC I | Part Descriptiva

1	MARC GENERAL	21
1.1	Context històric de la ciutat de Morella	23
1.2	El recinte defensiu. Anàlisi dels antecedents	28
1.3	El Castell	32
1.4	El Convent de Sant Francesc	34
2	MARC LEGAL	37
2.1	Normativa legal aplicable	39
2.2	Règim de propietat	42

BLOC II | Part Propositiva

3	CATÀLEG DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA	45
3.1	Metodologia	47
3.2	Anàlisi dels resultats	54
4	ACCIONS PER A LA POSADA EN VALOR DEL PATRIMONI DEFENSIU	59
4.1	Criteris per a la Gestió Sostenible del Patrimoni	61
4.2	Passeig Interpretatiu per les Muralles	63
4.3	La Ruta de l'Arquitectura Defensiva	64
4.4	Musealització i ús de les noves tecnologies	65
4.5	Millora de l'accessibilitat al castell	67
4.6	Visibilització del Convent de Sant Francesc	68
4.7	Pla de Gestió de Conservació i Ús Públic	69
5	PROPOSTA DE PASSEIG INTERPRETATIU PER LES MURALLES	71
5.1	Descripció del projecte	73
5.2	Tram I: Urbanisme i Ciutat	74
5.3	Tram II: Visita Interior/Exterior	76
5.4	Tram III: Paisatge i Entorn	78
5.5	Tram IV: Història de Morella	80
5.6	Tram V: Arquitectura Defensiva	82
5.7	Organització de la visita	87

6	CONCLUSIONS	89
7	BIBLIOGRAFIA I FONTS	95
7.1	Llibres i Publicacions	97
7.2	Pàgines Web	99
8	ANNEX Fitxes de catalogació	101
01	Torre de Sant Francesc	103
02	Portal dels Estudis	109
03	Portal del Rei	115
04	Torre del Carraixet	121
05	Portal del Forcall	127
06	Torre de Fredes	135
07	Portal de Sant Mateu	141
08	Torre Beneito	147
09	Torre d'Alòs	155
10	Torre de l'Asperó	161
11	Torre de la Font Vella	167
12	Torre Redona	173
13	Portal de Sant Miquel	179
14	Torre del Racó	187
15	Portal de la Nevera	193
16	Torre del Panto.....	199

AGRAÏMENTS

Són moltes les persones i les institucions que han contribuït al desenvolupament i conclusió d'aquest treball i sense els quals aquest no haguera sigut possible. En primer lloc, vull agrair al Dr. Gaspar Muñoz Cosme, director del treball, no sols el seu suport i dedicació, sinó el fet haver-me iniciat en el món de la conservació del patrimoni, així com encaminar-me a estudiar el Màster en Conservació del Patrimoni Arquitectònic.

D'aquesta manera, voldria donar les gràcies a tot el personal acadèmic i administratiu del Màster, per fascinar-me al descobrir les possibilitats professionals que ofereix aquest àmbit i per animar-me a desenvolupar el present treball sobre Morella. En especial, vull agrair el suport incondicional de la Dra. María José Viñals Blasco, qui creia en aquest projecte abans mateix que s'iniciara.

Gràcies a l'Ajuntament de Morella i a Rhamsés Ripollés Puig, alcalde de la ciutat, per la bona voluntat i l'interés mostrat en aquesta iniciativa, així com al Dr. Vicente Dualde Viñeta, Arquitecte Conservador del Castell i les Muralles de Morella, per tota la informació i la documentació gràfica facilitada.

Agrair a la Dra. Cristina Vidal Lorenzo, directora del Projecte La Blanca, l'oportunitat de formar part del seu equip d'investigació, a través del qual he pogut realitzar els meus primers passos en el treball de camp en la conservació del patrimoni, així com en els processos d'investigació científica.

A tots els companys de l'Institut de Conservació del Patrimoni, no sols pels bons consells acadèmics i professionals, sinó per l'amistat forjada i el suport infinit en cada iniciativa. Gràcies a Silvia Puerto Aboy i Marta Mestre Sabater per les primeres experiències compartides en Tikal (Guatemala); a Laura Gilabert Sansalvador i Andrea Peiró Vitoria per descobrir-me La Blanca (Guatemala); a Rosana Martínez Vanaclocha i Riccardo Montuori per les vivències en Uxmal (Mèxic); a Esther Parpal Cabanes, per tot el que un dia va començar en Flores (Guatemala), i a Ana Laura Rosado Torres, per les hores compartides i, sobretot, pel seu suport inesgotable; a Patricia Horcajada Campos, Nuria Feliu Beltrán i Andrea Aliperta, pels aprenentatges que m'heu transmès en l'àmbit del treball de camp i en l'ús de les noves tecnologies; a Sara Moreno Sánchez, pel recent companyerisme i suport. A tot l'equip del Projecte La Blanca, gràcies.

Al Col·legi Territorial d'Arquitectes de València (CTAV) i a Pablo Penyín Llobell, Vocal de Cultura, per haver-me donat l'oportunitat de treballar en els inicis de l'Arxiu Històric del CTAV, en el marc de les pràctiques d'empresa del Màster. Menció especial per a Anna Enguix Ferrer, experta en arxivística, per contagiar-me l'estima pels documents històrics i, sobretot, per la calidesa humana, així com també per a Carlos Salazar Fraile i el seu entusiasme per l'arquitectura.

Al meu inseparable equip de natació en aigües obertes, Antonio Escudero Sánchez, Lorenzo Pedrero Álvarez, Benjamín Beltrán Bennasar, Alexandre Debelic Cañellas i Lara Espí Pérez, per aportar-me l'energia i la vitalitat necessàries per enfrontar qualsevol tipus de repte. A Michel Debelic Gagné, per iniciar-me en aquest món i en tants altres.

Gràcies a tots els amics, companys del Màster i de la carrera, i a totes aquelles persones que estan al meu costat cada dia, per la confiança depositada i pel suport continu. A Olatz Ezquerro Baztán per la seua ajuda. Un agraïment especial per a Neus Aznar Alemany, per l'amistat prolongada al llarg dels anys i per una convivència excepcional. A Alba Climent Pastor, per la proximitat i els ànims en la distància.

I com no podia ser d'altra manera, moltes gràcies a la meua família, en especial als meus pares, Asunción Valls Castelló i Julio Portela Bayarri, i a la meua iaia, Milagro Castelló Espí, pel suport incondicional i per la confiança depositada en cadascun dels meus projectes. Gràcies per ser i per estar, a tots vosaltres.

INTRODUCCIÓ

Morella és una ciutat d'origen medieval que destaca per la seua importància històrica i per la gran quantitat d'edificis patrimonials que conté. La població té el seu origen en el castell, situat en un enclavament estratègic per al control de la vall. A l'arribada dels cristians, la població es va anar expandint per fora del recinte del castell, adaptant-se a la topografia del terreny i configurant la morfologia de la Morella que coneixem a dia de hui.

Els seus principals elements històrics es situen en l'interior del recinte emmurallat, com són el castell, l'Arxiprestal de Santa Maria, el Convent de Sant Francesc i nombroses esglésies, a banda d'edificis d'èpoques més recents com les Escoles Pies o la Plaça de bous, tots ells rodejats per les muralles i les seues corresponents torres i portals. En la banda exterior del recinte, convé mencionar també l'aqüeducte romà i el jaciment de pintures rupestres de "Morella la Vella".

A més, el paisatge urbà de Morella està intrínsecament lligat a la seua topografia i a la història que ha viscut: la ciutat no s'entén sense la figura de la fortalesa que corona el penyal de la "Mola", ni tampoc sense els llenços de la muralla que arropen el teixit urbà i li atorguen identitat. Aquesta imatge constitueix la icona de la ciutat, i encara a dia de hui l'estil de vida dels morellans es desenvolupa en intramurs, fet que confereix un paper fonamental a les muralles.

Convé mencionar que Morella és una de les quatre úniques ciutats medievals de la Comunitat Valenciana que encara conserva íntegrament el seu recinte emmurallat, junt a Peníscola, Tabarca i Mascarell. No obstant, pel que fa a Peníscola i a Tabarca, es tracta de muralles ubicades en un entorn coster, mentre que Mascarell es troba en una zona de terreny pla entre camps de cultiu.

En canvi, Morella presenta unes condicions ben particulars que la converteixen en un cas únic a posar en valor: la població es situa en una zona d'interior d'alta muntanya, on la topografia juga un paper fonamental en la morfologia urbana i en el traçat de les muralles, que presenten infinitat de trams amb diferents direccions i múltiples torres per tal de cobrir adequadament la defensa des de tots els angles possibles. Per tant, parlem d'un conjunt únic i de gran rellevància, tant per la profunda història de la ciutat com per la quantitat i qualitat de la seua arquitectura defensiva.

La vida en intramurs és una particularitat de Morella que fomenta moltes de les seues tradicions històriques. Tant per raons d'estil de vida, com també per a protegir-se del vent i de l'intens fred de l'hivern a una ciutat de muntanya que es troba a quasi 1000 metres d'altitud sobre el nivell del mar, la població continua preferint fer vida dins del recinte de les muralles i la majoria de gent no li troba encant a viure en l'exterior. Queda patent, per tant, el paper fonamental del Patrimoni Defensiu de Morella i la necessitat de posar-lo en valor.

Aquest patrimoni comprén principalment el castell i el recinte de les muralles, amb les corresponents torres i portals. No obstant, en aquest treball tindrem en compte també el Convent de Sant Francesc per dues raons: la primera, per l'ocupació militar que va sofrir des de la segona meitat del segle XIX fins l'any 1909, període en el que va estar adherit al castell i va funcionar com a caserna; la segona, perquè encara hui presenten una vinculació directa, ja que el recorregut actual d'accés al castell té el seu inici en el propi convent.

Si bé el Patrimoni Defensiu està conformat per tots els elements mencionats anteriorment, l'objecte d'estudi principal d'aquest treball són les muralles, els portals i les torres. Per tant, es farà una breu introducció sobre el castell i el Convent de Sant Francesc, si bé serà el recinte emmurallat el que s'estudie en major profunditat.

Aquest treball naix amb la voluntat de posar en valor l'excel·lent patrimoni defensiu de Morella a través d'una sèrie d'estudis i propostes per a tal fi. S'estructura en dos blocs fonamentals: la primera part és descriptiva i consisteix en la recopilació de la informació necessària per assolir el coneixement històric de la població i els seus béns patrimonials; la segona part constitueix el contingut propositiu, en la qual una vegada estudiada la informació documental, es proposen accions concretes per a la posada en valor del patrimoni defensiu de la ciutat.

El bloc descriptiu comença amb un estudi general de Morella per tal d'entendre el seu context històric i les característiques més importants del recinte defensiu, així com del castell i del Convent de Sant Francesc. Tanmateix, es presenta una breu ressenya legal per conèixer les normatives d'aplicació sobre el patrimoni defensiu i el seu règim de propietat, incloent una introducció de l'evolució de la normativa.

A continuació, comença la part propositiva del treball, que es desenvolupa en tres apartats: per una banda, la realització d'un catàleg dels portals i les torres del recinte emmurallat, a partir del qual recopilar de manera sistemàtica tota la informació i també establir valoracions sobre els elements, que seran de gran utilitat a l'hora de plantejar la visita pública.

En segon lloc, una vegada estudiat el context general del Patrimoni Defensiu de Morella, es proposen una sèrie d'accions a escala de ciutat relacionades amb la difusió cultural i la dinamització dels elements patrimonials: es tracta de propostes concretes i independents, però complementàries i vinculades.

Per últim, ens centrarem en una de les propostes per tal de desenvolupar-la amb més detall: el Passeig Interpretatiu per les Muralles. Malgrat la gran importància de les muralles com a elements històrics i patrimonials, en l'actualitat es troben pràcticament en desús o molt poc aprofitades, i només el Portal de Sant Miquel és visitable a dia de hui.

Aquest projecte pretén donar vida al perímetre de la ciutat, a través d'un recorregut cultural amb el qual disfrutar del patrimoni construït, així com també del paisatge exterior i de l'encant urbà de la població. En una ciutat de carrers estrets i ben protegits, passejar per les muralles es converteix en una activitat lúdica que relaciona l'interior i l'exterior, la ciutat i el camp, intramurs i extramurs, en un ambient que mescla el moment present amb l'encant de la història.

En resum, el tema d'aquest treball consisteix en portar a terme un estudi general del patrimoni defensiu de Morella per tal de definir propostes de gestió que dinamitzen les possibilitats culturals de la ciutat. Partint d'aquesta base, es realitzarà un estudi exhaustiu del recinte emmurallat, amb l'objectiu de dissenyar un Passeig Interpretatiu per les Muralles que estiga a la disposició tant de la població local com dels visitants.

FIGURA 1. Vista de Morella i el seu castell des del Portal de Sant Miquel (S. Portela, 2018).

OBJECTIUS

L'objectiu general d'aquest treball de gestió consisteix en la posada en valor del patrimoni defensiu de Morella, a través dels següents objectius específics plantejats per a tal fi:

1 | ESTUDI GENERAL DEL PATRIMONI DEFENSIU DE MORELLA

Els elements que conformen el patrimoni defensiu de la ciutat són el castell, el Convent de Sant Francesc i el recinte defensiu -muralls, portals i torres-. Cal realitzar una contextualització històrica i arquitectònica de cadascun per tal de comprendre els seus valors intrínsecs i també la relació que els vincula entre sí.

2 | CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU: PORTALS I TORRES

L'objecte d'estudi principal d'aquest treball és el recinte defensiu, conformat per les muralles, els portals i les torres. Per a conèixer en profunditat les seues característiques i plantejar propostes de gestió adients, cal portar a terme un estudi individualitzat dels portals i les torres a través d'un catàleg.

3 | ACCIONS PER A LA POSADA EN VALOR DEL CONJUNT

Morella necessita establir plans d'actuació concrets sobre cadascun dels béns patrimonials, alhora que aquests han de formar part d'una estratègia global amb una finalitat comuna. Es plantejaran una sèrie d'accions complementàries encaminades a dinamitzar i posar en valor el patrimoni defensiu de Morella a escala general de la ciutat.

4 | PASSEIG INTERPRETATIU PER LES MURALLES

L'objectiu final serà desenvolupar una proposta de Passeig Interpretatiu per les Muralls que permeti disfrutar d'un recorregut pel recinte, els portals i les torres, oferint diferents tipus de visita i d'activitats als usuaris, ja siguin locals o visitants, i contribuint a la difusió d'aquest patrimoni tan destacat de la ciutat.

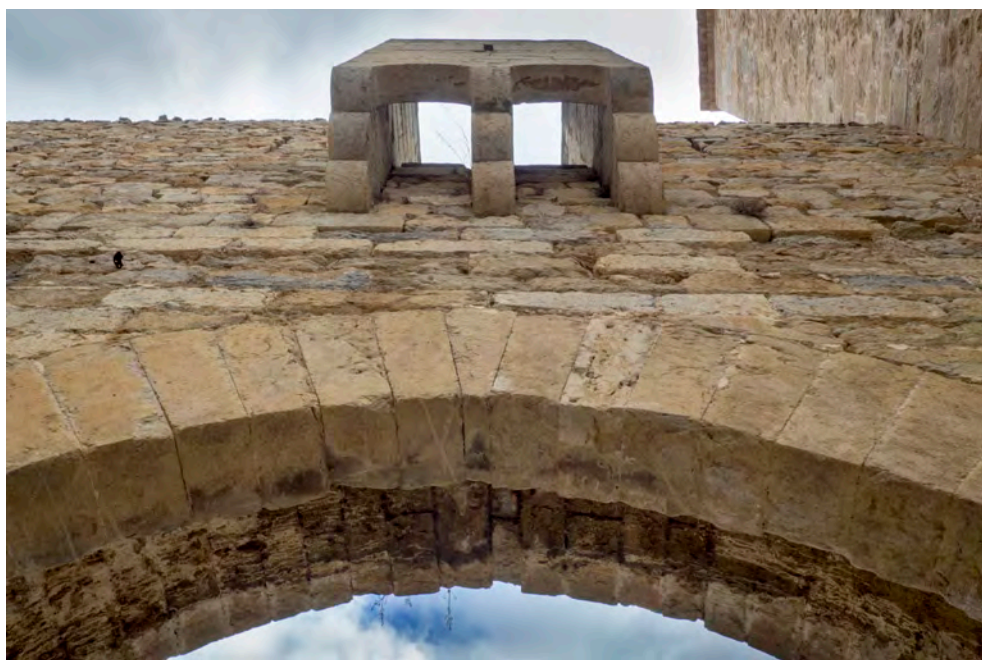

FIGURA 2. Matacà defensiu situat en el Portal del Forcall (S. Portela, 2018).

METODOLOGIA

Una vegada establerts els objectius de la investigació és necessari dissenyar una metodologia de treball adequada. Per tant, s'ha realitzat un procés d'investigació i documentació que consta de les següents fases:

1 | VISITA A MORELLA I RECOPILOCACIÓ DE FONTS DIRECTES

És fonamental conèixer la situació en la qual es troba l'element objecte d'estudi, així com les transformacions històriques que ha patit. En el procés d'ideació d'aquest treball ha sigut de vital importància realitzar una visita preliminar a la població per tal de conèixer in situ el seu interès i les seues particularitats, així com comprendre la seua situació actual i les necessitats que presenta.

Tanmateix, aquesta visita ha servit per a realitzar la recopilació de fonts directes, que ha consistit en un registre fotogràfic complet sobre el patrimoni defensiu i, en especial, de les muralles, portals i torres.

2 | DOCUMENTACIÓ BIBLIOGRÀFICA I ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Per altra banda, és imprescindible portar a terme una recerca bibliogràfica exhaustiva per tal de conèixer la història de Morella i les característiques del seu patrimoni defensiu. Aquesta fase de documentació bibliogràfica ens permet estudiar l'estat de la qüestió.

A més de les fonts bibliogràfiques, també s'ha tingut accés als últims estudis i projectes d'intervenció que s'han portat a terme en el recinte defensiu de Morella, gràcies a les aportacions de l'arquitecte conservador del castell i les muralles, Vicente Dualde, i a la col·laboració amb l'Ajuntament de la ciutat.

FIGURA 3. Torre Benito, vista des del carrer de la Murada (S. Portela, 2018).

3 | ESTUDI I CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU

Una vegada estudiada la història de la ciutat i del patrimoni defensiu, es realitzarà un estudi detallat dels trams de muralla que conformen el perímetre defensiu, els portals i les torres, que es materialitzarà en una sèrie de fitxes de catalogació específiques.

4 | PROPOSTA D'ACCIONS PER A LA POSADA EN VALOR

Amb tota la informació obtinguda, estem en disposició de plantejar accions concretes per a dinamitzar i posar en valor el patrimoni defensiu de la ciutat.

5 | PROJECTE DE PASSEIG INTERPRETATIU PER LES MURALLES

Després d'analitzar els resultats de la investigació i haver proposat accions, es planteja el desenvolupament en detall d'una de les propostes: el Passeig Interpretatiu per les Muralles. Aquest serà l'objectiu últim per a culminar el procés d'investigació i les estratègies per a la posada en valor del Patrimoni Defensiu de Morella.

6 | CONCLUSIONS I MATERIALITZACIÓ DEL DOCUMENT

Finalment, s'analitzaran els resultats del treball per tal d'obtenir conclusions sobre el projecte realitzat. En aquest apartat és fonamental estudiar els resultats segons el punt de vista dels objectius inicials plantejats en el projecte, així com revisar l'impacte que ha suposat tant per a la població com per als visitants.

Per acabar, cal materialitzar el procés d'investigació i la proposta en el document final que constituirà el Treball de Final de Màster, explicant de manera clara, ordenada i amb un disseny adequat tot el procés de treball que s'ha portat a terme.

FIGURA 4. Detall de la banqueta de la muralla entre el Portal de Sant Mateu i la Torre Beneito (S. Portela, 2018).

BLOC I
Part Descriptiva

1 MARC GENERAL

CONTEXT HISTÒRIC DE MORELLA

Origen i evolució de la ciutat

Morella és un arquetipus de ciutat medieval i un dels conjunts urbans millor conservats de les seues característiques en tota la península ibèrica (Dalmases i Pitarch, 1983:541). Esta xicoteta població té el seu origen en el castell que corona el penyal rocós de la “Mola”, situat en un enclavament militar estratègic que li permetia el domini de la vall.

Els primers assentaments documentats en la zona daten de l'època romana, en el segle II, moment en el qual es van iniciar les obres de fortificació del castell. A partir de l'any 476 es produeix un domini visigòtic que es prolongarà fins el segle VIII, amb la conquesta àrab de l'any 714, els quals batejaren la ciutat com “Mourelia”. Aquest període de dominació es va allargar durant més de 500 anys, fins a l'arribada dels cristians.

En el segle XI es va construir l'alcàsser del castell, però no seria fins el segle XIII, a partir de la reconquesta cristiana, quan es va començar a gestar la morfologia de la Morella que coneixem a dia de hui.

En l'any 1232 Don Blasco d'Alagó pren el castell de Morella i, posteriorment, el rei Jaume I “El Conqueridor” li fa donació de la carta pobla. Arrel de la conquesta cristiana, la vila comença a créixer i a estructurar-se fora dels recintes murats del castell, seguint el pendent topogràfic natural. En l'any 1358, la ciutat respon als conflictes bèl·lics del moment emmurallant-se també pel front.

Entre els segles XIII i XV es construeix un aqüeducte fora de les muralles de la població, peça singular que complementa este conjunt únic d'urbanística medieval.

Des de l'any 1232 fins a finals del segle XV Morella viu la seua etapa històrica de major esplendor. En aquest període es consolida el poder econòmic, polític i cultural de la ciutat i es produeixen les intervencions més notables, fets que la converteixen en un dels nuclis urbans més destacats del Regne de València durant els segles XIV i XV (Dalmases i Pitarch, 1983:532).

Les raons de l'esplendor medieval de Morella són diverses, tal i com explica Sergi Beser:

“Fou l'estimada de Jaume I, qui va fer d'ella fortalesa i testimoni del poder reial, enfront dels nobles i ordes militars; durant anys segona vila del regne, rivalitzant amb Xàtiva; clau, per la seua situació geogràfica, en la relació d'Aragó i el nord del regne valencià; present activament en totes les lluites de l'època; regida per unes institucions dirigides a ordenar la societat local i les problemàtiques relacions amb els pobles del terme del castell de Morella; mentre anava formant la peculiar expressió física, mantinguda fins als nostres dies, conjunció en la seua estructura urbana dels tres poders, militar, eclesiàstic i civil, sobre els quals assentà la seua importància. Encara avui recórrer Morella contemplant les muralles amb les seves torres i les majestuoses portes, la mola del castell, sempre amenaçadora, l'arxiprestal, la Plaça, l'estructura dels carrers i les placetes, la casa de la vila i altres raconets i edificis, ens porta a reconèixer tot aquest conjunt com a pàgines d'un llibre que, amb prou detall, ens parla d'aquell món medieval.” (Alanyà, 2000:9).

Morfologia Urbana

La configuració urbana de Morella respon plenament a les característiques ambientals i topogràfiques del tossal. Quan l'assentament es va estendre per fora del recinte emmurallat de la fortalesa, ho va fer per la vessant favorable en quant a orientació solar, al mateix temps que s'adaptava a l'orografia del terreny.

D'aquesta manera, la trama urbana segueix el pendent natural del turó i s'estructura en arcs concèntrics articulats en una doble direccionalitat: els carrers horitzontals actuen a mode de ronda entre els principals edificis civils i eclesiàstics, mentre que els verticals són autèntiques escalinates de connexió directa entre les parts baixes i altes del nucli urbà (Dalmases i Pitarch, 1983:532).

El notable pendent sobre el qual descansa la ciutat ha donat lloc a una tipologia característica de vivenda; generalment, les cases s'orienten d'acord amb les vies perpendiculars i, en els carrers més estrets, les plantes inferiors solen coincidir amb els pisos alts de les vivendes situades més avall.

Dalmases i Pitarch fan una interessant descripció de la tipologia de vivenda morellana en el Catàleg de Monuments i Conjunts de la Comunitat Valenciana:

“Les vivendes corresponen, generalment, a una tipologia determinada (...) consistent en planta, un, dos o tres pisos i golfes; les cases més antigues són les que tenen un menor nombre de plantes si llurs característiques són prou homogènies: hi és fàcil de veure les portes en arc de mig punt o apuntat, amb dovelles de pedra, les baranes de fusta a les obertures de la façana, i fins i tot una estructura de fusta vista a l'exterior, la qual recorre el mur.

Algunes d'aquestes cases sofririen una transformació durant el segle XVIII; es canvià alguns dels seus elements externs, com les baranes de fusta per balcons de barra quadrada de ferro amb una succinta decoració de forja. A finals del segle XIX, i coincidint amb un bon moment de la indústria dels telers, algunes edificacions substituïren les baranes i les barres de ferro per treballs de fosa, de moda en tots els nuclis industrialitzats. (...) Aquest tipus de cases de Morella té la façana coronada amb un ràfec de fusta, més o menys reformat, que sobreix de la teulada ceràmica.”

Un enclavament urbà d'especial singularitat en Morella és, sens dubte, el carrer de Don Blasco d'Alagó, conegut com “la plaça” i que constitueix la via principal de la ciutat. Allí es situen alguns dels millors edificis de la vila i les cases ofereixen una característica especial en la planta baixa, al configurar pòrtics a ambdós costats del carrer, que amplien la superfície d'ús públic. D'ahí prové el seu nom, tot i que es tracte en realitat d'un carrer llarg i estret.

Probablement, l'acusat desnivell sobre el qual assenta la ciutat va impedir crear una autèntica plaça on establir un mercat i, per aquest motiu, va trobar el seu lloc natural entre aquests porxos des de segles enrere. Al llarg dels segles XV i XVII, esta part de la població va sofrir notables canvis.

FIGURA 5. Plànol de la ciutat de Morella i perspectiva del castell amb data de l'any 1840 (Font: Cartoteca de la UV, referència HU CA/AH-08/10-002).

FIGURA 6. Maqueta de la població de Morella (S. Portela, 2018).

Arquitectura i Patrimoni

La identitat de Morella es defineix tant per les seues cròniques com pel seu extens patrimoni cultural. Malgrat la seua reduïda extensió, la ciutat compta amb nombroses edificacions d'elevat valor, vestigis de la història que resulta imprescindible conservar i protegir. En l'any 1932 Morella va obtenir la Declaració de Conjunt Històric-Artístic.

La raó per la qual la ciutat i les seues muralles han sobreviscut fins als nostres dies és una paradoxa: mentre que durant el segle XIX altres ciutats vivien un moment d'expansió i procedien a l'enderrocament de les muralles que les oprimien -com és el cas de València en 1865-, Morella sofria, per contra, una època de decadència. Esta recessió econòmica va posar en pausa el creixement de la ciutat i la necessitat intrínseca d'expandir-se, ja que mai no recuperaria l'auge de períodes anteriors, fet que evitaria la destrucció del seu perímetre emmurallat.

Tal i com assenyala Arturo Zaragoza (Dualde, 2016:11), els problemes de conservació del riquíssim patrimoni artístic i paisatgístic de la ciutat són considerables, a l'igual que les tasques que cal realitzar per tal de resoldre'ls són enormement delicades. Per tant, convé actuar *“amb el coneixement d'un conservador d'un museu, la intuïció d'un artista i la precisió d'un cirurgià”*.

ARQUITECTURA CIVIL

Destaca especialment el castell, que corona el turó de la “Mola”, i tot el perímetre emmurallat que envolta la ciutat, amb els seus portals i torres. El recinte de les muralles va ser declarat en 1964 “Conjunt Històric-Artístic” per la Direcció General de Belles Arts.

Cal mencionar també l'aqüeducte construït entre els segles XIII i XV, així com l'edifici de l'Ajuntament, que data del segle XIV i el qual va obtindre en 1997 el Premi Europa Nostra a la restauració del patrimoni. Les Escoles Pies, construïdes en el segle XIX, o la Plaça de Bous, de 1904, constitueixen algunes peces patrimonials dels segles més recents.

ARQUITECTURA RELIGIOSA

L'església Arxiprestal de Santa Maria, construïda entre els segles XIII i XV, és un dels màxims exponents de l'arquitectura gòtica valenciana. El cor alt i la seua volta estrellada presenten unes característiques úniques en la seua tipologia (Dalmases i Pitarch, 1983:538). Aquest edifici va ser el primer de la ciutat en rebre la Declaració de Monument Nacional, en l'any 1927.

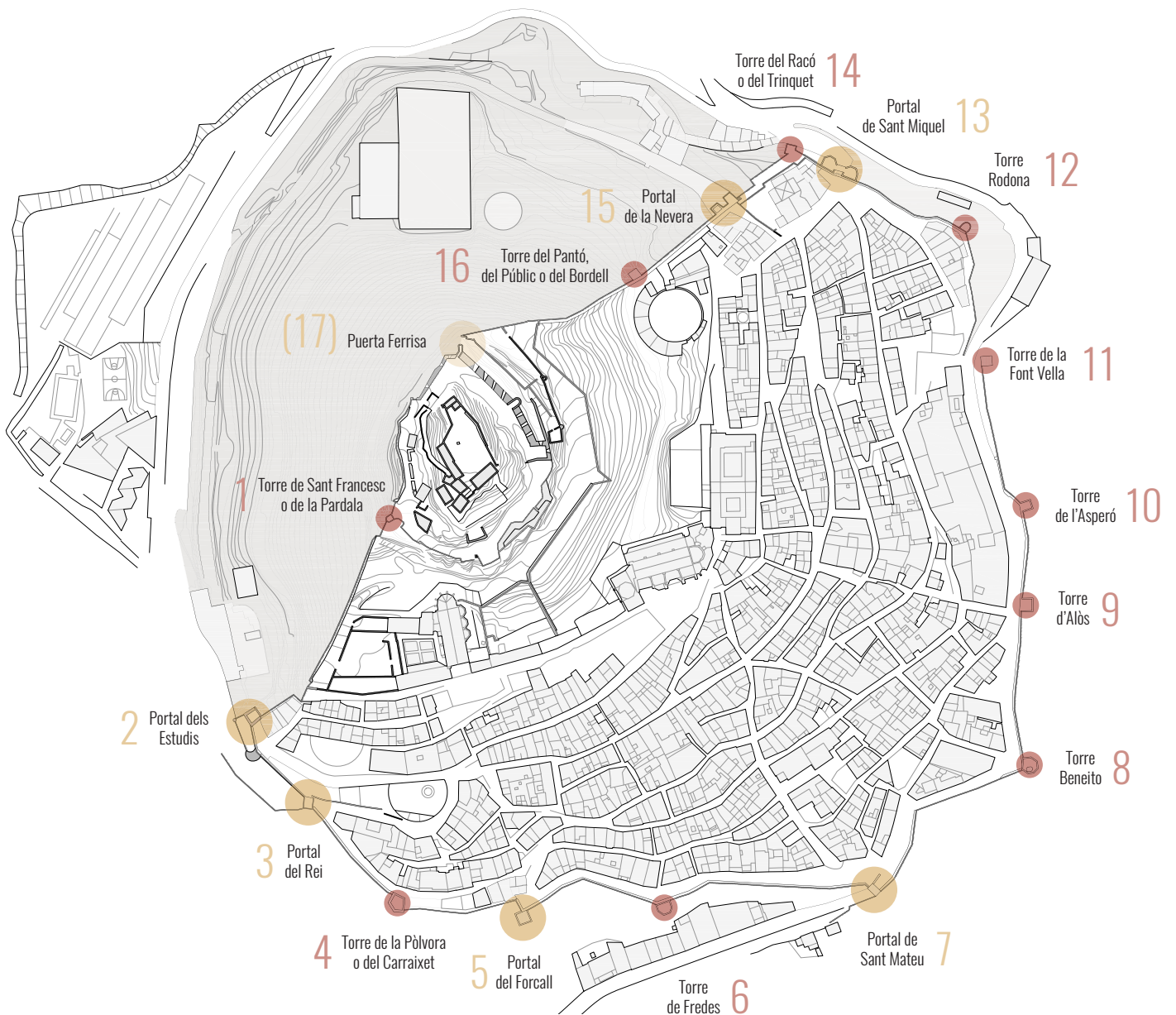
Destaquen, tanmateix, l'església de Sant Nicolau i el convent de Sant Francesc, obres del segle XIII; l'església de San Joan, construïda en el segle XIV, o la de Sant Miquel, del segle XVIII, entre altres edificis de caràcter religiós.

FIGURA 7. Plànol de situació dels portals i les torres del recinte emmurallat (Ajuntament de Morella, modificat per S. Portela, 2018).

ARQUITECTURA DEFENSIVA

El Patrimoni Defensiu és un tipus concret d'arquitectura civil i un element clau en el desenvolupament de la ciutat de Morella. El castell va constituir l'origen de la població, que més tard es va expandir per fora del recinte de la fortalesa. Va ser aleshores quan va sorgir la necessitat de construir un recinte defensiu més ampli, que cobrira el perímetre de tota la població i comptara amb les necessàries torres i portes d'accés a la ciutat.

Per tant, el castell i el recinte defensiu, format per les muralles, les torres i els portals, constitueixen els principals elements del Patrimoni Defensiu de Morella, si bé hem de mencionar també la vinculació del Convent de Sant Francesc amb l'activitat militar del castell durant el segle XIX.

EL RECINTE DEFENSIU

Anàlisi dels antecedents

El recinte emmurallat de Morella té una longitud total de 1.800 metres, dels quals trobem 1.385 metres de muralles i 415 metres ocupats per portals i torres (Dualde, 2016:16). En total, es comptabilitzen setze torres i sis portals d'accés a la ciutat.

El primer nucli defensiu de Morella va ser el propi castell i les seues muralles, que pertanyen a l'època àrab. És per aquest motiu que la Porta Ferrissa, portal d'accés a la fortalesa, no es sol comptabilitzar quan es parla del recinte emmurallat de la ciutat, ja que aquest va ser construït amb posterioritat, en l'època de dominació cristiana, moment en el qual la població es va estendre més enllà dels límits del castell.

La construcció de les muralles i torres que a dia de hui coneixem de Morella es va iniciar poc temps després de la Reconquesta. Segons Grau Montserrat, la primera notícia documentada sobre la construcció del barri del Sol de Vila data de l'any 1276. A partir d'aquest moment, nombrosos documents referents als contractes dels "obriers de murs" ens permeten datar gran part de les obres del recinte emmurallat entre els anys 1276 i 1481 (Dualde, 2016:13).

En canvi, altres autors assenyalen que les obres d'emmurallament es van iniciar en 1330 i van ser impulsades per manament del rei Pere "el Cerimoniós" a partir de l'any 1358, com a conseqüència de les guerres entre Aragó i Castella pels voltants de 1359. Finalment, en 1465 les obres del recinte van quedar totalment acabades, data en la qual es va alçar la torre del Carraixet (Dalmases i Pitarch, 1983:532).

La muralla compta amb sis portals, com són els de la Nevera, Sant Miquel, Sant Mateu, Forcall, Rei i Estudis, així com deu torres, les anomenades Pantó, Racó, Redona, Font Vella, Asperó, Alòs, Beneito, Fredes, Carraixet i Sant Francesc, a més de la porta Ferrissa que, com hem indicat, pertany al recinte del castell.

Si bé totes aquestes construccions responen a la mateixa tipologia constructiva, cadascun dels edificis presenta unes característiques i una morfologia distintes, segons la ubicació i la funció que els corresponia dins del conjunt defensiu.

1.2

FIGURA 8. Vista de la Torre Beneito des de la senda exterior a les muralles (S. Portela, 2018).

FIGURA 9. Portal de Sant Mateu, des de la banda d'intramurs (S. Portela, 2018).

Característiques Generals

Totes les torres estan comunicades entre sí interiorment per un passadís o banqueta. A més, en quant als accessos, en el llenç de la muralla es troben altres tres xicotetes portes d'accés a l'interior de la ciutat, ubicades junt a les torres del Pantó i Beneito, i una altra en el llenç de muralla pròxim al Convent de Sant Francesc (Dualde, 2016:13).

Les construccions de torres i portals presenten formes i mides diverses: la gran majoria són de planta quadrada, com és el cas dels Estudis, Rei, Forcall, Alòs, Asperó, Font Vella, Racó i Pantó; el portal de Sant Mateu és l'únic amb un traçat rectangular, mentre que la torre Redona, que és possiblement la més moderna de tot el recinte emmurallat, és de planta semicircular, a l'igual que la de Sant Francesc; per últim, les torres del Carraixet, Fredes i Beneito presenten una planta poligonal de 5, 6 i 7 costats respectivament.

Per altra banda, els portals de Sant Miquel i de la Nevera tenen unes característiques singulars: es tracta dels dos únics exemples de portals conformats per dues torres laterals i un cos intermedi en el qual es disposa la porta d'accés. Pel que fa a la Nevera, el portal està format per dues torres bessones de planta quadrangular, unides per un doble arc ogival. Per la seua banda, Sant Miquel es manifesta com la construcció de major qualitat arquitectònica de tot el recinte defensiu: està formada per dues torres bessones de planta octogonal aixamfranada, la qual cosa les transforma en hexagonals.

Pel que fa a les torres, convé destacar algunes dades d'especial interès. La torre de Sant Francesc, també coneguda com la torre de la Pardala, és el punt de connexió entre el recinte emmurallat medieval i el recinte propi del castell, d'època anterior. Aquesta torre va estar vinculada a les activitats conventuals durant l'època de funcionament del convent.

En quant al portal dels Estudis, primitivament va estar constituït únicament per la torre quadrada, si bé arrel de les guerres carlistes del segle XIX va ser ampliat amb la construcció d'un accés a mode de resclosa amb doble porta, flanquejat a més per una nova torre circular.

Si ens atenem a dades històriques d'interès, convé mencionar que el portal del Rei deu el seu nom al fet que va ser el lloc pel qual va entrar per primera vegada a la ciutat el rei Jaume I en 1232, segons la tradició.

La torre de la Font Vella rep el seu nom per trobar-se en la part final del trajecte de l'aqüeducte, al costat de la font que porta el mateix nom. En l'època medieval, aquest element va ser el principal aljub de la ciutat, fins que a principis del segle XIX es va construir el dipòsit d'aigua de l'Albereda. La torre està ubicada en les immediacions de l'únic tram de muralla que falta en tot el perímetre, i que va ser desmuntat en 1934 per tal de permetre el pas de vehicles cap al portal de Sant Miquel.

Per últim, mencionar que el portal de Sant Mateu constitueix el principal punt d'accés des de la costa, mentre que el de Sant Miquel és l'accés principal des d'Aragó.

Característiques Constructives

La disposició dels llenços de muralles i la distribució de les torres no és casual. Tots els portals es troben ubicats en llocs accessibles, ja que són els punts on desemboquen els camins d'entrada a la ciutat. Tanmateix, els portals es disposen normalment en llocs en els quals la muralla presenta un canvi de direcció, per tal de facilitar la defensa a ambdós vessants. Els portals de Sant Miquel i de la Nevera són els únics que es situen en un tram recte del llenç de la muralla, motiu pel qual compten amb dues torres que flanquegen els accessos (Dualde, 2016:14).

Convé destacar que tots els portals i torres descansen sobre superfícies rocoses, que són aprofitades com a fonament de les estructures. Per altra banda, els trams de muralla que enllacen unes torres amb altres estan construïts sobre terrenys argilosos, que en ocasions salven desnivells considerables, i és per això que sovint sofreixen problemes d'estabilitat.

Pel que fa a les característiques constructives, les fàbriques de les torres són de maçoneria amb reforços de carreus en els cantons. És notable la diferència en la qualitat i regularitat de la maçoneria, considerablement major en els portals que en les torres. Tot i això, els portals mantenen una gran sobrietat en l'arquitectura i tot just presenten elements decoratius.

L'espessor dels murs varia entre 1,40 i 2,10 metres, aproximadament. Els buits de les portes d'accés a les torres són ogivals i amb dovellatge de mig punt, de reduïdes dimensions per tal d'afavorir-ne la defensa. Les comptades obertures a l'exterior són sageteres per a protegir-ne els flancs, si bé destaca especialment el cas de la torre del Pantó, que és l'única acondicionada per a ballesta. A més, sobre cadascun dels portals hi ha matacans defensius (Dualde, 2016:14).

En el seu llibre *Puertas y Torres de Morella*, Vicente Dualde fa una acurada descripció sobre la tipologia en planta de les diferents torres del recinte:

“La solució constructiva de les plantes de pis varia en funció de les dimensions de l'espai a cobrir, del seu perímetre i dels requeriments defensius. Es limita a tres tipus: el primer és la volta de carreus, ja siga de mig punt en les torres rectangulars o quadrades -com la del Rei i Sant Mateu-, o bé amb voltes d'aresta en les torres de més costats -com les de Sant Miquel o Fredes-; el segon és el d'un gran arc apuntat que permet disposar d'un suport intermedi sobre el qual descansa un forjat de fusta -com és el cas del portal del Forcall-; i el tercer és un simple forjat de fusta que descansa directament sobre els murs perimetrals -com en la torre de la Font Vella-. Estes tres solucions es donen tant per a resoldre el primer forjat, com els intermedis i el de la coberta.”

L'elevada qualitat constructiva i l'adequada fonamentació de les torres i portals han afavorit la seua conservació fins els nostres dies. No obstant, alguns trams que van estar més exposats a l'efecte de l'artilleria van sofrir importants modificacions durant les guerres dels segles XVIII i XIX, com és el cas del portal de la Nevera, la torre del Racó, la torre Redona, la torre del Carraixet o el portal dels Estudis.

EL CASTELL

La fortalesa que va donar origen a la ciutat

La ciutat de Morella és indissoluble del seu paisatge abrupte, la seua situació geogràfica estratègica i, sobretot, del seu imponent castell, que constitueix l'origen mateix de la població. L'antiguitat de la fortalesa queda demostrada per la quantitat de restes arqueològiques que s'han trobat entre els seus murs, tals com sílex i destrals, així com també nombroses monedes ibèriques, romanes, visigodes i àrabs (Salvador, 1982:3).

Les condicions geogràfiques han contribuït a fer de Morella el centre d'una gran activitat militar des de fa més de 900 anys, i del castell una fortalesa inexpugnable fins a l'aparició de l'artilleria (Dalmases i Pitarch, 1983:541). En 1050, Morella formava part del regne àrab de Tortosa; en 1061 pertanyia al regnat de Saragossa; en 1084 va ser atacada per Rodrigo Díaz de Vivar, el "Cid Campeador"; entre els anys 1117 i 1129 va estar sota el regnat d'Alfons I d'Aragó; en 1157 estava dins dels límits de la carta-pobla d'Alcañiz, i va ser mencionada novament en les de Camarón (1194) i Monroyo (1208).

Finalment, l'any 1232 Morella va ser ocupada pel cavaller cristià Don Blasco d'Alagó, fet que va originar un conflicte d'interessos entre aquest i Jaume I d'Aragó, que al·legava que el castell de Morella era lloc que no podia pertànyer sinó a rei (Salvador, 1982:3).

Pel que fa als conflictes bèl·lics a partir de la reconquesta cristiana, destaquen les Guerres de la Unió (1347), les Guerres entre Aragó i Castella (1359), la participació en el Compromís de Casp (1412), la Guerra de les Germanies (1520-1522), les Guerres de Catalunya (1640-1652), així com també les Guerres de Successió Espanyola, Independència, Realistes i Carlistes, sent aquesta última l'anomenada Guerra dels Set Anys (1833-1840) (Salvador, 1982:3).

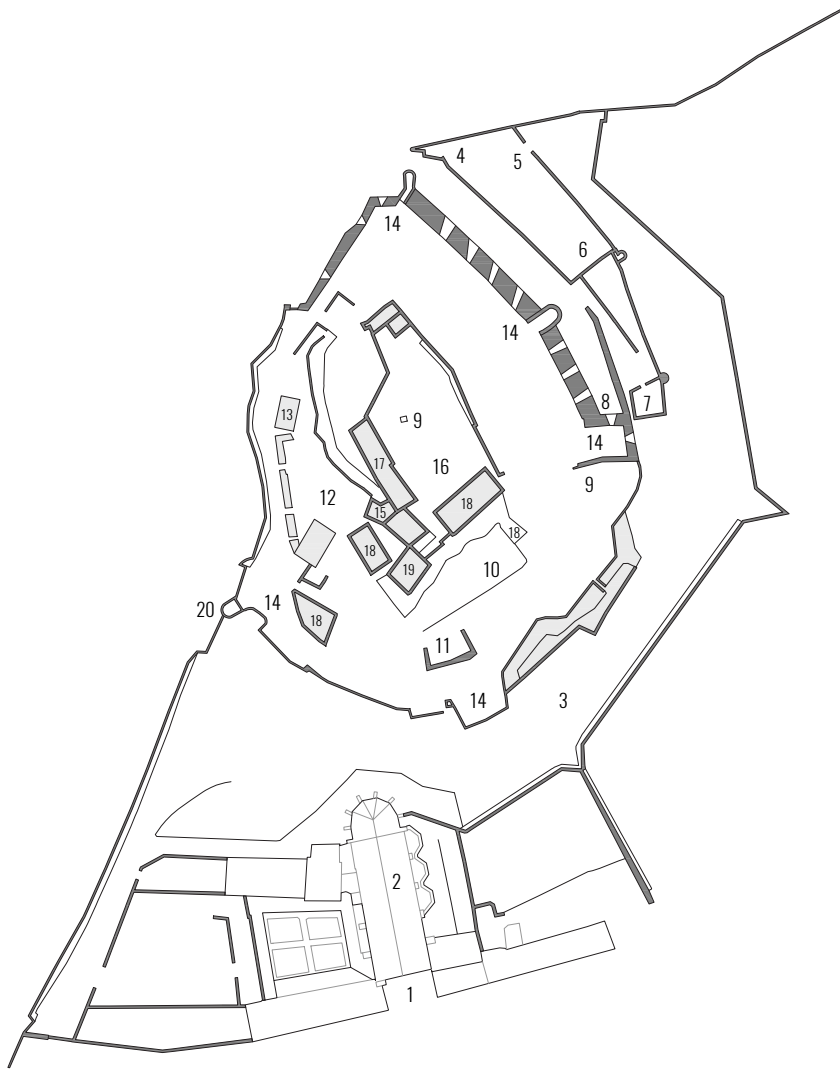
Segons explica Salvador Gaspar en Castillo, Murallas y Torres de Morella, l'estructura general del castell es configura en quatre parts que assenten sobre el turó de la Mola, a diferents altures:

- La base, amb forma d'el·lipse irregular de dimensions 180 x 170 metres, on s'emplaça el camí espitllerat d'accés al castell. Actualment, el camí d'accés des de la població comença en el convent de Sant Francesc i porta fins a l'entrada principal del castell.
- El primer nivell, de dimensions aproximades 150 x 130 metres i un espessor de 25 metres, on es situa l'entrada principal del castell i el Palau del Governador.
- El segon nivell, les mesures del qual ronden els 110 x 80 metres i un espessor d'entre 12 i 15 metres. Este era el lloc on radicaven les bateries d'artilleria.
- I per últim, el quart nivell, la part més elevada i més important de tot el castell, on estava emplaçada la ciutadella. Compta amb unes dimensions aproximades de 75 x 40 metres i un espessor de 25 metres.

1.3

FIGURA 10. Plànol en planta del castell de Morella, amb detall dels seus elements (Ajuntament de Morella, modificat per S. Portela, 2019).

FIGURA 11. Vista del castell de Morella sobre el penyal de la Mola (S. Portela, 2018).

- 1 Inici de l'accés actual al castell
- 2 Convent de Sant Francesc
- 3 Camí d'accés espitllerat
- 4 Porta Ferrissa
- 5 Porta primera del castell
- 6 Porta segona del castell
- 7 Cos de guarda
- 8 Entrada principal
- 9 Aljub
- 10 Palau del Governador
- 11 Farinera
- 12 Calabós del "Cacho"
- 13 Guarda del "Cadró"
- 14 Assentament d'artilleria
- 15 Porta d'accés al "Macho"
- 16 Plaça d'Armes
- 17 Pavelló d'oficials
- 18 Allotjaments de tropa
- 19 Torre Celòquia
- 20 Torre de la Pardala

EL CONVENT DE SANT FRANCESC

Període d'ocupació militar

El Convent de Sant Francesc va ser fundat el 17 de maig de 1272, si bé la informació corresponent a la seua construcció és escassa. Alguns autors assenyalen que l'edifici data de la segona meitat del segle XIII. En documents històrics s'ha trobat constància que en 1293 “els confreres de Sant Llätzer” es reunien “en els claustres dels frares menós”, el que denota que a finals del segle XIII el claustre ja estava construït (Dalmases i Pitarch, 1983:539).

Segons Milan Boix, la construcció de l'església va començar cap a l'any 1300 i les obres es van allargar durant el segle XIV; finalment, l'any 1390 va ser consagrada pel bisbe de Tortosa, Huc de Llupià. L'aula capitular està resolta amb volta de creueria i és obra de Andreu Tarrascó entre 1427 i 1442 (Dalmases i Pitarch, 1983:539).

L'activitat del convent va perdurar fins el segle XIX, moment en què diversos conflictes van provocar la desaparició de la comunitat, com són la guerra del Francès, l'ocupació militar de la casa (1809), les Guerres Carlines (1833) i la definitiva exclaustreació en 1840.

L'edifici va patir acusades modificacions per adaptar el seu ús religiós a la nova ocupació militar; l'església, de planta gòtica, va ser reformada més tard a l'estil jònic; en el pati trobem una sèrie d'arcades ogivals, que van ser tapiades i pintades per habilitar l'espai del claustre per a la tropa. En 1869 es va construir, a més a més, una casa o pavelló per al governador militar (Sarhou, 1925:639). Les dependències del convent van funcionar com a caserna fins l'any 1909.

Les característiques formals del convent responen als principis dels monestirs franciscans, amb solucions d'extremada senzillesa degudes a l'antiguitat de la construcció, així com a la manca de recursos econòmics. En canvi, destaca especialment el refinament de l'absis de l'església, única excepció d'austeritat en tot el conjunt (Dalmases i Pitarch, 1983:540). El Convent de Sant Francesc presenta tres dependències principals:

- El claustre forma un quadrilàter i presenta arcs trilobulats en tots els seus fronts. Es tracta de dissenys senzills que constitueixen un bon exponent d'aquest tipus de construccions al darrer quart del segle XIII, molt similars als que podem trobar als convents franciscans de Mallorca o al de les clarisses de Tortosa.

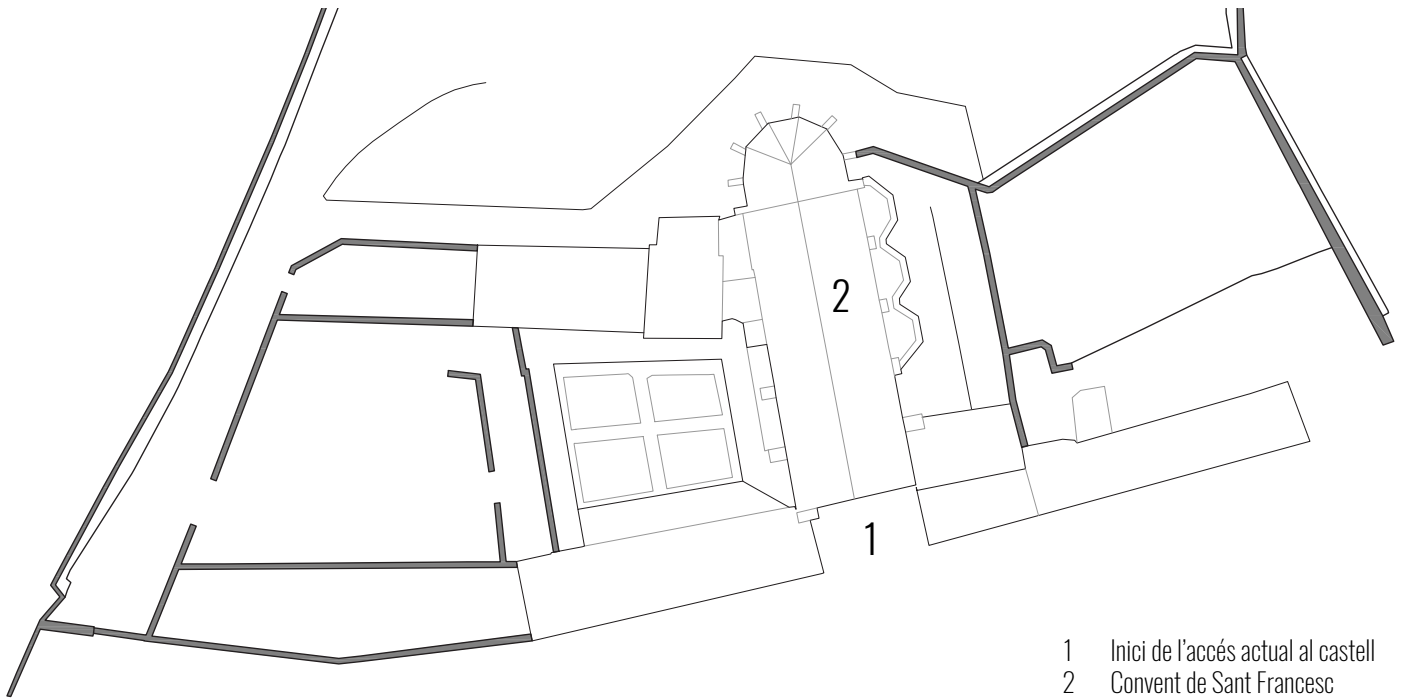
- L'església respon a les característiques generals franciscanes i presenta una sola nau, capelles laterals i absis poligonal amb volta de creueria. La construcció primitiva presentava una coberta de fusta a dues vessants, sostinguda per arcs. Pel que fa a l'absis, les troballes arqueològiques, resultat de les obres de restauració dirigides per Francisco Grande, han demostrat que presentava una profusa decoració d'escultures.

- L'aula capitular presenta forma quadrada i absència de decoració escultòrica. En canvi, conserva un dels pocs exemples de pintura mural gòtica de principis del segle XV al País Valencià, amb motius referents a la Dansa de la Mort. Els problemes econòmics van retardar la seua construcció al llarg de 150 anys.

1.4

FIGURA 12. Plànol en planta del Convent de Sant Francesc (Ajuntament de Morella, modificat per S. Portela, 2019).

FIGURA 13. Volta de creueria de l'església del Convent de Sant Francesc (S. Portela, 2018).

2 MARC LEGAL

2.1

NORMATIVA LEGAL APLICABLE

Introducció

Tal i com s'indica en l'apartat primer del Pla Nacional d'Arquitectura Defensiva, redactat pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esports d'Espanya, la protecció del patrimoni fortificat espanyol, amb caràcter extensiu, té el seu origen el 22 d'abril de 1949, quan es va promulgar el Decret sobre protecció dels castells espanyols, pel qual tots els castells van quedar sota la protecció de l'Estat.

Aquesta norma va constituir la primera protecció de caràcter genèric per a un conjunt de béns culturals i va propiciar l'aparició d'una nova consciència sobre la importància patrimonial de l'arquitectura defensiva:

“ARTÍCULO PRIMERO. Todos los castillos de España, cualquiera que sea su estado de ruina, quedan bajo la protección del Estado, que impedirá toda intervención que altere su carácter o pueda provocar su derrumbamiento.

ARTÍCULO SEGUNDO. Los Ayuntamientos en cuyo término municipal se conserven estos edificios son responsables de todo daño que pudiera sobrevenirles.

ARTÍCULO TERCERO. Para atender a la vigilancia y conservación de los castillos españoles se asignará un Arquitecto Conservador con las mismas atribuciones y categoría de los actuales Arquitectos de Zona del Patrimonio Artístico Nacional.

ARTÍCULO CUARTO. La Dirección General de Bellas Artes, por medio de sus organismos técnicos, procederá a redactar un inventario documental y gráfico, lo más detallado posible de los castillos existentes en España.”

(B.O.E. n° 125, 1949:2058)

No obstant, aquesta protecció genèrica no definia amb tota la seua amplitud l'objecte a protegir, ja que no contemplava altres elements que formen part de l'arquitectura defensiva, com muralles, torres, talaies, etc. La Llei 16/1985 de Patrimoni Històric Espanyol del 25 de juny de 1985 assenyala en la Disposició Addicional Segona que *“Se consideran asimismo de Interés Cultural y quedan sometidos al régimen previsto en la presente Ley los bienes a que se contraen los Decretos de 22 de abril de 1949, 571/1963 y 449/1973”* (B.O.E. n° 155, 1985:28).

En 1968, el Servei d'Informació Artística de la Direcció General de Belles Arts del Ministeri d'Educació i Ciència va publicar el segon volum del *Inventario de Protección del Patrimonio Cultural Europeo IPCE: España*, dedicat a l'Arquitectura Militar, que va ser creat com a complement del Decret de Protecció dels Castells de 1949 i tenia com a finalitat ser el punt de partida per a cobrir aspectes de la protecció jurídica i de la seua conservació, restauració i valoració.

Aquest volum està considerat com el primer inventari sistemàtic d'arquitectura defensiva espanyola: conté 5220 monuments, i inclou no només els castells i els recintes emmurallats urbans medievals, sinó també les torres de defensa aïllades, les talaies de costa, els forts i els recintes fortificats, etc. dins dels límits cronològics dels anys 711 al 1914.

L'entrada en vigor de la Llei 16/1985 del Patrimoni Històric Espanyol, en la seua Disposició Addicional Segona, va elevar tots els castells d'Espanya a la categoria de Bé d'Interés Cultural, atorgant-los d'aquesta manera la màxima protecció legal possible.

En compliment de la normativa vigent i amb la finalitat de completar el Registre General de Béns d'Interés Cultural, la Direcció General de Belles Arts va encarregar en 1998 la realització d'un inventari de castells i estructures de caràcter defensiu a l'Associació Espanyola d'Amics dels Castells. Aquest treball es troba actualment en fase de revisió, per a la seua incorporació a la base de dades de Béns d'Interés Cultural.

En 2006, el que era l'Institut del Patrimoni Històric Espanyol del Ministeri de Cultura va convocar unes Jornades Tècniques sobre Castells i Arquitectura Defensiva Espanyola en la localitat de Baños de la Encina, que van culminar amb la coneguda com la *Carta de Baños de la Encina*. Es tracta del primer text publicat pel Ministeri de Cultura amb recomanacions sobre l'actuació en processos de restauració i conservació d'este tipus de béns, que es va elaborar amb el propòsit que servirà de pauta comuna per abordar la protecció dels monuments des de diferents Administracions Públiques.

Donada la complexitat dels béns a abastar, després de l'aprovació de la *Carta de Baños de la Encina*, es va fixar com a primera línia d'actuació el programa específic de Muralles Urbanes, per ser aquesta la tipologia que requereix una atenció més complexa, donat a la seua imbricació amb la ciutat, la seua relació amb el procés de creixement urbà i perquè la seua gestió depèn de diferents organismes i entitats.

En este àmbit, amb la intenció de sistematitzar, programar i portar endavant les intervencions necessàries de manera conjunta amb les Administracions implicades, es va proposar a través d'un conveni de col·laboració, que fixava les responsabilitats i compromisos de cada part, que cada Comunitat Autònoma escollirà entre les muralles urbanes del seu territori les que considerava més adients per a formar part d'aquest programa.

FIGURA 14. Reunió mantinguda en l'Ajuntament entre l'alcalde de Morella, Rhamsés Ripollés, i membres del Màster en Conservació del Patrimoni Arquitectònic (S. Portela, 2018).

Normativa Estatal

LLEI 16/1985 DEL PATRIMONI HISTÒRIC ESPANYOL

Article Primer, Part 2, conforme al qual: *“Integran el Patrimonio Histórico Español los inmuebles y objetos muebles de interés artístico, histórico, paleontológico, arqueológico, etnográfico, científico o técnico. También forman parte del mismo el patrimonio documental y bibliográfico, los yacimientos y zonas arqueológicas, así como los lugares naturales, jardines y parques, que tengan valor artístico, histórico o antropológico.”*

Normativa Autonòmica

LLEI 4/1998 DEL PATRIMONI CULTURAL VALENCIÀ

LLEI 5/2007 DEL PATRIMONI CULTURAL VALENCIÀ
(amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017, del 7 d'abril.

La Llei del Patrimoni Cultural Valencià constitueix el marc legal de l'acció pública i privada dirigida a la conservació, difusió, foment i creixement del patrimoni cultural en l'àmbit de la Comunitat Valenciana, determinant les competències dels poders públics en la matèria, les obligacions i drets que concerneixen als titulars dels béns i les sancions que es deriven de les infraccions als seus preceptes.

La Llei tracta, en primer lloc, de fomentar l'apreciació general del patrimoni cultural, a través de l'educació i la informació, com el mitjà més efectiu per garantir la col·laboració social en la seua protecció i conservació. A més, pretén de manera especial promoure l'interés dels propietaris dels béns en la conservació, restauració i rehabilitació d'aquests a través de mesures concretes.

Normativa Local

MORELLA: PLA GENERAL D'ORDENACIÓ URBANA

En 1968 Morella redacta el seu primer PGOU, on es tracten una sèrie d'Inventaris de Patrimoni Arquitectònic i Urbanístic de protecció en tot el Terme Municipal. Destaca especialment el Plànol nº 10 del PGOU, “Recinte de Morella, Avanç de Catàleg”, on es declara una Protecció Individual Total per a tot el recinte defensiu.

No obstant, en el moment actual, el PGOU de Morella que es troba vigent és el de 1994, on figuren les proteccions per a la muralla i tot el perímetre defensiu.

El Conjunt Històric va ser declarat en 1932 i es regeix per aquest Pla Estructural, en defecte d'un Pla Especial i el seu corresponent catàleg, atenent-se, a nivell de proteccions, a les normes urbanístiques i l'ordenança gràfica que ens trobem.

RÈGIM DE PROPIETAT

Entitats responsables de la conservació

2.2

Conforme al previst i comentat, és l'Estat espanyol qui figura com a propietari dels elements defensius patrimonials de Morella: el castell, les muralles, les torres i els portals. No obstant, l'Ajuntament de la població té la responsabilitat de portar a terme les accions necessàries per a la seua conservació i l'adequat manteniment del conjunt.

En 1965 es realitza la primera restauració contemporània de les Portes i Torres de la muralla de Morella, impulsat pel Govern Central, la Generalitat Valenciana, la Diputació de Castelló i l'Ajuntament de Morella, amb la intervenció de distints tècnics especialistes en la matèria com Alejandro Ferran, Rafael Culla, Vera Hofbauerová, José Vicente Ferrer, Delfín Ferrer i Vicente Dualde, que han realitzat un esforç continuat en favor de la recuperació d'aquestes construccions que caracteritzen la imatge de la ciutat de Morella (Dualde, 2016:17).

Juntament amb aquestes actuacions també s'han executat obres en diversos llocs de la muralla per part dels arquitectes Alejandro Ferrán, Francisco Grande, Ignacio Gil Mascarell, Elisa Moliner, Luis Almena, Santiago Tormo, Jaime Sierra, Delfín Ferrer i Vicente Dualde (Dualde, 2016:17).

En l'any 2000, la Conselleria de Cultura nomena a Vicente Dualde Viñeta per al càrrec oficial d'Arquitecte Conservador del Castell i les Muralles de Morella, personalitat membre de l'equip tècnic i fundador de Balam Consultores.

Convé recordar que els treballs de conservació i restauració del patrimoni deuen ocupar-se també de les accions de difusió, tal i com s'indica en la Carta de Cracòvia del 2000. Aquest esperit ve recollit en el preàmbul de la Llei 5/2007 del 9 de febrer, en modificació de la llei de Patrimoni Cultural Valencià de 1998:

“Les actuacions sobre el Patrimoni no deuen estar dirigides només a la seua conservació i restauració, sinó també a dotar-lo de nous valors. Per aquest motiu, a més de fomentar la seua conservació, cal també realitzar esforços per a la seua posada en valor. D'aquest equilibri es derivarà una fortalesa capaç de marcar la seua empremta en l'àmbit de la societat globalitzada.”

FIGURA 15. Exposició de maquetes de les torres i portals de Morella, realitzades mitjançant impressió 3D (S. Portela, 2018).

BLOC II
Part Propositiva

3 CATÀLEG DEL RECINTE DEFENSIU

3.1

METODOLOGIA

Procediment per a l'estudi i la catalogació dels elements

Per tal de prendre decisions sobre el patrimoni i realitzar propostes d'actuació resulta imprescindible estudiar en profunditat els elements i fer una catalogació rigorosa i sistemàtica dels mateixos, que permeta documentar les seues característiques principals en diferents aspectes i comparar les dades per tal d'extreure'n conclusions.

Per portar endavant aquesta tasca, s'ha dissenyat una fitxa de catalogació específica per al patrimoni defensiu de Morella, basada en el model que María José Viñals proposa en el llibre "Turismo sostenible y patrimonio. Herramientas para la puesta en valor y la planificación".

La fitxa es constitueix com un instrument integral que inclou informació diversa i de gran utilitat per a l'estudi del patrimoni, estructurada en tres blocs: la primera part compila dades descriptives sobre l'element a estudiar; la segona és més prescriptiva i efectua una valoració de l'element; per últim, la tercera part recopila informació gràfica com són plànols i fotografies. La informació per a completar la fitxa s'obté tant de la presa de dades in situ, com a través de fonts documentals, que seran degudament ressenyades en l'apartat bibliogràfic.

Prenent com a model la fitxa de Viñals, s'han elegit els apartats convenients per a realitzar la catalogació dels portals i torres de Morella i s'han descartat els apartats que no eren necessaris, materialitzant la informació en un model específic de fitxa d'acord amb el disseny del treball.

Així, cada fitxa està degudament identificada de l'1 al 16, seguint la numeració assignada a cada torre o portal en el mapa de situació del recinte defensiu. En el títol s'especifica el nom principal de l'element, així com també altres denominacions del mateix. La fitxa s'estructura en 12 apartats, que es descriuen a continuació:

1. LOCALITZACIÓ

En aquest apartat s'especifiquen les coordenades geogràfiques de l'element en graus, minuts i segons, així com l'adreça en Morella. Es detalla també la cota topogràfica a la qual es troba l'edifici, prenent la mesura en la planta baixa del mateix, i també la cota màxima, sumant a la mencionada mesura l'altura de l'edifici.

2. CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

Es detalla la localització cronològica de l'edifici, l'autor, la tipologia, l'època històrica a la que pertany i l'estil arquitectònic. També s'especifiquen dades de superfície i volum sobre la construcció, així com la tipologia en planta, el número d'altures de l'edifici i l'altura màxima en façana, les plantes per les quals es pot accedir-hi i també la possibilitat d'accés a la coberta. A més, es relata una breu descripció a mode de ressenya històrica i arquitectònica de l'element.

En aquest cas, tots els elements catalogats pertanyen a la tipologia d'edificis patrimonials d'ús defensiu, construïts entre els segles XIII, XIV i XV, és a dir, en l'època medieval, i en un estil gòtic. En la majoria dels casos l'autor és desconegut, si bé s'ha especificat en les torres i portals que es coneix.

3. PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

S'adjunta un plànol de Morella on s'han assenyalat les torres i els portals que formen part del recinte defensiu, numerats de l'1 al 16, especificant la ubicació de l'element en qüestió. Per tal de facilitar la lectura dels elements, els portals estan marcats en color ocre i les torres en color roig.

01

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

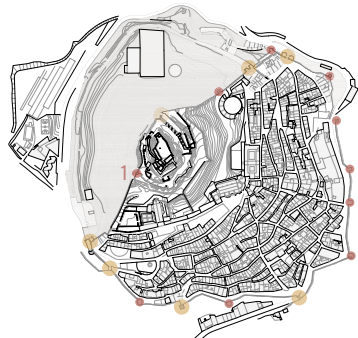
2 CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

TORRE DE SANT FRANCESC

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Descripció general				

3

FIGURA 16. Primera pàgina del model de fitxa de catalogació del recinte defensiu de Morella.

4. ESTAT DE CONSERVACIÓ

És imprescindible conèixer l'estat de conservació actual de l'element, per a la qual cosa s'estableix el següent sistema de valoració de l'1 al 5: 1, "Desaparegut"; 2, "Quasi desaparegut"; 3, "Severament degradat"; 4, "Poc degradat"; 5, "Sense degradacions aparents". En cas que l'edifici es trobe en males condicions, cal indicar les causes de degradació.

Si l'element ha estat sotmès a actuacions de restauració, es detallaran les accions realitzades, el motiu de la intervenció, l'autor del projecte i el promotor, així com la data en la qual es va realitzar. Si s'han detectat riscos o amenaces que puguin afectar a la conservació de l'edifici, es detallaran en la corresponent secció.

5. USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

En aquest apartat es fa menció de la funcionalitat original de l'edifici, el qual és defensiu en tots els casos, així com del nou ús que aquest té en l'actualitat. També s'indicaran propostes de canvi d'ús segons les conclusions que es presenten en el treball.

Un altre aspecte important per a la posada en valor radica en el règim de propietat de l'element, ja que la titularitat privada limita considerablement les opcions per a l'ús públic. En aquest cas, totes les torres són de règim públic, el propietari de les quals és l'Estat espanyol, si bé la seua gestió és responsabilitat municipal. Es mencionaran, tanmateix, l'estatus legal i la normativa d'aplicació corresponent.

6. INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Es reserva aquest apartat per a consignar tota la informació rellevant que per diverses raons no haja sigut inclosa en els apartats anteriors, ja siga d'índole històrica, arquitectònica, social o de qualsevol altre tipus.

7. BIBLIOGRAFIA

Llista de referències bibliogràfiques, documents de consulta i adreces web que resulten d'interès per a conèixer les fonts utilitzades en la realització de la fitxa.

8. RECONeixEMENT SOCIAL

A partir d'aquest punt s'inicia la part d'avaluació de la fitxa, consistent en establir una mesura de valor de l'element que resulte d'utilitat per a fonamentar la presa de decisions, basada en diferents criteris i amb indicadors de l'1 al 5.

Es fa referència en aquest apartat al reconeixement que la societat atorga a l'element estudiat. Des del punt de vista social, l'edifici patrimonial pot resultar intranscendent per als individus o, per altra banda, ser un element essencial que forme part de la seua identitat i per la qual cosa li mostren estima.

Aquesta valoració es realitza en la fitxa en una escala de l'1 al 5, on l'1 significa "Intranscendent per a la majoria dels individus", mentre que el 5 és "Essencial per a la majoria dels individus (representa un sòlid valor identitari social)". Per tal de realitzar degudament la valoració, cal realitzar una enquesta a la població. No és objecte d'aquest treball portar a terme estudis sociològics, per la qual cosa s'ha considerat una aproximació subjectiva.

9. ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

La primera valoració a realitzar és inherent als valors i atributs del propi element (valor intrínsec) i serveix d'utilitat per a detectar els trets més destacats a posar en valor de l'element, segons els següents criteris establerts per Viñals:

Significància: conjunt de valors científics, històrics, socioculturals i artístics que defineixen la importància de l'element i que van més enllà del seu ús funcional. El valor científic té a veure bàsicament amb el seu interès i les característiques pròpies que presenta segons la seua tipologia arquitectònica. S'estableix en base al disseny, materialitat, forma, estil i construcció.

El valor històric es relaciona amb els vincles existents entre l'element patrimo-

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ	Estat de conservació actual	1 2 3 4 5
	Causes de degradació	
	Intervencions de conservació realitzades	
5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL	Riscos i amenaces	
	Ús original	
	Ús actual	
	Règim de propietat	Propietari
	Estatus legal	Normativa d'aplicació
6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA	Comentaris	
	Publicacions	
7 BIBLIOGRAFIA	Pàgines web	

FIGURA 17. Segona pàgina del model de fitxa de catalogació del recinte defensiu de Morella.

nial i el registre dels aconteciments al llarg del temps, o amb algun fet, idea o personatge històric rellevant per a la societat. El valor artístic es deu al fet de ser considerat com una obra excel·lent, fruit de la creativitat i expressió de les persones. La significància social o espiritual es refereix a l'estima que la comunitat té actualment sobre l'element.

Representativitat: és el grau en què l'element presenta les característiques o atributs propis del tipus cultural al que pertany. Pot tenir dues accepcions: la 'representativitat típica', quan l'element és freqüent o comú i, en el sentit contrari, la 'representativitat excepcional', quan els trets són diferencials i es representen només en una minoria.

Singularitat: s'estableix en funció de l'estranyesa, originalitat i/o unicitat que

8 RECONeixEMENT SOCIAL	Reconeixement social	1	2	3	4	5	
	Comentaris						
9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL	Significància	1	2	3	4	5	
	Representativitat	1	2	3	4	5	
	Singularitat	1	2	3	4	5	
	Integritat	1	2	3	4	5	
	Autenticitat	1	2	3	4	5	
	Contextualització	1	2	3	4	5	
	Comentaris						
10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC	Atractivitat	1	2	3	4	5	
	Resistència	1	2	3	4	5	
	Disponibilitat	1	2	3	4	5	
	Condicions d'accessibilitat	1	2	3	4	5	
	Factibilitat	1	2	3	4	5	
	Valors educacionals	1	2	3	4	5	
	Funcionalitat	1	2	3	4	5	
	Comentaris						

FIGURA 18. Tercera pàgina del model de fitxa de catalogació del recinte defensiu de Morella.

l'element presenta en relació amb les característiques pròpies del tipus al qual pertany, considerant l'escala espacial de distribució de l'element (local, regional, nacional, internacional) i també el nombre d'elements similars existents (escassetat, exigüitat).

Integritat: és una mesura de la plenitud o totalitat dels elements i atributs que integren l'immoble per a garantir que aquest manté la seua significància. Aquest atribut es devalua en funció dels canvis i alteracions que l'element haja patit.

Autenticitat: es basa en la veracitat del disseny, els materials, l'estructura, l'entorn, etc. de l'element en relació a la seua creació original. Aquest atribut es devalua en funció dels canvis i/o alteracions que l'element haja patit.

Contextualització: fa referència a l'harmonia que manté l'element cultural amb altres elements i amb el seu entorn immediat (altres edificis, traçat urbanístic original, etc.) i també amb el paisatge que l'alberga.

10. ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Una vegada conegut el valor intrínsec de l'element, l'anàlisi es centra en l'avaluació turística del mateix per tal de conèixer el seu potencial. Convé mencionar que alguns criteris per a l'avaluació turística són particularment complicats d'aplicar perquè tenen un cert caràcter subjectiu, que pot variar segons els trets de personalitat i les preferències de les diferents audiències. En general, els elements de marcades característiques sensorials i de clara visibilitat resulten més atractius.

Els criteris utilitzats per tal de conèixer la potencialitat turística de cada element són els següents, a valorar en una escala de l'1 al 5:

Atractivitat: es refereix a paràmetres de tipus estètic, espiritual, emotiu i perceptiu que es basen en atributs sensorials físics com la riquesa visual, audible, olfactiva, tàctil i altres percepcions com la bellesa, la grandiositat, l'originalitat, el simbolisme, la identitat, etc. que provoquen emocions positives i sentiments d'estima en les persones.

Resistència (vs. Fragilitat/Vulnerabilitat): es defineix com la capacitat de l'element per fer front a una agressió; en l'extrem oposat està la fragilitat, que es defineix com la susceptibilitat a la pertorbació (impactes), d'origen antròpic o ambiental. La importància d'utilitzar el criteri de resistència resideix en la consideració de la probabilitat de destrucció i/o degradació de l'element. La fragilitat és major quan l'element valorat no és comú.

Disponibilitat: té a veure amb la possibilitat i/o freqüència d'observació i/o temps d'operativitat d'un element en una àrea determinada. En el cas del patrimoni immoble, el que més influeix són els accessos, aspectes de gestió horària i, sobretot, factors externs com el clima. La capacitat de càrrega recreativa determinarà també la disponibilitat d'espai per acollir visitants.

Condicions d'accessibilitat: es refereix a la facilitat per a poder visitar el lloc, en termes d'adaptacions físiques i equipaments per a la visita.

Factibilitat: s'utilitza per a valorar les possibilitats de la posada en valor per a un ús turístic de l'element. Té a veure amb el bon estat de conservació, la viabilitat econòmica, la disponibilitat espacial i temporal de l'element, l'existència de drets,

els usos tradicionals, les pràctiques religioses, la capacitat de gestió de l'organisme competent, els beneficis socials i també amb l'actitud dels actors interessats i de la comunitat.

Valors educacionals: es considera bàsicament el potencial que posseeix l'element per tal de proporcionar coneixement científic en l'àmbit de la Història, l'Arquitectura, l'Urbanisme, l'Arqueologia, les Belles Arts, etc. i per a facilitar la comprensió del mateix, és a dir, el potencial per a la interpretació. També es valoren aquells aspectes que contribueixen a augmentar la consciència pública dirigida a la conservació del patrimoni.

Funcionalitat: es refereix a la operativitat dels edificis i espais urbans, especialment si aquesta està relacionada amb els usos originals de l'element. A més, es valorarà si segueixen sent llocs de referència per a la comunitat local que interacciona amb els béns patrimonials de forma regular i quotidiana, per tal de conèixer si tenen un valor social afegit.

11. PLANIMETRIA

Per últim, el tercer bloc de la fitxa està constituït per la informació gràfica necessària per a visualitzar els elements, a partir de plànols i fotografies que es distribueixen en els apartats 11 i 12.

Així, en aquest apartat es fa una relació dels plànols necessaris per a la definició arquitectònica de cada element, conformat per plantes, alçats i seccions de les torres i portals, amb les corresponents cotes dimensionals.

12. FOTOGRAFIES

Finalment, en l'apartat 12 podem veure una sèrie de fotografies que faciliten la comprensió dels elements i representen el seu estat actual i, en alguns casos, l'estat anterior a les restauracions o fotografies històriques.

FIGURA 19. Extractes de les pàgines 4 i 5 del model de fitxa de catalogació del recinte defensiu de Morella.

ANÀLISI DELS RESULTATS

Claus per a desenvolupar el projecte

3.2

Després d'haver realitzat un estudi exhaustiu de cadascuna de les torres i portals de Morella, ens trobem en disposició d'analitzar les dades i extraure'n conclusions. Aquests resultats ens donaran les claus per a desenvolupar un projecte de "Passeig interpretatiu per les muralles" que responga adequadament a les característiques tipològiques, la significància històrica o l'estat de conservació de cada element.

Les fitxes de catalogació completes es troben en l'Annex d'aquest treball. A continuació es presenta un resum dels trets més destacats de l'anàlisi i algunes conclusions d'utilitat per tal de facilitar la interpretació dels resultats:

ADAPTACIÓ TOPOGRÀFICA

La disposició de les muralles i torres de Morella ve determinada en gran mesura per la topografia del terreny, segons dues estratègies diferenciades: per una banda, la major part del perímetre emmurallat s'adapta a la forma de les corbes de nivell, dividint els trams segons la topografia, envoltant la població des del Portal dels Estudis fins al Portal de la Nevera; per altra banda, el primer i últim tram de la muralla actuen com un enllaç entre el recinte defensiu i el castell, i les muralles són trams rectes i llargs que travessen el pronunciat pendent del turó, com podem observar entre el Portal dels Estudis i la Torre de Sant Francesc, o la Torre del Panto i el castell.

Pel que fa a l'altura sobre el nivell del mar de les torres, la de Sant Francesc és la que està en una posició més elevada, a 1025 metres, seguida de la Torre del Panto, a 993 metres d'altitud, i el Portal dels Estudis, a 985 metres. Com podem observar, es tracta de les torres més properes a la falda del castell i el seu turó. La banda sud-est del recinte és la que es troba a una menor cota topogràfica. Així, el Portal de Sant Mateu es situa a 926 metres sobre el nivell del mar, seguit de la Torre d'Alòs a 930 metres, i la Torre Beneito a 931 metres. En general, l'altura topogràfica mitjana de les torres és de 960,25 metres.

FIGURA 20. Tram de muralla des de la Torre del Panto al castell (S. Portela, 2018).

DISPOSICIÓ DE LES TORRES

S'observa una regularitat en la distribució de les torres al llarg del perímetre i una distància equilibrada entre elles, a excepció del tram nord-est del recinte, on hi ha una major densitat d'elements defensius: en este sector s'ubiquen el Portal de Sant Miquel i el de la Nevera, els dos únics amb doble torre, a més de la Torre del Racó com a element de protecció addicional, a una distància molt propera d'ambdós portals.

La distància màxima entre torres és de 151 metres, entre el Portal dels Estudis i la Torre de Sant Francesc, mentre que la mínima és de 19 metres, entre el Portal de Sant Miquel i la Torre del Racó. Tenint en compte les setze torres del conjunt emmurallat i els setze trams de muralles que el conformen, la longitud mitjana dels trams de muralla és de 84,50 metres.

Els trams més llargs són els pròxims al castell, per tractar-se d'un emplaçament escarpat i de difícil accés, mentre que en la resta de trams les muralles solen presentar-se amb una aresta intermèdia i un canvi de direcció, per facilitar la defensa entre torres.

TIPOLOGIA EN PLANTA

El conjunt de portals i torres del recinte emmurallat de Morella presenta una gran varietat en quant a la morfologia de les torres, entre les quals trobem plantes quadrades, rectangulars, semicirculars i poligonals de diferent nombre de costats, entre alguns casos especials.

Així, de les setze construccions defensives, hi ha huit de planta quadrada (Portal dels Estudis, Portal del Rei, Portal del Forcall, Torre d'Alòs, Torre de l'Asperó, Torre de la Font Vella, Torre del Racó, Torre del Panto), una de planta rectangular (Portal de Sant Mateu), dues de planta semicircular (Torre de Sant Francesc, Torre Redona), una pentagonal (Torre del Carraixet), una hexagonal (Torre de Fredes) i una heptagonal (Torre Beneito).

Pel que fa als portals de doble torre, Sant Miquel compta amb dues torres bessones de planta hexagonal, mentre que el Portal de la Nevera té una doble torre de planta trapezoïdal.

NÚMERO DE PLANTES

La distribució en altura de les torres també és variada, des de torres d'una sola planta a torres de planta baixa i quatre altures. De les setze torres, hi ha dues que tenen només planta baixa (Torre del Carraixet, Torre de l'Asperó), huit amb planta baixa i una altura (Sant Francesc, Estudis, Rei, Beneito, Alòs, Font Vella, Redona, Racó), dues amb planta baixa i dues altures (Forcall, Fredes), tres amb planta baixa i tres altures (Sant Mateu, Nevera, Panto) i només una que té planta baixa i fins a quatre altures (Sant Miquel).

Pel que fa a les cobertes, trobem dues tipologies: per una banda, cobertes planes que generalment són accessibles a través de les banquetes de les muralles o de les plantes interiors de la torre, normalment rodejades per mur de maçoneria amb espitlleres; i per altra banda, cobertes de teula àrab a una aigua, especialment típiques en Morella, que no són accessibles.

Les edificacions que presenten coberta accessible són el Portal dels Estudis, el Portal del Rei, la Torre de Fredes, la Torre Beneito, la Torre d'Alòs, la Torre de l'Asperó, el Portal de Sant Miquel, la Torre del Racó i el Portal de la Nevera. La resta compten amb coberta de teula, excepte la del Carraixet, que no conserva la coberta i de la qual es desconeix la morfologia original.

DIMENSIONS

La construcció més alta en façana és el Portal de Sant Miquel, que arriba als 23,70 metres d'altura, mentre que la de menor altura en façana és la de l'Asperó, que fa 7,36 metres. En quant a la superfície construïda, destaquen especialment la Torre Beneito amb 103,67 m² per planta, seguida de la Torre del Carraixet amb 98,48 m², i el Portal de Sant Miquel, amb 94,19 m² i 85,67 m² per planta en cada torre.

El Portal de Sant Miquel és, amb diferència, la construcció més voluminosa amb 2040,00 m³ per torre, seguida de la Torre de Fredes amb 1465,44 m³ i el Portal del Forcall amb 1439,85 m³. La torre de menor entitat és la de l'Asperó, amb un volum de 395,60 m³.

Podem constatar que el Portal de Sant Miquel és el que té més presència tant en altura màxima, com en superfície total per planta, com en volum, mentre que la Torre de l'Asperó es pot considerar la de menors dimensions del conjunt, tant en altura total com en volum.

FIGURA 21. Alçat del Portal del Forcall des de la banda interior de les muralles (Font: V. Dualde, 2016. Modificat per S. Portela, 2019).

VALORS PATRIMONIALS I ESTAT DE CONSERVACIÓ

La descripció general i les dades històriques més significatives de cada element es troben detallades en les fitxes de catalogació corresponents, si bé podem destacar algunes particularitats rellevants.

Totes les torres responien a una funció militar per a la defensa de la ciutat. Actualment, la majoria d'elles estan sense ús, si bé altres contenen espais expositius, com Sant Miquel, s'han convertit en la seu d'una entitat, com la Torre de Fredes, o funcionen com a espais urbans a mode de mirador, com el Portal del Rei.

En quant als valors patrimonials intrínsecs dels elements, destaca especialment el Portal de Sant Miquel per la seua significància arquitectònica i per ser la construcció de major envergadura del conjunt i una icona de la ciutat de Morella.

El Portal dels Estudis presenta la particularitat de ser l'únic que compta amb una resclosa d'accés, tot i que aquest sistema és un afegit que es va construir en 1838, període en el qual aquesta porta era l'única via d'entrada a la població.

El Portal del Rei té una gran significància històrica, ja que segons alguns historiadors, va ser la porta per on el rei Jaume I va entrar per primera vegada a Morella.

En quant a l'estat de conservació dels portals i les torres, s'ha constatat que en la majoria dels casos es troben en molt bones condicions. Tots els portals i torres han sigut recentment restaurats, a excepció de la Torre de Sant Francesc, que està en procés de ser restaurada, per la qual cosa els edificis estan consolidats i rehabilitats, i es troben en disposició de rebre un nou ús.

Per tant, podem afirmar que el recinte defensiu de Morella té un gran interès històric i arquitectònic que convé estudiar en profunditat, sobre el qual plantejar un projecte de gestió del patrimoni que pose en valor el conjunt, done difusió a este patrimoni tan important i l'oferisca al servei de la població i dels visitants.

FIGURA 22. Tram del recinte emmurallat en el carrer de la Murada, a l'altura del Portal del Forcall (S. Portela, 2018).

4 ACCIONS PER A LA POSADA EN VALOR

4.1

CRITERIS

Principis per a la Gestió Sostenible del Patrimoni

Tal i com figura en els Indicadors UNESCO de Cultura per al Desenvolupament, una gestió correcta del potencial cultural exigeix un enfocament que pose èmfasi en la sostenibilitat. Al mateix temps, la sostenibilitat requereix trobar un equilibri just entre l'aprofitament del patrimoni cultural i la preservació de la seua riquesa per a les generacions futures. Per tant, l'adequada combinació entre patrimoni cultural i desenvolupament sostenible requereix no solament la protecció front la degradació per causes ambientals o intencionades, sinó també un manteniment i una renovació constant.

Per tal d'actuar amb rigor sobre el patrimoni i realitzar propostes amb fonament científic, convé establir una sèrie de criteris que classificarem en dues categories, la intervenció i la gestió. A continuació es defineixen els criteris per a la intervenció definits per A. Almagro, J. Navarro i A. Orihuela en “Metodología en la Conservación del Patrimonio Arquitectónico Medieval” (Sáiz y Rogerio, 2008:90):

CRITERIS PER A LA INTERVENCIÓ

1. Rigor científic i adequat coneixement sobre la naturalesa dels béns, els seus valors i l'estat de conservació en el qual es troben.
2. Principi de mínima intervenció sobre l'element, on primaran les actuacions de consolidació estructural i la recuperació dels valors fonamentals del bé.
3. Reconeixement i diferenciació entre l'element original i la intervenció, on s'evitarà qualsevol tipus de protagonisme de l'actuació sobre el bé patrimonial.
4. Compatibilitat material, procurant emprar tècniques i materials tradicionals similars als que integren l'obra primitiva.

FIGURA 23. Maqueta de la morfologia primitiva del Portal de Sant Miquel (S. Portela, 2018).

Per altra banda, és fonamental dotar els béns patrimonials de nous usos que aporten valor a la societat actual i funcionen com a espills de la memòria col·lectiva del passat i les seues pràctiques tradicionals, alhora que mantinguen una relació amb la cultura del present i constitueixquen una font de coneixement i de significat per al futur.

A continuació es defineixen tres principis fonamentals sobre els quals es basaran les accions proposades en aquest treball:

CRITERIS PER A LA POSADA EN VALOR

1. Les estratègies de gestió estaran encaminades a la posada en valor del patrimoni defensiu, emfatitzant la seua significància històrica i arquitectònica, així com contribuint a la seua difusió cultural i fomentant el sentiment d'apreciació col·lectiva dels veïns i visitants.

2. Desenvolupament d'un pla general de gestió des d'una perspectiva global de la ciutat que tinga en compte no només el bé patrimonial en qüestió, sinó tots aquests que hi tinguen relació, ja siga per tipologia, funcionalitat o fets històrics vinculants. En el cas concret del recinte defensiu de Morella, ens referim al conjunt de muralles, torres i portals, així com també al castell i al Convent de Sant Francesc.

3. Disseny d'accions específiques per a cada element patrimonial, dotant els edificis de nous usos que es definiran segons les característiques de l'element des de diversos punts de vista, ja siga la tipologia, les dimensions, l'estat de conservació, la ubicació, l'accessibilitat, la rellevància històrica o arquitectònica, etc. Si l'edifici ja compta amb un nou ús assignat que es troba en funcionament, es procurarà mantenir-lo, sempre i quant aquest complisca els requisits corresponents. Els nous usos procuraran aportar valor a l'element, resoldre necessitats existents, així com atorgar-li una major atractivitat per a la societat.

FIGURA 24. Vista del Portal de Sant Mateu, des d'intramurs (S. Portela, 2018).

4.2

PASSEIG INTERPRETATIU PER LES MURALLES

Disseny del recorregut i nous usos

El recinte emmurallat de Morella és un clar exponent de l'origen medieval de la ciutat i un element clau en la configuració de la vida i les tradicions de la població. La imatge de la ciutat, conformada pel castell que s'eleva sobre el penyal de la Mola i les muralles que rodegen la població, és una icona de la seua essència.

A més, Morella és una de les quatre úniques ciutats medievals de la Comunitat Valenciana que a dia de hui encara conserven íntegrament el seu recinte emmurallat, juntament amb Peníscola, Tabarca i Mascarell. Pel que fa a aquestes, tant Peníscola com Tabarca són poblacions costeres amb muralles dissenyades per fer front als atacs provinents del mar, mentre que Mascarell es situa enmig de l'horta valenciana, en un terreny pla que facilita la construcció d'unes muralles regulars i en forma de quadrilàter.

En canvi, Morella presenta unes condicions ben particulars que la converteixen en un cas únic a posar en valor: la població es troba emplaçada en una zona d'interior d'alta muntanya, on la topografia juga un paper fonamental en la morfologia urbana i en el traçat de les muralles, que presenten infinitat de trams amb diferents direccions i múltiples torres per tal de cobrir adequadament la defensa des de tots els angles possibles.

D'aquesta manera, una de les accions proposades en el marc de la posada en valor del patrimoni defensiu de Morella és realitzar una proposta de Passeig Interpretatiu per les Muralles, que permeta als veïns i visitants gaudir d'un recorregut al llarg de tot el perímetre emmurallat que els transporte als seus orígens i els apropa a la seua història com a poble. El recorregut estarà estructurat en diferents parts per tal d'oferir activitats de diferent índole, tal i com es detalla més endavant en l'apartat "5. Proposta de Passeig Interpretatiu per les Muralles."

FIGURA 25. Tram de muralla entre el Portal del Forcall i la Torre de Fredes (S. Portela, 2018).

LA RUTA DE L'ARQUITECTURA DEFENSIVA

Visita interpretativa guiada per un tram de les muralles

4.3

Malgrat la importància del destacat patrimoni defensiu de Morella, a dia de hui la població no compta amb un projecte comú ni una posada en valor adient per al conjunt: no existeix un espai museístic on narrar la història i la qualitat patrimonial de les seues muralles, torres i portals, que formen part indissoluble del seu passat, ni tampoc una ruta que permeta gaudir i interpretar aquest patrimoni.

El projecte de Passeig Interpretatiu per les Muralles es presenta com un recorregut al llarg de tota l'extensió del perímetre emmurallat de la ciutat, que estarà segmentat en diversos trams. Cadascun d'aquests trams presentarà un contingut diferent, per tal de dinamitzar el conjunt i oferir activitats variades: alguns trams funcionaran com a passeig lliure, altres oferiran serveis o activitats, i també comptarem amb un sector dedicat a la musealització.

Per tant, dins del projecte global de passeig per les muralles, es planteja un recorregut interpretatiu per un tram concret del recinte defensiu que servirà per a exemplificar-les en tot el conjunt. El tram elegit alberga els màxims exponents de l'arquitectura defensiva morellana, començant en el Portal de la Nevera, passant per la Torre del Racó i arribant al Portal de Sant Miquel, edifici que funcionarà com a Centre d'Interpretació sobre els sistemes defensius de la ciutat.

Es tracta d'una ruta circular que té el seu inici i final en el Portal de la Nevera, accedint a la part superior de les muralles, passa pel mirador de la Torre del Racó i fa la volta per les dues torres del Portal de Sant Miquel. En aquest itinerari es combina una visita exterior per la banqueta de la muralla, que permet gaudir de les excepcionals vistes de la població i del paisatge exterior, així com també la visita dels espais interiors on es desenvoluparan els continguts museístics.

FIGURA 26. Maqueta del nucli urbà de Morella, vista des del Portal de Sant Miquel (S. Portela, 2018).

4.4

MUSEALITZACIÓ

Programa Interpretatiu i ús de les noves tecnologies

Posar en valor un conjunt patrimonial no és tan sols intervenir en la seua conservació material, realitzar catàlegs, conferir protecció legal o dissenyar recorreguts, sinó també posar atenció en els elements immaterials intrínsecs a l'element, com són la seua història i el paper que tenien en la societat del moment.

És per aquest motiu que resulta indispensable comptar amb un Centre d'Interpretació sobre les Muralles, Torres i Portals de Morella, a través d'una visita guiada especialitzada.

Sant Miquel és un contenidor de grans dimensions i d'una qualitat arquitectònica excepcional, motius pels quals compta amb els requisits indispensables per a aquesta tasca. Actualment, les torres de Sant Miquel són espais visitable i contenen material expositiu, si bé els objectes presentats no segueixen un projecte museístic amb una finalitat determinada, sinó que es tracta d'un conjunt d'elements de diversa índole dispersos de manera aleatòria.

La narració del contingut s'ha de fer d'una manera didàctica, clara i ordenada, però sobretot de mode que capte l'atenció i l'interés dels visitants. Per tant, el contingut del Centre d'Interpretació es basarà en un tòpic i en un tema sobre el mateix, tal i com es detalla a continuació:

TÒPIC | Les muralles i torres de Morella

És la temàtica general sobre la qual voltarà el contingut expositiu del Centre d'Interpretació, com ja sabem, el recinte defensiu de la ciutat, conformat per les muralles, torres i portals.

FIGURA 27. Interior musealitzat del Palau del Governador en el castell (S. Portela, 2018).

Definirem el “tema” com el fil conductor de la narració a través del qual abordar el tòpic. Aquest concepte és clau per tal d’atraure l’atenció dels oients, ja que les dades històriques en sí mateixes són sempre matèria àrdua i difícil d’aprendre i de transmetre.

Per contra, el Programa Interpretatiu es basarà en una sèrie de preguntes clau que facen reflexionar al visitant sobre la significància del recinte emmurallat, i que posen en relació els aspectes històrics amb la realitat virtual del lloc. Algunes d’aquestes preguntes poden ser:

Per què es van construir les muralles? Com funcionava el sistema defensiu? Què implicava viure dins d’un recinte emmurallat? I quines coses implica en l’actualitat?

A través d’aquest discurs es pretén que, a l’acabar la Ruta Interpretativa, el visitant haja interioritzat alguns dels aspectes fonamentals sobre el recinte defensiu de Morella i una idea general del seu funcionament. Convé recordar que la gran majoria dels visitants turístics pertanyen al tipus de públic generalista i, per tant, les explicacions no poden ser complicades ni excessivament tècniques.

REALITAT VIRTUAL I REALITAT AUGMENTADA

Per tal de facilitar la difusió dels continguts i incrementar l’atractivitat de la visita guiada, serà imprescindible comptar amb els últims avanços tecnològics, com són la “Realitat Virtual” i la “Realitat Augmentada”.

La Realitat Virtual es defineix com la representació d’un món virtual generat per un sistema informàtic amb el qual l’usuari interactua a través d’unes ulleres de realitat virtual. Per altra banda, la Realitat Augmentada és un conjunt de tecnologies que permeten la combinació entre el món real i el món virtual, de manera que l’usuari visualitza part del món real a través d’un dispositiu tecnològic, que afegeix sobre la realitat informació gràfica digital.

FIGURA 28. Ulleres i complements de realitat virtual (Font: cincodias.elpais.com).

4.5

ACCESSIBILITAT AL CASTELL

Millora del recorregut

Actualment, l'accés al castell es produeix pel Convent de Sant Francesc. Aquest punt d'ingrés, a més de resultar confús en quant a la relació amb el castell, es troba en un estat "provisional" permanent, oferint una imatge decadent i amb una gran quantitat de carències en accessibilitat i continguts.

Per exemple, a l'arribar a la porta principal del convent ens trobem un gran panell que indica "Accés al castell", sobreposant la importància d'aquest sobre el propi convent. En aquest sentit, és necessari independitzar ambdós elements: convé, per una banda, realitzar un treball de posada en valor del Convent de Sant Francesc, mentre que per altre costat cal dotar al castell d'una ruta d'accés digna i amb un contingut adient.

Es proposa com a nou punt d'accés la banda nord de les muralles, a través del Portal de la Nevera, en relació amb el tram de visites guiades del conjunt. Aquesta ubicació permet iniciar la ruta en un element singular directament vinculat amb el patrimoni defensiu, com és el Portal de la Nevera, per tal de continuar per un recorregut sobre les muralles fins enllaçar en un punt determinat amb l'itinerari pel castell.

La vinculació d'aquest punt d'accés amb les visites guiades pel tram nord de les muralles permet la possibilitat de realitzar l'accés de manera independent, o com una continuació de la visita interpretativa de les muralles, torres i portals.

Per tant, els avantatges d'aquest nou punt d'ingrés són obvis: l'accés per un portal singular dota de significància l'itinerari cap al castell i, a més, recórrer les muralles per la part superior de la banqueta ofereix unes vistes i unes condicions inexistents en l'anterior recorregut. Tanmateix, es podria plantejar una ruta circular, entrant pel nou punt d'accés i sortint pel Convent de Sant Francesc.

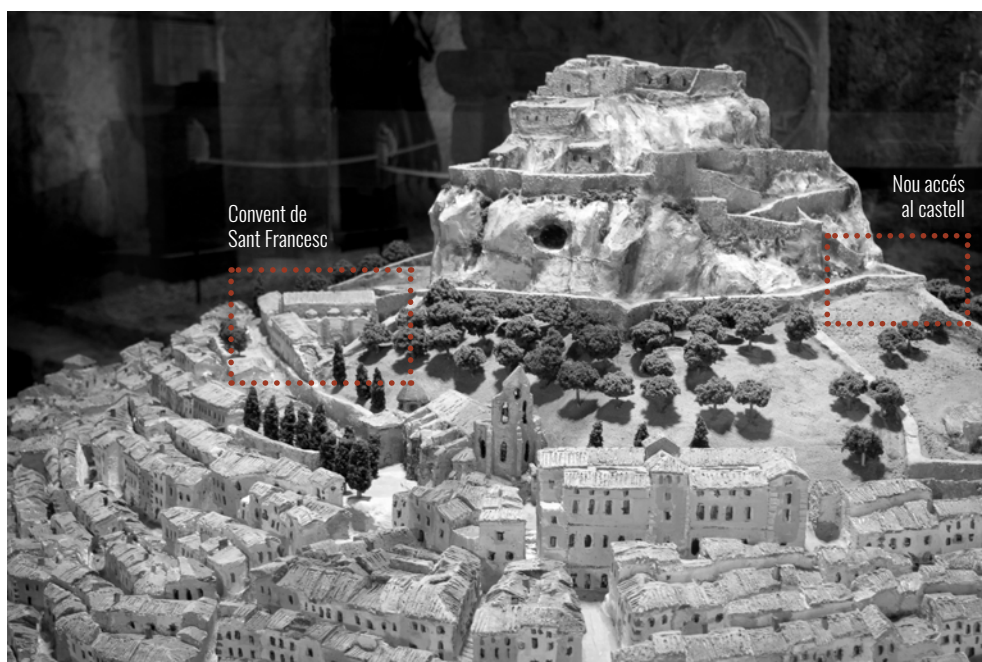

FIGURA 29. Maqueta de Morella: el Convent de Sant Francesc i el castell (S. Portela, 2018).

EL CONVENT DE SANT FRANCESC

Visibilització del patrimoni

4.6

El Convent de Sant Francesc té una llarga història que comença amb la seua fundació en l'any 1272. L'activitat religiosa va continuar fins al segle XIX, moment en el qual tenen lloc diversos conflictes armats que provoquen la desaparició de la comunitat religiosa (veure apartat “3.6. El Convent de Sant Francesc”).

Entre els anys 2003 i 2004 es van desenvolupar treballs de recuperació del convent, en un marc de col·laboració entre la Diputació de Castelló i Paradors Nacionals, per tal de construir un Parador Nacional en l'espai antigament ocupat pels convents de les Agustines i de Sant Francesc (Falomir, 2003:301).

La construcció del Parador tenia prevista la restauració definitiva del claustre del convent i la consolidació de les restes arquitectòniques del refectori. La iniciativa d'aquest projecte de recuperació va donar lloc a la intervenció prèvia del Servei d'Investigacions Arqueològiques, que va consistir en l'excavació de la part sud del pati amb l'objectiu de documentar les successives transformacions d'aquest espai.

No obstant, quasi vint anys després d'aquesta proposta, el projecte de construcció del Parador roman a dia de hui paralitzat, oferint una imatge decadent de l'espai, ja que les obres es van deixar inacabades. A més, aquest fet ha provocat que el Convent haja estat tot aquest temps sense una funcionalitat clara. Aquest context és el que ens trobem a dia de hui en la ruta per accedir al castell.

Per tant, queda patent la necessitat de dotar el Convent de Sant Francesc de la importància que mereix i de plantejar un ús adient per a aquest espai que incremente la seua atractivitat per als visitants. Es tracta d'un edifici de grans dimensions que podria donar cabuda a activitats diverses, des de la celebració d'esdeveniments, passant per visites guiades a través de la seua història, fins a funcionar com a gran contenidor cultural i expositiu.

FIGURA 30. Vista del castell des del claustre del Convent de Sant Francesc (S. Portela, 2018).

4.7

PLA DE GESTIÓ DE CONSERVACIÓ I ÚS PÚBLIC

Redacció del pla

Per tal de garantir una bona gestió del patrimoni defensiu de Morella, una de les accions a portar a terme serà la redacció d'un Pla d'Ús Públic, el document marc de referència que, en coherència amb el que s'estableix en el Pla de Gestió (PRUG), analitza la situació de partida i fa un diagnòstic sobre els punts clau que condicionen el model a seguir i les actuacions a realitzar. Així, es proposa el model d'ús públic adient per a l'espai protegit i les directrius a seguir.

Els Plans d'Ús Públic estableixen objectius operatius concrets per a l'àmbit temàtic que regulen, i programen accions (amb estimació econòmica, prioritització i de terminis) per a la seua consecució. Constitueixen un nivell més detallat en el procés de planificació i estan subordinats als documents de planificació de nivell superior, com el Pla Especial de Protecció (PEP) del qual es desprenen.

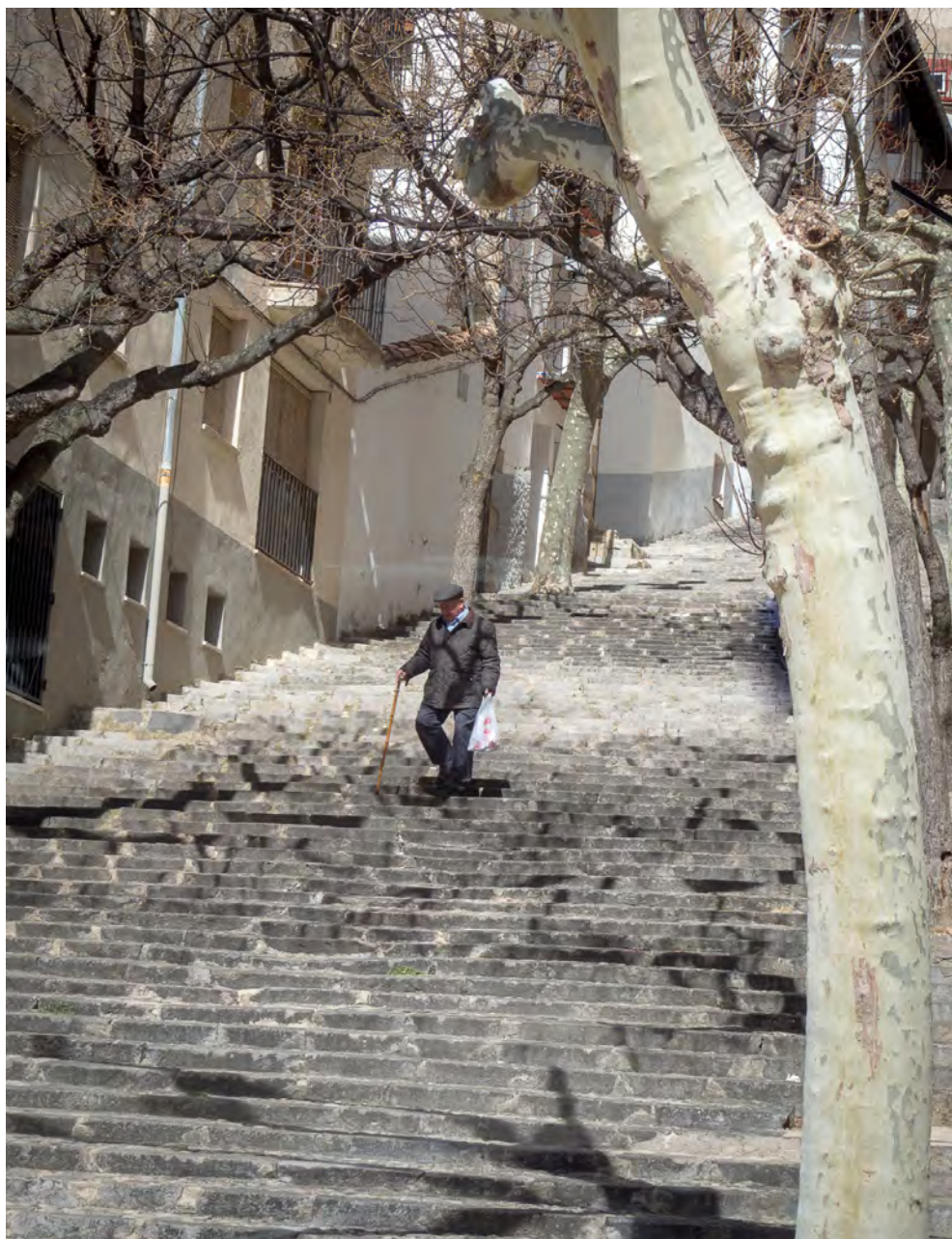

FIGURA 31. Escales urbanes del carrer Baix de Sant Joan, Morella (S. Portela, 2018).

5

**PROPOSTA DE
PASSEIG INTERPRETATIU
PER LES MURALLES**

5.1

DESCRIPCIÓ DEL PROJECTE

Trams de zonificació

El recinte defensiu de Morella té una longitud de 1543 metres de muralles des de la Torre de Sant Francesc, punt d'annexió amb el castell en la banda oest, fins a l'antiga porta Ferrissa, situada al nord del mateix, i compta amb un total de setze torres.

Dins d'aquest perímetre, el tram entre el Portal dels Estudis i el de la Nevera presenta una cota topogràfica relativament constant, amb una variació màxima en altura de 32 metres durant tot el recorregut, mentre que els trams dels extrems que connecten amb el castell presenten una variació altimètrica de fins a 40 metres entre una torre i la següent, com és el cas entre el Portal dels Estudis (985 m) i la Torre de Sant Francesc (1025 m). Per evitar desnivells excessius, el perímetre acotat per a desenvolupar el projecte serà el comprès entre el Portal dels Estudis i el de la Nevera, tram que inclou catorze de les setze torres del conjunt.

Plantejar una visita continua per tot el perímetre de les muralles resulta excessivament llarg i monòton per a l'usuari. Per aquest motiu, el projecte de Passeig Interpretatiu per les Muralles de Morella es planteja com un itinerari dividit en diferents zones temàtiques que aporten continguts i experiències variades i atractives, tant per als veïns com per als visitants.

Així, el Passeig Interpretatiu per les Muralles presenta cinc zones de caràcter distintiu: el primer tram, dedicat a 'Urbanisme i Ciutat' i pensat per a la visita lliure; el segon tram, anomenat 'Visita Interior/Exterior', que permet un recorregut per extramurs i per dins de les torres; el tercer tram, 'Paisatge i Entorn', orientat cap a la contemplació del paisatge i el descans; el quart tram, amb un contingut cultural dedicat a la Història de Morella; i, per últim, el quint tram, dissenyat en forma de visita guiada interpretativa sobre l'Arquitectura Defensiva de la ciutat.

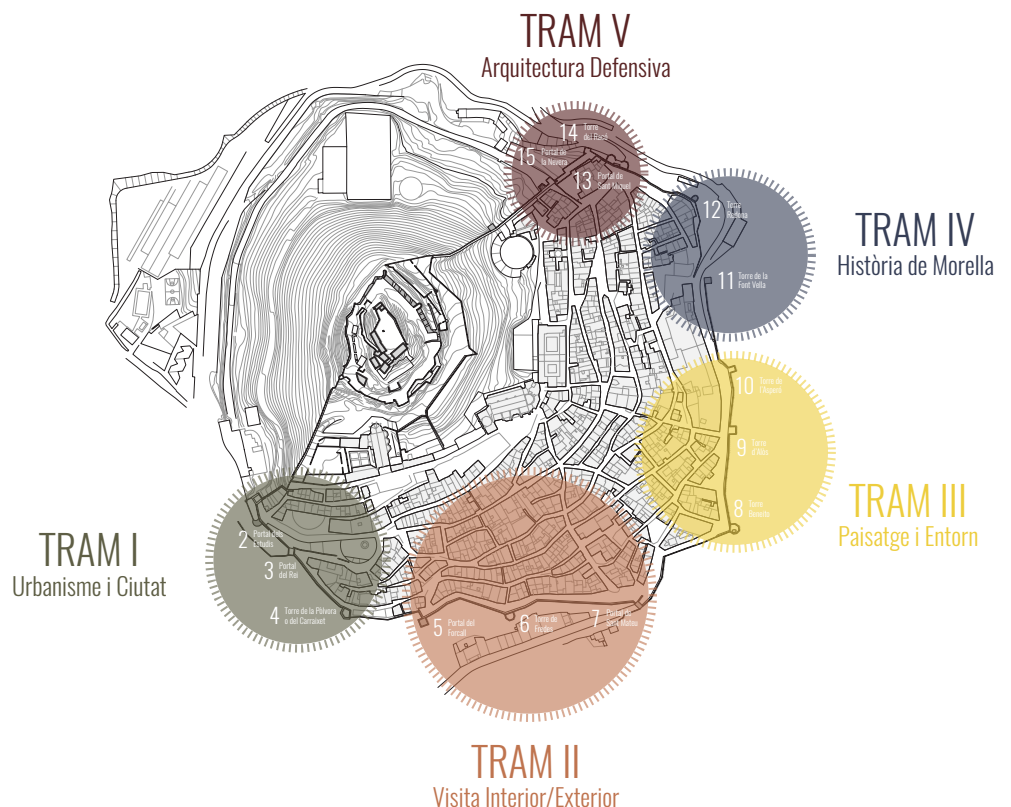
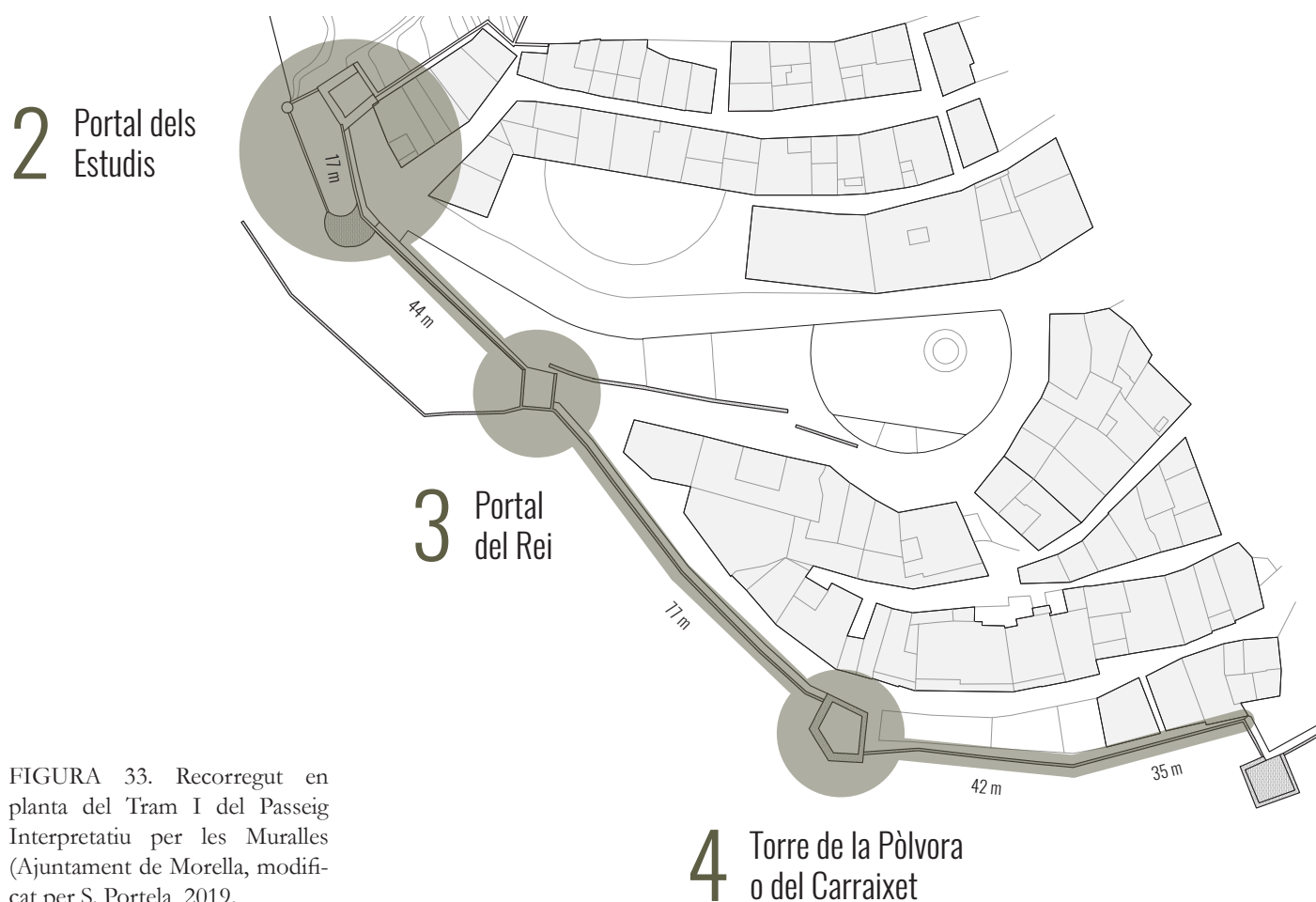

FIGURA 32. Esquema dels trams temàtics del Passeig Interpretatiu per les Muralles (S. Portela, 2019).

El primer tram del Passeig Interpretatiu per les Muralles de Morella inclou el Portal dels Estudis, el Portal del Rei i la Torre del Carraixet, i es presenta amb un caràcter de visita lliure per a disfrutar de l'entorn urbà.

El Portal dels Estudis és un bon punt d'inici del recorregut ja que està ubicat en un dels extrems del recinte, és un dels punts d'accés a la població i, a més, l'espai està vinculat a una gran plaça. Seguidament, en aquesta mateixa plaça trobem el Portal del Rei, en la coberta del qual ja existeix a dia de hui un mirador. Per a continuar el recorregut per les muralles, es planteja travessar aquesta torre pel seu interior, a través de les escales que connecten la plaça superior amb el tram de muralles inferior, a l'altra banda de la torre, per aquest emblemàtic lloc per on Jaume I va entrar per primera vegada a la ciutat.

Per últim, ens dirigirem a través de la banquetta de la muralla cap a la Torre de la Pòlvora o del Carraixet, la qual a dia de hui només conserva alguns murs i la planta baixa, però no manté cap forjat. Per tant, l'espai de la torre és totalment exterior i està vinculat amb la plaça d'aquest entorn. Per emfatitzar aquest vincle urbà i, en honor a l'antic Hort del Baró que hi havia en aquest indret i que dóna nom al carrer, es planteja convertir la planta baixa de la torre en un hort-jardí que complemente la plaça existent.

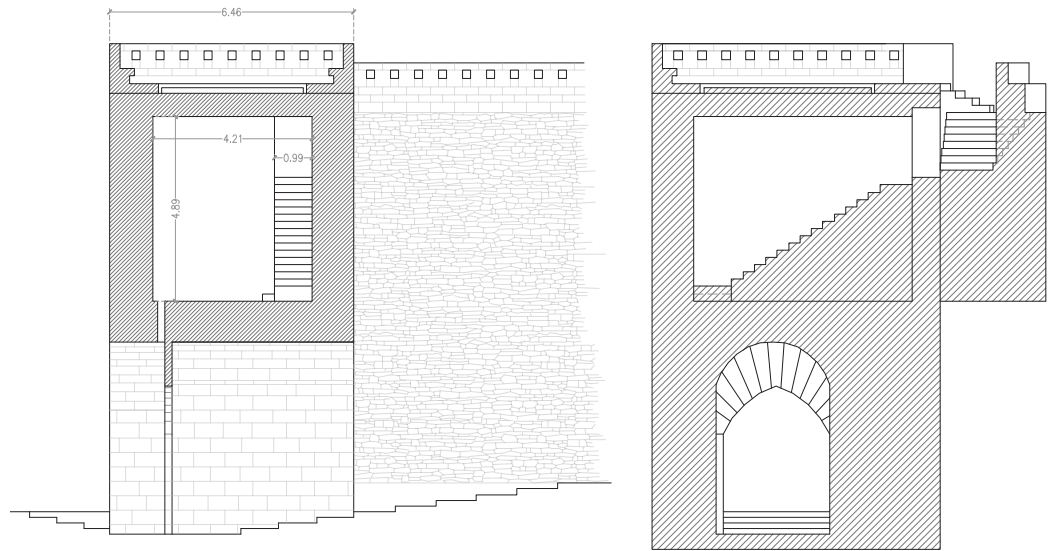

FIGURA 34. Escala interior del Portal del Rei (V. Dualde, 2016. Modificat per S. Portela, 2019)

FIGURA 35. Coberta del Portal del Rei, que actualment funciona com a mirador (S. Portela, 2018).

FIGURA 36. Espai urbà junt a la Torre del Carraixet (S. Portela, 2018).

TRAM II

Visita Interior/Exterior

5.3

El següent tram de la proposta inclou el Portal del Forcall, la Torre de Fredes i el Portal de Sant Mateu, i és l'únic que planteja un recorregut per extramurs, gràcies a la senda exterior que connecta el Forcall amb Sant Mateu. A més, les torres es mantenen íntegres i el seu interior té unes característiques adequades per a funcionar com a espais de reunió, presentacions de llibres o altres esdeveniments, a disposició dels veïns que ho sol·liciten.

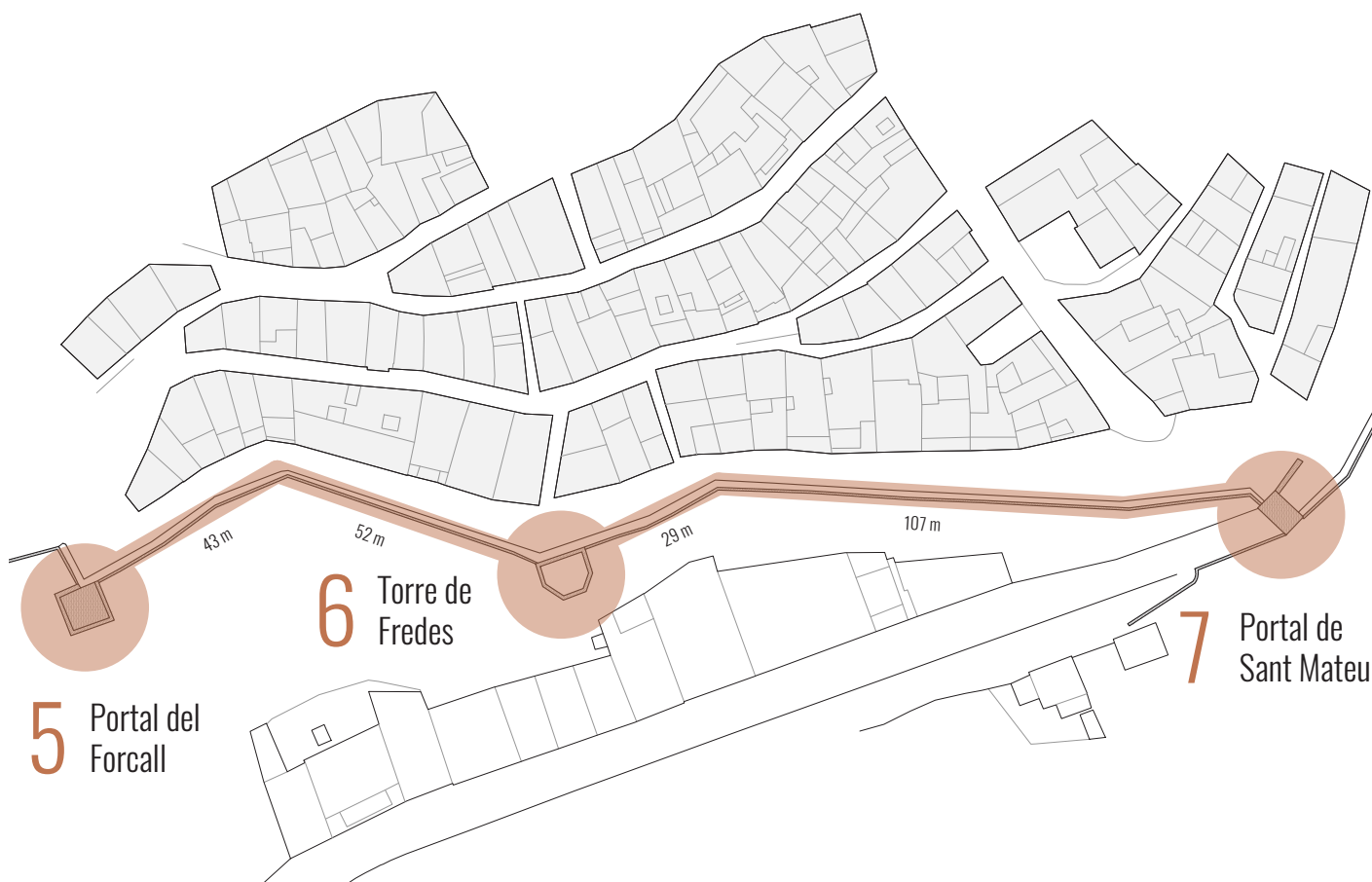
El Portal del Forcall té una superfície útil en planta de 35,40 m² i un total de tres altures, si bé la coberta no és accessible. Presenta un accés en planta primera a cota de carrer i un altre a l'altura de la banqueta, aquest últim d'especial interès per les condicions espacials exteriors. La Torre de Fredes té també tres altures, amb una superfície útil de 37,69 m² per planta, i coberta plana accessible. Presenta una interessant morfologia en planta, amb forma octogonal aixamfranada, el que la converteix en hexagonal.

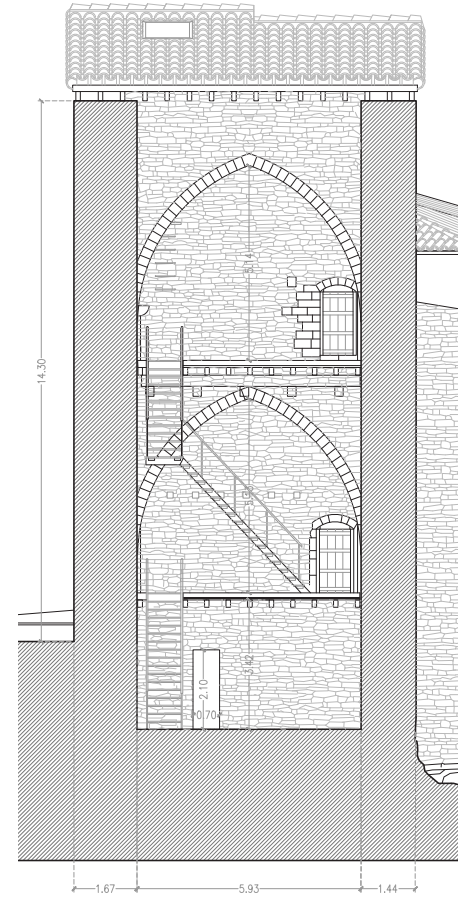
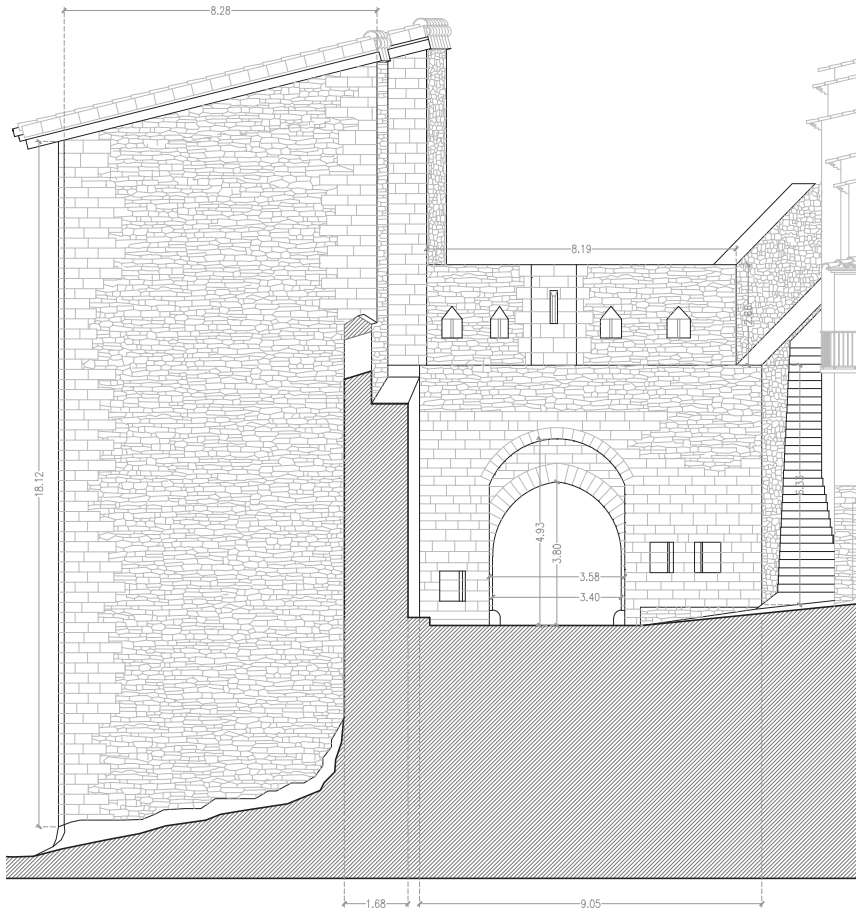
Pel que fa al Portal de Sant Mateu, aquest presenta unes dimensions molt inferiors, amb un total de quatre altures i 17,92 m² de superfície útil per planta, amb coberta no accessible. La planta baixa és exterior i constitueix el portal d'accés, mentre que les plantes primera, segona i tercera són interiors. Destaca especialment l'últim nivell, que compta amb grans finestrals i un matacà defensiu.

FIGURA 37. Dalt, a la dreta, alçat des d'intramurs i secció del Portal del Forcall (V. Dualde, 2016. Modificat per S. Portela, 2019).

FIGURA 38. Baix, a la dreta, vista del Portal del Forcall des d'intramurs (S. Portela, 2018).

FIGURA 39. Baix, a l'esquerra, recorregut del Tram II del Passeig (Ajuntament de Morella, modificat per S. Portela, 2019).

TRAM III

Paisatge i Entorn

El tercer tram conté la Torre Beneito, la Torre d'Alòs i la Torre de l'Asperó i és el que compta amb les millors vistes del paisatge. A més, es situa en un punt intermedi del recorregut complet del Passeig Interpretatiu per les Muralles, fet que, junt amb les característiques espacials de les mencionades torres, fa que siga el tram adequat per una zona dedicada al descans i l'avitallament dels visitants.

La Torre Beneito té un total de dues altures i coberta plana accessible, amb una superfície útil per planta de 46,56 m², la major de totes les torres del conjunt. Per aquest motiu, es presenta com el millor emplaçament per a oferir un servei d'avitallament dels visitants, on la terrassa accessible de la torre és un lloc idoni per a aquest ús. Per altra banda, les torres d'Alòs i de l'Asperó son dues de les més menudes del conjunt i no conserven cap forjat, de manera que poden funcionar com a elements auxiliars per a dotació de serveis.

5.4

FIGURA 40. Planta i secció de la Torre Beneito (V. Dualde, 2016. Modificat per S. Portela, 2019).

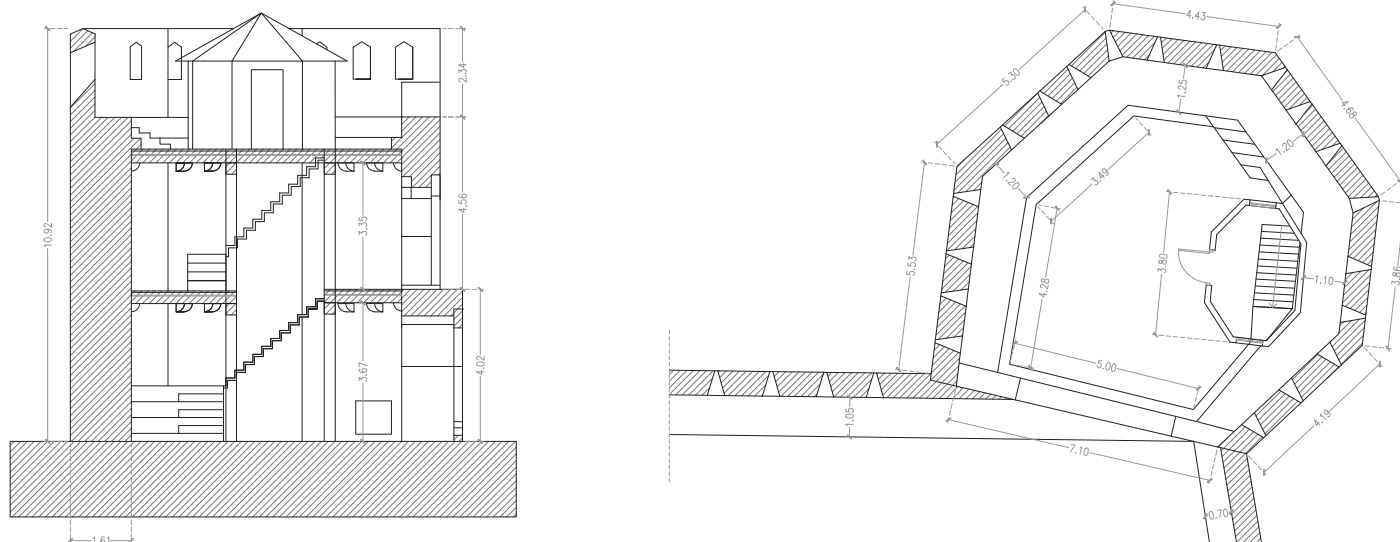

FIGURA 41. Vista de la façana d'intramurs de la Torre Beneito (S. Portela, 2018).

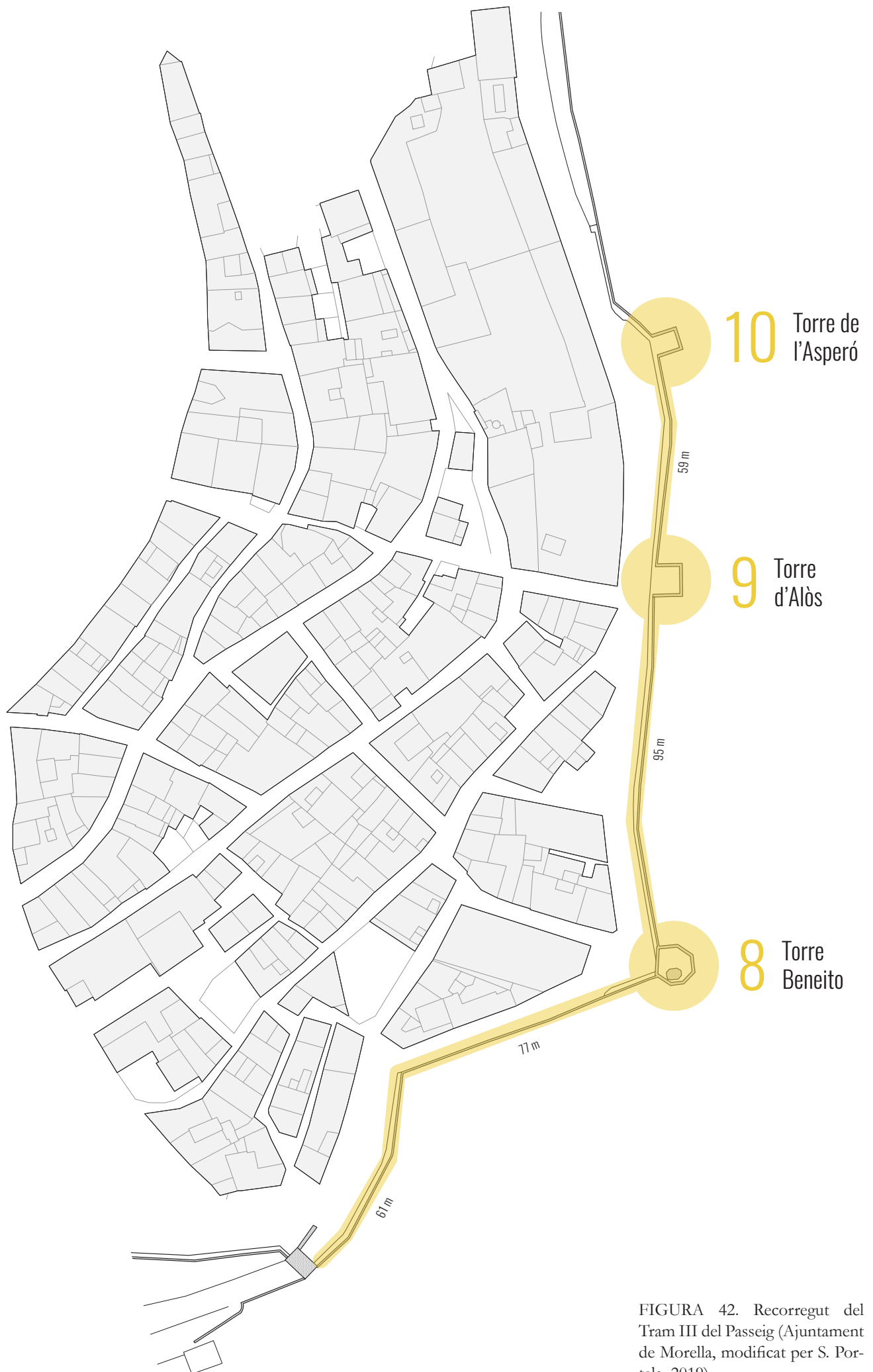

FIGURA 42. Recorregut del Tram III del Passeig (Ajuntament de Morella, modificat per S. Portela, 2019).

TRAM IV

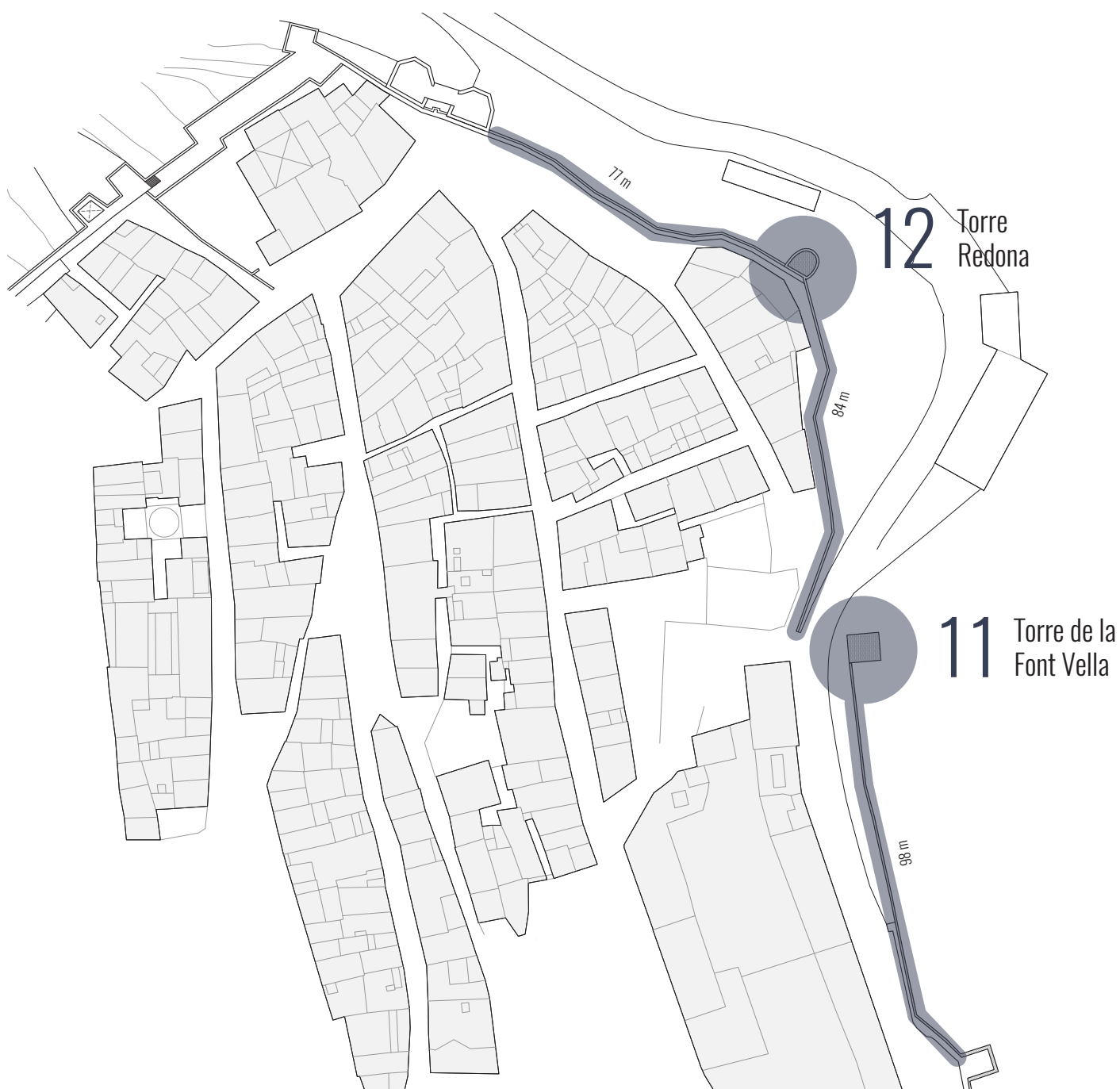
Història de Morella

5.5

El quart tram inclou la Torre de la Font Vella i la Torre Redona, dues construccions recentment restaurades que funcionaran com a contenidors culturals amb una temàtica que versarà sobre la Història de Morella.

En el projecte de rehabilitació de la Torre de la Font Vella es plantejava un ús expositiu relacionat amb la temàtica de l'aigua, que es pretén mantenir en aquest projecte. Per altra banda, per a la Torre Redona es preveu dissenyar un contingut museístic relacionat en la història de la ciutat pròpiament dita, on es posen en valor els fets històrics més destacables de Morella des de la seua fundació fins a l'actualitat.

FIGURA 43. Recorregut del Tram IV del Passeig (Ajuntament de Morella, modificat per S. Portela, 2019).

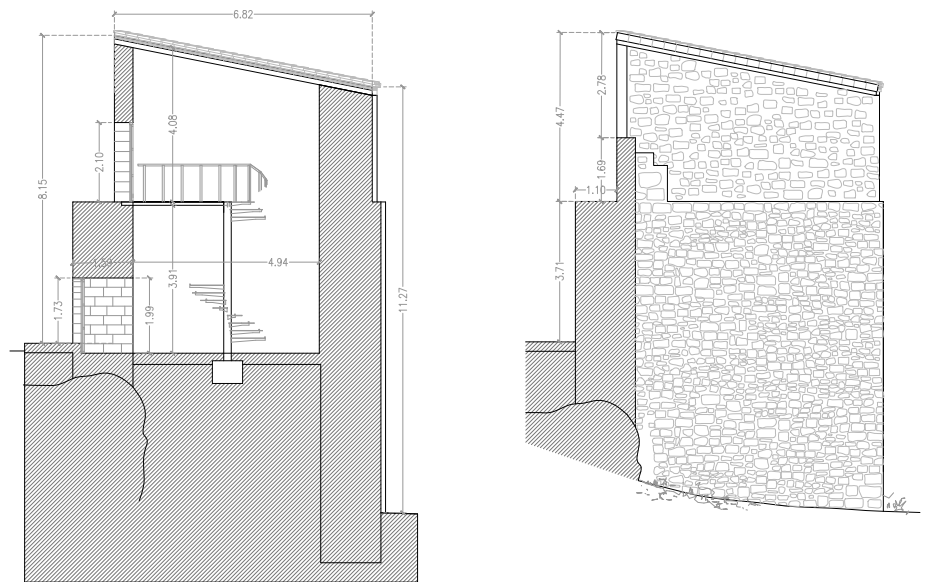

FIGURA 44. Secció i alçat de la Torre Redona (V. Dualde, 2016. Modificat per S. Portela, 2019).

FIGURA 45. Façana d'intramurs de la Torre de la Font Vella (S. Portela, 2018).

FIGURA 46. Vista de l'espai urbà en l'entorn de la Torre de la Font Vella (S. Portela, 2018).

TRAM V

Arquitectura Defensiva

5.6

Per últim, el cinquè tram del Passeig Interpretatiu per les Muralles es desenvolupa en el Portal de Sant Miquel, la Torre del Racó i el Portal de la Nevera, i consisteix en una visita interpretativa guiada sobre l'Arquitectura Defensiva de Morella. Mentre que la major part del recorregut del Passeig Interpretatiu és de visita lliure, els trams IV i V es presenten com els dos nuclis de contingut cultural que funcionen a través de visites guiades.

Aquest tram de les muralles presenta una major singularitat arquitectònica i una major densitat d'elements defensius, amb la presència dels dos únics portals del conjunt que presenten doble torre. Açò, juntament amb la gran importància històrica que han tingut els sistemes defensius per a Morella, fan necessària la seua posada en valor a través d'una visita guiada i un Centre d'Interpretació.

Es tracta d'una ruta circular que comença en el Portal de la Nevera, accedint a través d'una de les seues torres a la part superior de la banqueta de la muralla. Després d'un recorregut exterior per la Torre del Racó, la visita continua per l'interior del Portal de Sant Miquel, el Centre d'Interpretació on es desenvolupa el contingut museístic (veure apartat "4.4. Musealització"). Després de recórrer les dues torres del portal i la seua coberta, es realitza el recorregut a la inversa.

Arribats a este punt, el visitant pot finalitzar la visita i descendir al carrer per l'altra torre del Portal de la Nevera, o continuar recorrent la banqueta de la muralla en direcció al castell (veure apartat "4.5. Accessibilitat al castell").

FIGURA 47. Recorregut del Tram V del Passeig Interpretatiu (Ajuntament de Morella, modificat per S. Portela, 2019).

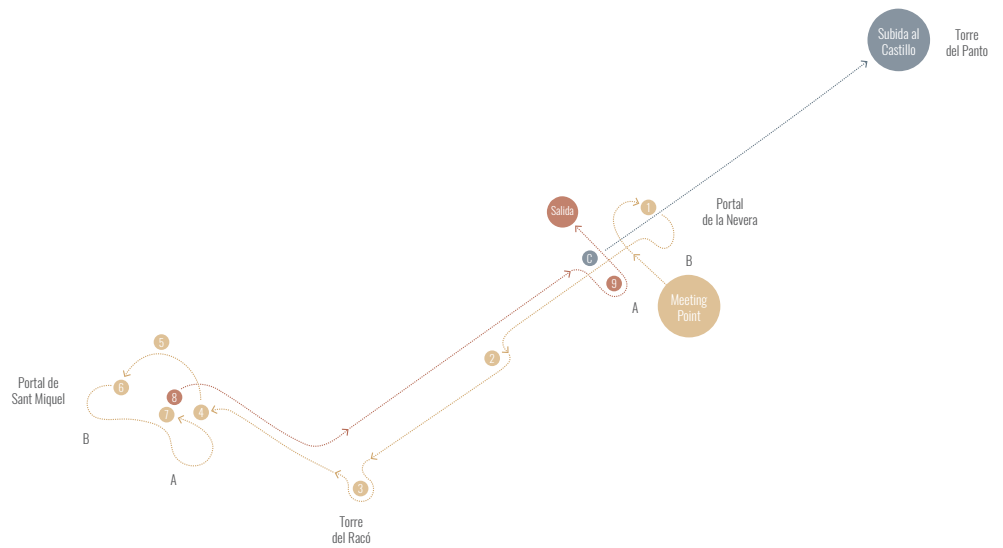

FIGURA 48. Esquema del patró de visita guiada des del Portal de la Nevera al Portal de Sant Miquel (S. Portela, 2018).

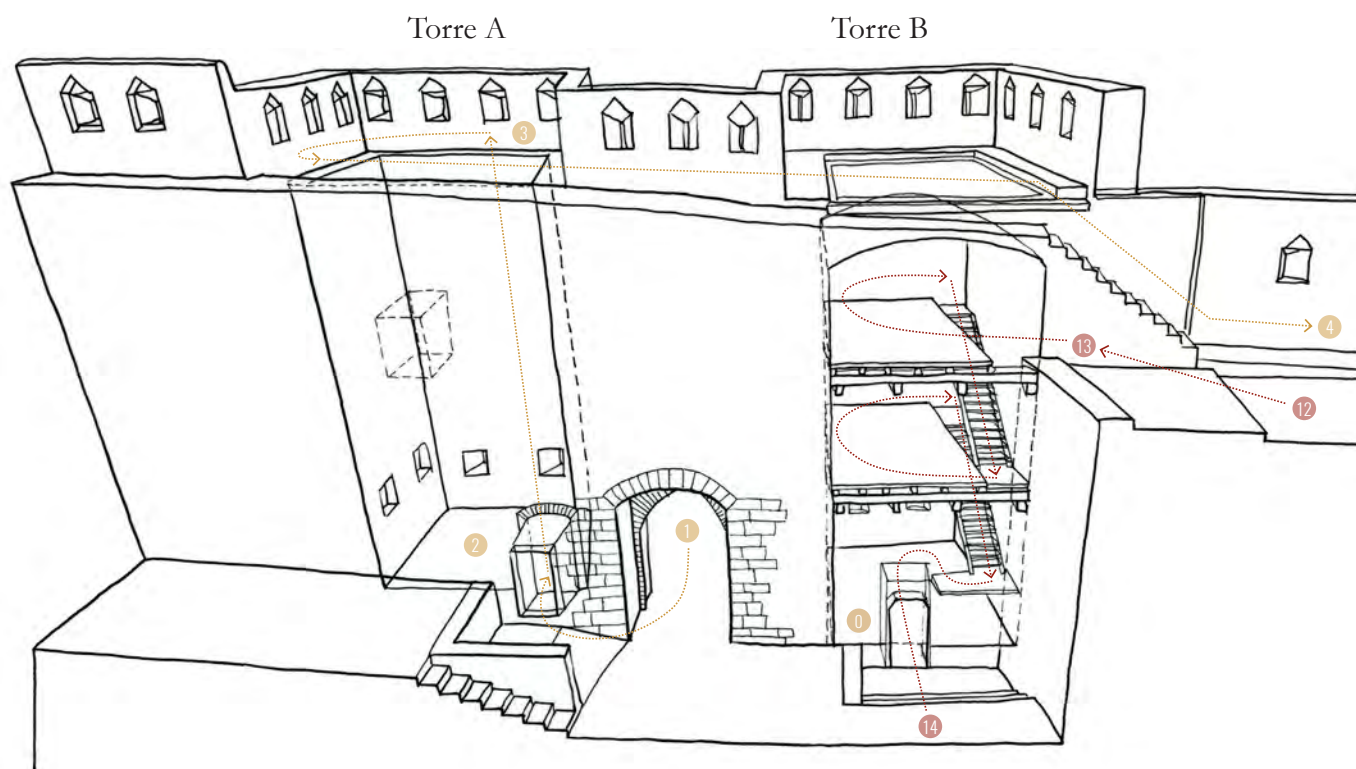

FIGURA 49. Plànol del patró de visita en el recorregut d'accés pel Portal de la Nevera (Ajuntament de Morella, modificat per S. Portela, 2018).

FIGURA 50. Plànol del patró de visita en el recorregut de sortida des del Portal de Sant Miquel, amb possibilitat d'accés al castell (Ajuntament de Morella, modificat per S. Portela, 2018).

Patró de Visita

PORTAL DE LA NEVERA

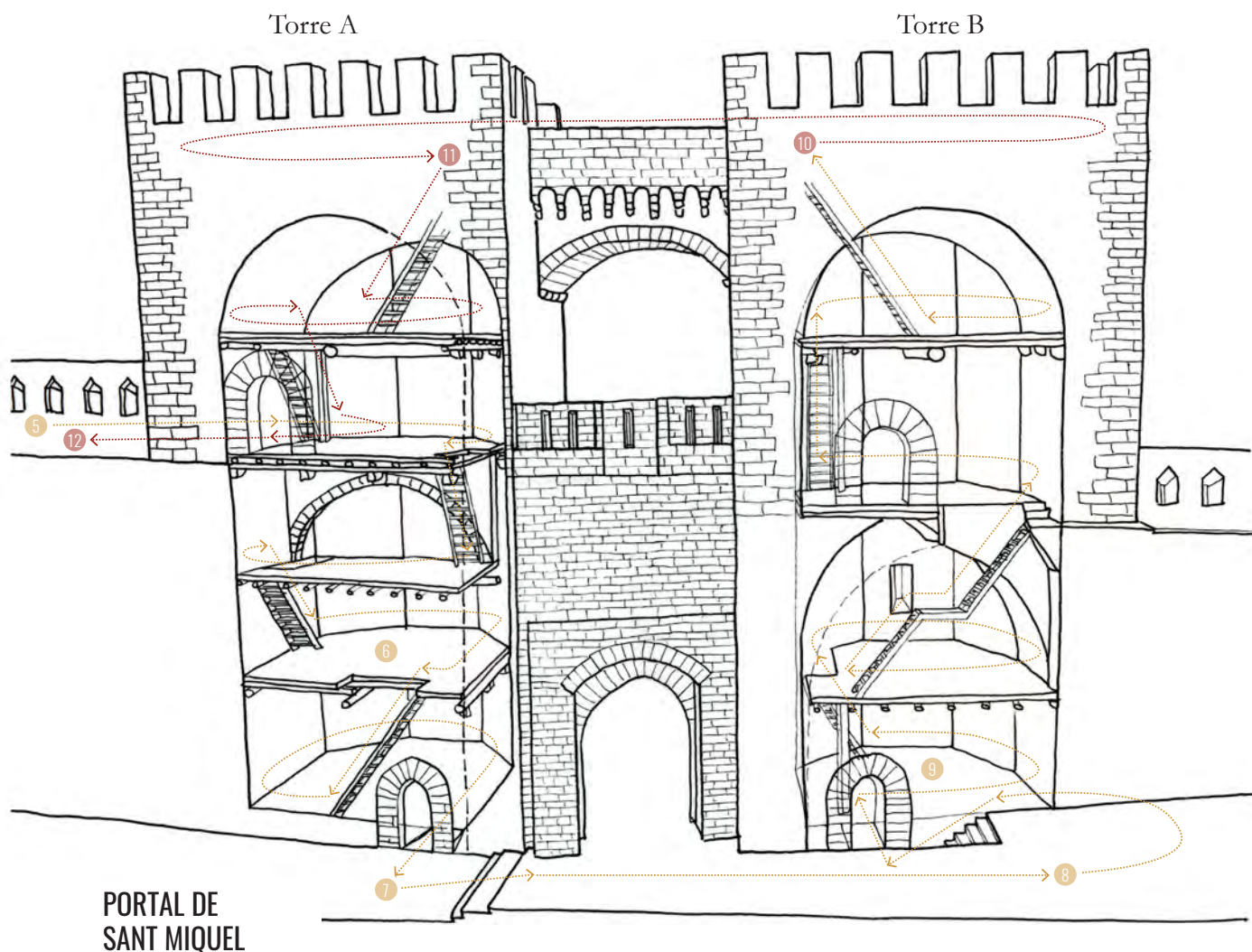
Recorregut d'accés

- 0 Punt de venda de les entrades, en cas de no haver-les adquirits prèviament per internet.
- 1 Meeting Point. Inici de la visita interpretativa de les muralles i torres de Morella en el Portal de la Nevera.
- 2 Accés al Portal de la Nevera per la Torre A. Es preveu crear un nucli de comunicacions verticals amb escales i un possible ascensor.
- 3 Arribada a la part superior de les muralles. Inici del recorregut exterior.
- 4 Continuació de la visita per les muralles, en direcció al Portal de Sant Miquel. Vistes del paisatge en intramurs i extramurs.

Recorregut de sortida

- 12 Final de la ruta interpretativa. Arribada des del Portal de Sant Miquel en direcció a la sortida, ubicada en la Torre B del Portal de la Nevera.
- 13 Recorregut en descens per la Torre B del Portal de la Nevera, on es preveu ubicar una tenda amb productes de merchandising de Morella.
- 14 Sortida del Portal de la Nevera a cota de carrer. Final de la visita.

FIGURA 51. Patró de visita per l'interior del Portal de la Nevera (S. Portela, 2018).

PORTAL DE SANT MIQUEL

Recorregut d'accés

- 5 Entrada al Portal de Sant Miquel. L'accés es realitza a través del recorregut exterior de les muralles, per la porta de la planta 4 de la Torre A.
- 6 Visita per l'interior de la Torre A, que contindrà material expositiu sobre la temàtica de les muralles i torres de Morella.
- 7 Sortida de la Torre A cap a l'exterior, a cota de carrer.
- 8 Punt d'observació de l'arquitectura del Portal de Sant Miquel, vist per la façana d'intramurs.
- 9 Accés a l'interior de la Torre B. Continuació de la visita interpretativa, ascendint planta a planta fins a la coberta accessible.

Recorregut de sortida

- 10 Visita a la coberta de les torres i contemplació del paisatge. Final del contingut de la visita.
- 11 Descens des de la coberta fins la planta 4 de la Torre A. Eixida a l'exterior per les muralles i tornada.
- 12 Camí per les muralles en direcció a la sortida pel Portal de la Nevera.

FIGURA 52. Patró de visita per l'interior del Portal de Sant Miquel (S. Portela, 2018).

FIGURA 53. Vistes del recorregut de la visita guiada, des del Portal de la Nevera, passant per la Torre del Racó, fins Portal de Sant Miquel i tornada (S. Portela, 2018).

ORGANITZACIÓ DE LA VISITA

Combinació de recorreguts

El Passeig Interpretatiu per les Muralles consisteix en un conjunt de recorreguts temàtics que són independents però complementaris, alhora que ofereixen diferents tipus de visita: lliure, a mode de passeig urbà (trams I, II i III), visita interpretativa guiada (trams II, IV i V) o visita lliure/guiada a museus (tram IV).

D'aquesta manera, l'oferta cultural s'adapta a les preferències i necessitats de cada visitant, que varia entre recórrer les banquetes de les muralles per a gaudir del paisatge de manera lliure, o comptar amb un guia professional per a la interpretació de l'arquitectura defensiva o altres temàtiques mencionades.

El projecte planteja una gran diversitat de continguts, per la qual cosa la millor manera de visitar tot el conjunt és fer-ho per parts, o plantejar una visita completa per tot el recorregut al llarg del dia.

Per exemple, es pot començar el passeig lliure pel Tram I, gaudint de l'entorn urbà i els jardins; continuar pel Tram II i recórrer la senda d'extramurs fins arribar al Tram III, on es pot disfrutar d'un temps de descans mentre s'observa el magnífic paisatge, així com prendre algun refresc o aliment; a continuació es poden visitar els museus del Tram IV i finalment tancar la visita amb la ruta interpretativa del Tram V, decidint després si es vol continuar amb la pujada al castell. Aquesta seria la modalitat completa, per als visitants més enèrgics i exigents, si bé la visita també es pot realitzar de manera més relaxada en dos dies.

Una altra opció, segons els interessos i el temps del qual dispose cada visitant, és seleccionar el tram a partir del contingut. Per exemple, una visita lleugera pot consistir en el recorregut lliure per un tram de les banquetes (Tram I, II o III) i la visita a només un dels museus que s'oferten (Tram IV o V). O una visita exprés, que pot ser només un passeig ràpid per les muralles urbanes (Tram I, II o III).

Per altra banda, amb aquest projecte els veïns de Morella poden gaudir d'un nou recorregut per a passejar i estar en contacte amb el seu patrimoni i la seua terra. Es pot realitzar un passeig lliure des del Tram I, començant en el Portal dels Estudis fins al Tram IV, a l'altura de la Torre de la Font Vella.

A més del passeig, també podran disposar de l'ús dels espais interiors del Portal del Forcall, la Torre de Fredes i el Portal de Sant Mateu, en el Tram II, per a celebrar reunions, presentacions de llibres o altres tipus d'esdeveniments de xicoteta escala per als quals puguen necessitar un espai interior de qualitat.

En quant al cost econòmic de les visites, les de tipus lliure a través de les muralles seran gratuïtes, mentre que els museus cobraran una entrada amb un cost variable segons si es prefereixen visitar de manera independent o amb guia. Es tindrà en compte també l'edat i les circumstàncies del visitant, així com la condició de resident, per als quals totes les visites seran gratuïtes.

En definitiva, el Passeig Interpretatiu per les Muralles amplia l'oferta cultural de Morella i contribueix a la difusió i estima del seu patrimoni, aproximant-lo d'una manera dinàmica i atractiva a tot tipus de públic.

6

CONCLUSIONS FINALS

6

CONCLUSIONS

Morella és un conjunt únic d'urbanística medieval que compta amb un extens patrimoni d'elevat valor històric i arquitectònic. Ubicada en un entorn d'alta muntanya, la seua situació geogràfica estratègica la va convertir en el centre de nombrosos conflictes militars al llarg dels segles i va arribar a ser la segona vila del Regne de València, rivalitzant amb Xàtiva.

La ciutat és indissoluble del seu paisatge abrupte, així com també del castell que corona el penyal de la Mola i del conjunt de muralles que rodegen la població, amb les seues corresponents torres i portals. Aquesta imatge constitueix la icona de la ciutat, però no és només una qüestió estètica: encara avui l'estil de vida dels morellans es desenvolupa en intramurs i la població no concep viure fora de les muralles.

A més, a dia de hui Morella és un dels conjunts urbans millor conservats de les seues característiques en tota la península ibèrica i el recinte emmurallat es troba restaurat en pràcticament la totalitat del seu recorregut: els trams de muralla es troben en bones condicions i quinze de les setze torres han sigut restaurades en els últims anys, a falta només de la Torre de Sant Francesc, el projecte de rehabilitació de la qual està en procés.

Per tant, Morella no és només una ciutat que ha conservat el seu patrimoni, sinó un poble viu que ha mantingut els costums i tradicions al llarg del temps, l'essència del qual està intrínsecament lligada amb les condicions de vida d'una ciutat emmurallada. Podem afirmar, doncs, que el Patrimoni Defensiu de Morella juga un paper fonamental tant en la configuració urbana de la població com en el desenvolupament de la societat. Queda patent, per tant, la necessitat de posar en valor un patrimoni històric d'aquestes característiques.

Amb l'objectiu de contribuir a aquesta tasca, el present treball ha estudiat la història de la ciutat i les característiques del seu patrimoni defensiu per tal de plantejar propostes d'actuació a diferents nivells. Així, s'ha estudiat l'origen de la ciutat, que es remunta a la construcció de la fortalesa; s'ha analitzat la morfologia urbana, perfectament adaptada a la topografia; s'han detectat els elements patrimonials més importants de la ciutat, pertanyents a l'arquitectura civil, religiosa o defensiva; s'han estudiat les característiques generals i constructives del recinte defensiu; i, per últim, s'ha fet menció al castell i també al Convent de Sant Francesc, elements estretament vinculats al sistema defensiu de Morella, acomplint així el primer dels objectius específics del treball: l'estudi general del Patrimoni Defensiu de Morella.

Per altra banda, el segon objectiu específic consistia en la realització d'un catàleg dels portals i torres, que ha sigut fonamental per a conèixer la història i les característiques concretes de cada element i sistematitzar la informació, de manera que resulta senzill comparar-los entre ells. A més, en les fitxes no s'ha documentat només la informació bibliogràfica i objectiva de les construccions, sinó que s'han realitzat una sèrie de valoracions que han facilitat la detecció de les característiques més importants a posar en valor de cada element: si en un edifici ha tingut lloc un fet històric d'especial importància, com per exemple l'entrada del rei a la ciutat, aquest tret serà important en l'elaboració del relat interpretatiu; si hi ha només

una torre amb planta semicircular en tot el conjunt, aquesta singularitat és un fet que augmenta l'atractivitat de l'element; o si una torre només conserva els murs però no té forjats, potser resulte més interessant vincular la seua monumentalitat a un espai urbà exterior, que no donar-li un ús com a edifici.

En definitiva, el resultat del catàleg ha sigut un compendi de setze fitxes, una per cada portal o torre del recinte, on es mostra una ressenya de la història de cada element, una breu descripció arquitectònica, dades topogràfiques i dimensionals, estat actual de l'element, valoració de les seues característiques, així com informació gràfica basada en plànols i fotografies.

L'estudi de la història de Morella i la realització de la catalogació del seu recinte defensiu han proporcionat la informació i el coneixement necessaris del lloc i dels seus elements i han constituït la base fonamental a partir de la qual elaborar propostes per a posar en valor el Patrimoni Defensiu de la ciutat.

D'aquesta manera, s'han definit una sèrie d'accions concretes en aquesta línia, com és l'establiment d'uns criteris per a la gestió del patrimoni, la proposta de realitzar un Passeig Interpretatiu per les Muralles, la musealització d'alguns trams i l'ús de les noves tecnologies per aproximar el patrimoni a la societat, la millora de l'accessibilitat al castell i de la visibilització del Convent de Sant Francesc, així com també l'elaboració d'un Pla de Gestió de Conservació i Ús Públic del Patrimoni, acomplint el tercer objectiu específic: proposar accions per a la posada en valor del conjunt.

Una vegada estudiada la ciutat, efectuada la catalogació i proposades les accions, la fase final del treball ha consistit en desenvolupar en més profunditat algunes de les accions plantejades, com és el projecte de Passeig Interpretatiu per les Muralles, acatant així l'últim dels objectius específics del treball.

El projecte de Passeig Interpretatiu per les Muralles proposa un recorregut visitable des del Portal dels Estudis fins al de la Nevera, ja que aquest tram presenta les característiques més adients per a la visita pública.

Amb un total de quasi 1400 metres de longitud, plantejar una visita continua per tot el perímetre de les muralles resulta excessivament llarg i monòton per a l'usuari. Per aquest motiu, s'ha dissenyat un itinerari dividit en diferents zones temàtiques que aporten continguts i experiències variades i atractives, tant per als veïns com per als visitants: 'Urbanisme i Ciutat' (Tram I), 'Visita Interior/Exterior' (Tram II), 'Paisatge i Entorn' (Tram III), 'Història de Morella' (Tram IV) i 'Arquitectura Defensiva' (Tram V).

Cadascuna de les zones ofereix al visitant un contingut propi i un tipus de visita diferent, ja siga visita lliure, guiada o de contingut expositiu, basat en les característiques específiques del tram. D'aquesta manera, el tram I dedicat a 'Urbanisme i Ciutat' consisteix en un passeig de recorregut lliure sobre la banqueta de la muralla i té un caràcter contemplatiu vinculat amb l'espai urbà: dues de les torres presents en aquest tram (Estudis i Carraixet) només mantenen els murs, sense forjats, per la qual cosa es proposa integrar les ruïnes en el paisatge urbà de places i jardins, mostrant l'empremta de la història en lloc de tractar de reconstruir els espais tancats i donar-los un ús interior. Per altra banda, la Torre del Rei té un mirador en la coberta, fet que encaixa perfectament amb l'enfocament urbà del tram.

Si bé tots els trams del Passeig Interpretatiu per les Muralles ofereixen un recorregut per la banda d'intramurs o la visita interior de les torres, entre el Portal del Forcall i el de Sant Mateu existeix una senda que discorre per la part exterior de les muralles, mostrant una perspectiva diferent del conjunt. Per aquest motiu el Tram II s'ha anomenat 'Visita Interior/Exterior', ja que és l'únic que permet ambdues possibilitats. A més, les torres que formen part d'aquest tram es mantenen íntegres i compten amb espais interiors de qualitat, per la qual cosa s'ofereix la visita guiada a les torres i també la possibilitat de celebrar esdeveniments en el seu interior, com puguen ser reunions, presentacions de llibres, etc.

El Tram III s'ha dedicat al 'Paisatge i Entorn' perquè compta amb les millors vistes cap a l'exterior. A més, com es troba a la meitat del recorregut complet, és un punt estratègic per a oferir als visitants serveis d'avituallament o zones de descans. De les tres torres que en formen part, la Torre Benedito és l'única que es conserva íntegra i és l'espai principal on situar les zones de descans.

FIGURA 54. Tram de muralla entre el Portal del Forcall i la Torre de Fredes (S. Portela, 2018).

Si bé els trams I, II i III tenen un caràcter més vinculat amb la visita lliure i un contingut relacionat amb la contemplació de la ciutat i l'entorn, els trams IV i V estan més enfocats a l'ús cultural de tipus museístic. Així, les torres del Tram IV, anomenat 'Història de Morella', funcionaran com a contenidors expositius: la Torre Redona serà el museu d'Història de la Ciutat, mentre que la Torre de la Font Vella es convertirà en un espai expositiu dedicat a l'aigua i l'aqüeducte, i funcionaran bé a través de visita guiada, o amb accés lliure.

Per últim, el Tram V dedicat a 'Arquitectura Defensiva' constitueix el clímax de la posada en valor del recinte emmurallat: es tracta d'una visita interpretativa guiada en un recorregut circular entre el Portal de la Nevera i el de Sant Miquel, que compta amb visita per la banqueta de la muralla, mirador en la Torre del Racó, i espai expositiu en l'interior de Sant Miquel, amb contingut sobre l'arquitectura, les tècniques constructives i la història de les muralles i les torres, d'una manera dinàmica a través d'un relat interpretatiu basat en qüestions clau sobre la vida en intramurs, així com de la incorporació de noves tecnologies com la realitat virtual o la realitat augmentada.

Per tant, el Passeig Interpretatiu per les Muralles és un recorregut complet que ofereix una variada temàtica i múltiples formes de visita: els trams funcionen de manera independent, però també es poden combinar segons les necessitats i interessos dels usuaris amb una gran versatilitat.

Arribats a aquest punt, podem concloure que Morella ha posat de manifest la destacada importància que ha tingut el seu recinte defensiu al llarg de la història, des dels orígens de la població fins a l'actualitat. A més, s'han detectat les necessitats del Patrimoni Defensiu, com són el castell, les muralles, torres i portals i el Convent de Sant Francesc i s'han proposat accions per aportar solucions. S'ha realitzat una catalogació de les torres i portals que ha sigut clau en la definició del Passeig Interpretatiu per les Muralles, proposant zones temàtiques i usos d'acord amb les seues característiques i fets històrics destacats.

Morella, una ciutat única en les seues condicions i estil de vida, ha sabut adaptar-se als nous temps sense oblidar el seu origen, les seues arrels, i les seues tradicions. En definitiva, la ciutat ha rescatat una part essencial del seu patrimoni i ha contribuït a ampliar la seua oferta cultural i l'atractivitat turística, amb el desenvolupament d'un projecte pioner sobre visita pública en muralles medievals, fet que tindrà un impacte positiu en el seu desenvolupament econòmic. Descobrir Morella i les seues muralles serà, a partir d'ara, una nova manera d'endinsar-se en la seua apassionant història.

7

BIBLIOGRAFIA I FONTS

7.1

BIBLIOGRAFIA

Llibres i publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella; Amics de Morella i Comarca.

ALMAGRO, A., NAVARRO, J., Y ORIHUELA, A. (2008). Metodología en la Conservación del Patrimonio Arquitectónico Medieval. En C. Sáiz Jiménez y M. Á. Rogerio Candelera (Eds.), *La investigación sobre patrimonio cultural*. 9ª Reunión de la Red Temática del CSIC de Patrimonio Histórico y Cultural. Sevilla.

CARRIÓN GÚTIEZ, A. (coord.) (2015). *Plan Nacional de Arquitectura Defensiva*. Madrid: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

FALOMIR GRANELL, F. (2003). Intervenció arqueològica al Convent de Sant Francesc de Morella (Castelló). Un avanç dels resultats. En *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló n° 23*. Castelló: Universitat Jaume I.

GENERALITAT VALENCIANA (1986). *Morella: Plan General Municipal de Ordenación Urbana*. Valencia: Conselleria d'Obres Públiques, Urbanisme i Transport.

GRAU I MONSERRAT, M. (1986). *Los monumentos góticos civiles: Els Ports de Morella*. Valencia: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència.

ORTÍ MIRALLES, F. (1981). *Síntesis de la historia de Morella*. Benimodo: Ortí Ediciones.

FIGURA 55. Detall de les espitlleres presents en la muralla (S. Portela, 2018).

PITARCH, A. J., y DE DALMASES BALAÑÀ, N. (1983). Morella: Ciudad de Morella. En J. Bérchez (Ed.), *Catálogo de Monumentos y Conjuntos de la Comunidad Valenciana*. Valencia: Consellería de Cultura, Educación y Ciencia.

PITARCH, A. J., y DE DALMASES BALAÑÀ, N. (1983). Murallas y castillo. En J. Bérchez (Ed.), *Catálogo de Monumentos y Conjuntos de la Comunidad Valenciana*. Valencia: Consellería de Cultura, Educación y Ciencia.

SARTHOU CARRERES, C., y MARTÍNEZ ALOY, J. (1925). *Geografía General del Reino de Valencia*. Barcelona: Alberto Martín Ediciones.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

SEGURA Y BARREDA, J. (1981) [1868]. *Morella y sus aldeas*. Morella: Antonio Camacho Ortiz.

VIÑALS, M. J., MAYOR, M., MARTÍNEZ-SANCHIS, I., TERUEL, L., ALONSO-MONASTERIO, P., y MORANT, M. (2017). *Turismo sostenible y patrimonio: Herramientas para la planificación y gestión*. Valencia: Universitat Politècnica de València.

ZARAGOZÁ CATALÁN, A. (2000). *Arquitectura gótica valenciana. Siglos XIII-XV*. Valencia: Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura i Educació; Direcció General de Promoció Cultural i Patrimoni Artístic.

7.2

Pàgines Web

AJUNTAMENT DE MORELLA

www.morella.net/blog/la-torre-redonda-llega-a-la-ultima-fase-de-la-rehabilitacion/?lang=es
[Data de consulta: 07/07/2019]

BALAM CONSULTORES, S.L.

www.balamconsultores.es/comienzan-las-obras-en-la-torre-redona/
[Data de consulta: 07/07/2019]

BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO (1949). Decreto de 22 de abril de 1949 sobre protección de los castillos españoles. *Boletín Oficial del Estado*, 125, de 5 de mayo de 1949, pàg. 2058. Recuperat de: www.boe.es/datos/pdfs/BOE//1949/125/A02058-02059.pdf [Data de consulta: 12/08/2019]

BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO (1985). Ley 16/1985, de 25 de junio, del Patrimonio Histórico Español. *Boletín Oficial del Estado*, 155, de 29 de junio de 1985, pàg. 28. Recuperat de: www.boe.es/buscar/pdf/1985/BOE-A-1985-12534-consolidado.pdf [Data de consulta: 12/08/2019]

DIGITAL.CSIC. Repositori del Consell Superior d'Investigacions Científiques
www.digital.csic.es/handle/10261/14047
[Data de consulta: 31/07/2019]

UNESCO. Patrimonio Cultural.

www.es.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/digital-library/cdis/Patrimonio.pdf
[Data de consulta: 31/07/2019]

PC COMPONENTES. La realidad virtual

<https://www.pccomponentes.com/realidad-virtual> [Data de consulta: 30/08/2019]

FIGURA 56. A l'esquerra, vista de la ciutat de Morella, amb el castell i les muralles (S. Portela, 2018).

FIGURA 57. A la dreta, veïna de Morella contemplant un escut en els murs del Convent de Sant Francesc (S. Portela, 2018).

8

ANNEX: Fitxes de Catalogació

01

TORRE DE SANT FRANCESC

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Torre de San Francisco, Torre de l'Alameda, Torre del Palau

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 10.3" N 0° 06' 09.5" W	Castell de Morella s/n	1025 m	Desconegut	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIII-XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
21 m ²	Desconegut	Desconegut	Desconegut	Desconegut
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Semicircular	No	PB, P1	PB + 1	Desconegut

Descripció general

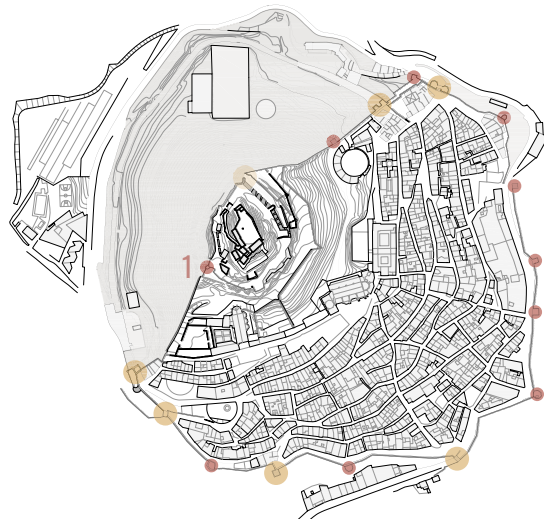
La Torre de Sant Francesc es troba en la vessant oest del recinte emmurallat, a una distància de 151 metres del Portal dels Estudis, cap al sud, i constitueix el punt de connexió entre la fortalesa i la muralla en la franja oest. De tot el perímetre de les muralles, és la torre situada a una cota més elevada.

Després de la conquesta cristiana es va construir el Convent de Sant Francesc en la zona del recinte emmurallat als peus del castell i, fins al segle XIX, l'accés a la fortalesa es realitzava per un camí empedrat situat entre els Convents de Sant Francesc i de les Agustines. Per tant, este tram de muralla ha estat lligat a la vida del convent des del segle XIII fins que aquest es va convertir en caserna en el segle XIX, i és per això que li deu el nom, si bé també es coneix com a Torre de l'Alameda o Torre del Palau.

Presenta base rectangular i tenia planta baixa i una altura. A la torre s'arribava per una escala de 23 esglaons de pedra, i al primer pis s'accedia per una escala de fusta al costat de la qual hi havia un cos de guàrdia.

El tram de muralla més pròxim a la torre presenta un gran interès arqueològic, tal i com explica l'historiador Salvador Gaspar, ja que s'hi observa un tros de paret de tàpia sobre el qual es va construir la muralla dels segles XIII o XIV:

"...dicho tapial tiene incrustados restos de cerámica ibera y árabe, lo que parece indicar que se trata de restos de los antiguos muros morellanos anteriores a la reconquista, o bien los reedificados posteriormente tras las correrías del Cid en 1084." (Salvador, 1982:19).

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5	Severament degradat.
Causes de degradació	Factors ambientals, efectes del pas del temps i falta de manteniment.	
Intervencions de conservació realitzades		

La Torre de Sant Francesc és l'única torre que queda per a intervenir en tot el conjunt emmurallat de la ciutat. En 2015, el Ministeri d'Educació, Cultura i Esport va convocar el "1r Concurs per a la Restauració de les Torres de Sant Francesc i Pardala del Castell de Morella (Castelló)", del qual va resultar guanyador l'estudi Carquero Arquitectura.

El projecte proposa la consolidació i restauració de les torres, elements clau en la història del conjunt, amb una interessant lectura estratigràfica i que actualment es troben en un avançat estat de degradació. Es segueixen els criteris del "Restauro crític" brandià per a la intervenció.

Riscos i amenaces

La torre es troba pendent d'una intervenció de conservació, per la qual cosa actualment està en procés de degradació per factors ambientals i per la falta de conservació, que pot fer perillar els murs i elements constructius.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

Durant les Guerres Carlistes del període 1873-1875 i sota ordres del Coronel Gil-Velilla, el tram de muralla i la torre es van modificar en quant al seu remat i l'altura dels paraments: sobre la Torre de Sant Francesc es va construir un complex defensiu que constava de la torre, un accés cobert, un tram de muralla i l'edifici del cos de guàrdia, de planta rectangular (Dualde, 2016:86).

Una vegada abandonada la caserna militar a principis del segle XX, el conjunt i la muralla van entrar en un procés de degradació, que continua a dia de hui. És la torre menys estudiada i documentada del conjunt, sent l'única que encara està pendent de ser restaurada. Per aquest motiu, es disposa de menys documentació gràfica i planimètrica que de la resta de les torres.

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella: Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

Pàgines web

CARQUERO ARQUITECTURA. "1º Concurso Restauración Torres San Francisco y Pardala del Castillo de Morella (Castellón)" www.carquero.com/portfolio/1o-concurso-restauracion-torres-san-francisco-y-pardala-del-castillo-de-morella-castellon/ [Data de consulta: 30/07/2019]

7 BIBLIOGRAFIA

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Poc transcendent per a la majoria de persones.
		X				

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	Valor històric vinculat al Convent de Sant Francesc.
			X			

Representativitat

1	2	3	4	5
		X		

Tècniques constructives típiques de l'època.

Singularitat

1	2	3	4	5
			X	

Element de connexió entre la fortalesa i el recinte emmurallat.

Integritat

1	2	3	4	5
	X			

La torre es troba en mal estat de conservació.

Autenticitat

1	2	3	4	5
		X		

La torre ha patit diverses transformacions arquitectòniques.

Contextualització

1	2	3	4	5
			X	

Es mantenen els llenços de muralla contigus i el castell.

Comentaris

Atractivitat

1	2	3	4	5
			X	

Proximitat al castell.

Resistència

1	2	3	4	5
			X	

Construcció defensiva de pedra.

Disponibilitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Condicions d'accessibilitat

1	2	3	4	5
		X		

Part més alta del recinte emmurallat, junt al mateix castell.

Factibilitat

1	2	3	4	5
	X			

Baixa, per la ubicació de l'element i les condicions per accedir.

Valors educacionals

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.

Funcionalitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Per la seua ubicació, molt pròxima a la fortalesa, l'activitat i la visita d'aquesta torre convé lligar-la amb el recorregut del castell, i no amb la visita al recinte de les muralles. La torre queda molt apartada de la següent més propera, el Portal dels Estudis, que es situa a 151 metres de distància i a un desnivell considerable, per la qual cosa no resulta viable vincular-les.

11 PLANIMETRIA

FIGURA 58. Secció de la Torre de Sant Francesc (Font: Carquero Arquitectura).

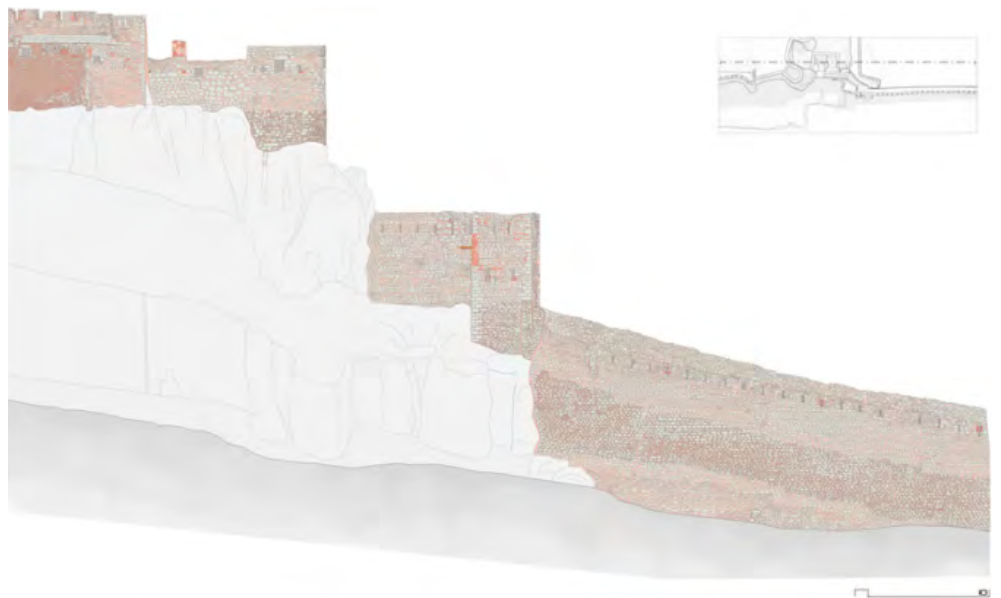

FIGURA 59. Alçat exterior de la Torre de Sant Francesc (Font: Carquero Arquitectura).

FIGURA 60. Proposta d'intervenció en planta de la Torre de Sant Francesc (Font: Carquero Arquitectura).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 61. Estat actual de la Torre de Sant Francesc, vista des de l'interior de les muralles (Font: Carquero Arquitectura).

FIGURA 62. Vista de la Torre de Sant Francesc des de l'exterior de les muralles (Font: Carquero Arquitectura).

02

PORTAL DELS ESTUDIS

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Torre i Porta dels Estudis

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 06.7" N 0° 06' 14.1" W	Plaça Pla d'Estudi, s/n	985 m	997 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIII-XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
361 m ²	84,34 + 28,08 m ²	30,00 + 15,60 m ²	992,56 + 369,53 m ³	300,40 + 74,25 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Quadrada	Sí	PB, PC	PB + 1	11,77 m

Descripció general

El Portal dels Estudis es troba en la vessant oest del recinte emmurallat, a una distància de 151 metres de la Torre de Sant Francesc, cap al nord, i a 59 metres del Portal del Rei, cap al sud. Es situa en un dels extrems del perímetre urbà de les muralles i connecta la població d'intramurs amb el Passeig de l'Albereda. Originàriament era una porta molt senzilla, orientada cap al sud i amb poques defenses, flanquejada per la torre que porta el mateix nom (Salvador, 1982:18). No obstant, el conjunt va ser ampliat amb una altra torre i un accés mitjançant cancel·les, sent els elements que el conformen els següents:

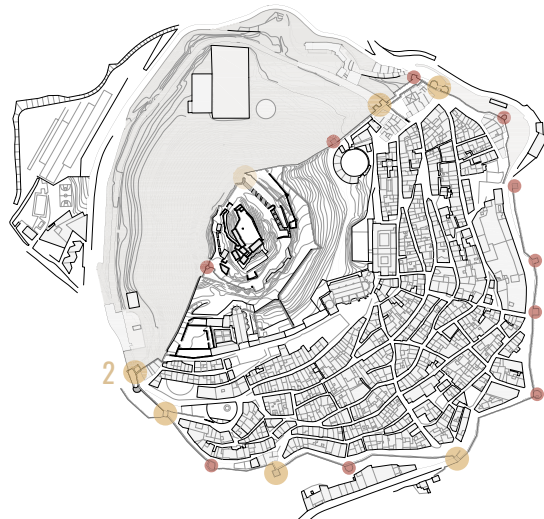
Per una banda, la primitiva Torre dels Estudis, de planta quadrada de dimensions 8,86 x 9,77 x 8,88 x 9,49 metres i distribuïda en planta baixa i dues altures, de les quals només se'n conserva la primera. La construcció és de murs de maçoneria i cantons de carreus de gruix aproximat 1,66 metres. La façana interior presenta un arc perpany de 4,26 metres d'ample per 5,82 d'alt. La torre està rematada per la banqueta de la muralla i no conserva la coberta ni els forjats (Dualde, 2016:81).

Per altra banda, la torre redona, el radi exterior de la qual fa 5,18 metres i té una altura màxima de 13,16 metres des de l'exterior de les muralles. La coberta és de teula àrab a una sola aigua cap a l'exterior, sobre forjat de fusta. Està construïda amb murs de carreus carejats d'un gruix d'1,36 metres.

Finalment, la resclosa d'accés, un espai rectangular de 161,39 metres quadrats delimitat per murs d'entre 1,68 i 0,88 metres de gruix. Compta amb dues portes, l'exterior resolta amb llinda de fusta de dimensions 2,79 x 2,69 metres, i la interior -la qual constitueix pròpiament el Portal dels Estudis-, realitzada amb arc de mig punt amb dovelles de carreus, de 2,98 metres d'ample per 3,26 metres d'altura, sobre la qual figura l'escut reial i el de Morella (Dualde, 2016:82).

2 CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5	Poc degradat.
Causes de degradació	-	
Intervencions de conservació realitzades		

Convé mencionar que el llenç de muralla entre la Torre dels Estudis i la Torre de Sant Francesc va ser parcialment destruït en 1710 per l'artilleria espanyola, quan Morella estava ocupada per les tropes angleses que recolzaven a l'Arxiduc d'Àustria (Salvador, 1982:19).

La torre i el portal van ser restaurats en 1994, moment en què es va intervenir en la plaça dels Estudis, segons projecte i direcció d'obra de l'Arquitecte Conservador del Castell i les Muralles, Vicente Dualde (Dualde, 2016:80).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

En el seu estat primitiu es tractava d'una porta molt senzilla flanquejada per una torre, orientada cap al sud i amb escassos sistemes defensius. En 1838, l'enginyer militar de Cabrera, l'alemany Von Rahden, va modificar l'entrada construint un fort mur amb espitlleres que es prolongava més enllà de la torre, a mode de resclosa, la primera part del qual perdura a dia de hui.

En l'extrem hi va construir un fossat amb un pont llevadís, sent aquesta l'única porta d'accés a Morella en el període 1838-1840. En maig de 1840, el pont es va enfonsar i van morir 141 persones. En el període de 1873 a 1875, es va conservar la modificació de Von Rahden i el pont llevadís, si bé el Coronel Gil i Velilla va realitzar algunes modificacions, com és la construcció de la torre redona, que funcionava com a guàrdia avançada.

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella: Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 REONEIXEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Transcendent per a un nombre important d'individus.
			X			

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	Elevada importància històrica.
				X		

Representativitat

1	2	3	4	5
		X		

Tècniques constructives típiques de l'època.

Singularitat

1	2	3	4	5
			X	

És l'únic portal del conjunt emmurallat amb resclosa d'accés.

Integritat

1	2	3	4	5
		X		

Es conserva la morfologia del conjunt, però no la coberta i els forjats.

Autenticitat

1	2	3	4	5
		X		

La torre ha patit diverses transformacions arquitectòniques.

Contextualització

1	2	3	4	5
			X	

Es mantenen els llenços de muralla contigus.

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Atractivitat	1	2	3	4	5	Tipologia de torre defensiva amb resclosa d'accés.
				X		

Resistència

1	2	3	4	5
			X	

Construcció defensiva de pedra.

Disponibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Elevada, per ser un espai obert vinculat a un entorn urbà de plaça.

Condicions d'accessibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Fàcilment accessible en planta baixa.

Factibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Alta.

Valors educacionals

1	2	3	4	5
			X	

Punt estratègic en la història defensiva de la ciutat.

Funcionalitat

1	2	3	4	5
			X	

Edifici patrimonial vinculat a l'espai urbà.

Comentaris

Per la seua ubicació en un extrem del recinte emmurallat, així com per estar junt a una plaça i tractar-se d'una tipologia peculiar de torre defensiva, amb resclosa d'accés, és un bon punt per iniciar una visita interpretativa per les muralles.

11 PLANIMETRIA

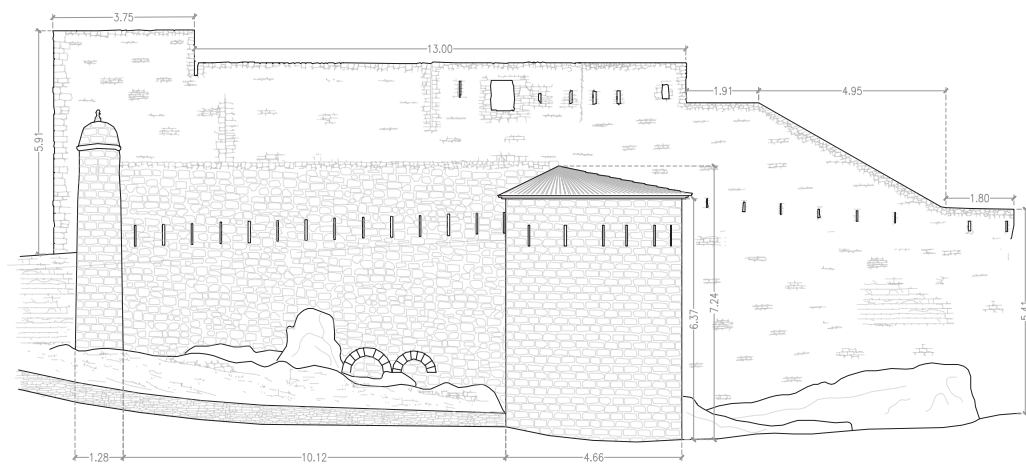

FIGURA 63. Alçat del conjunt que conforma el Portal dels Estudis, vist des de la banda exterior de les muralles. E: 1/200. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

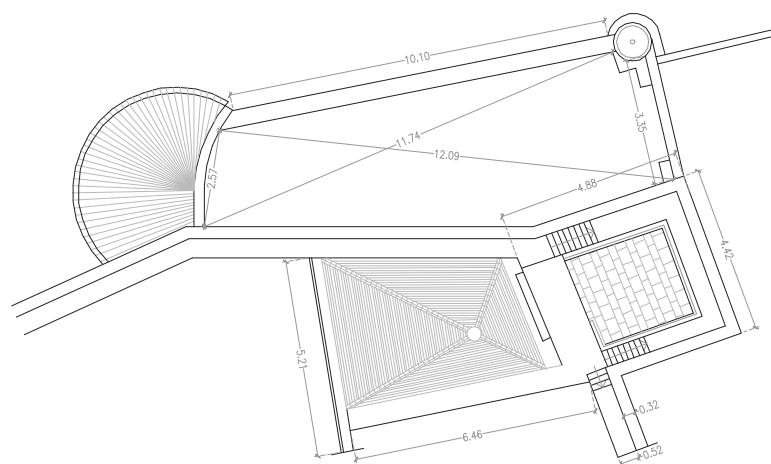

FIGURA 64. Planta del conjunt que conforma el Portal dels Estudis. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

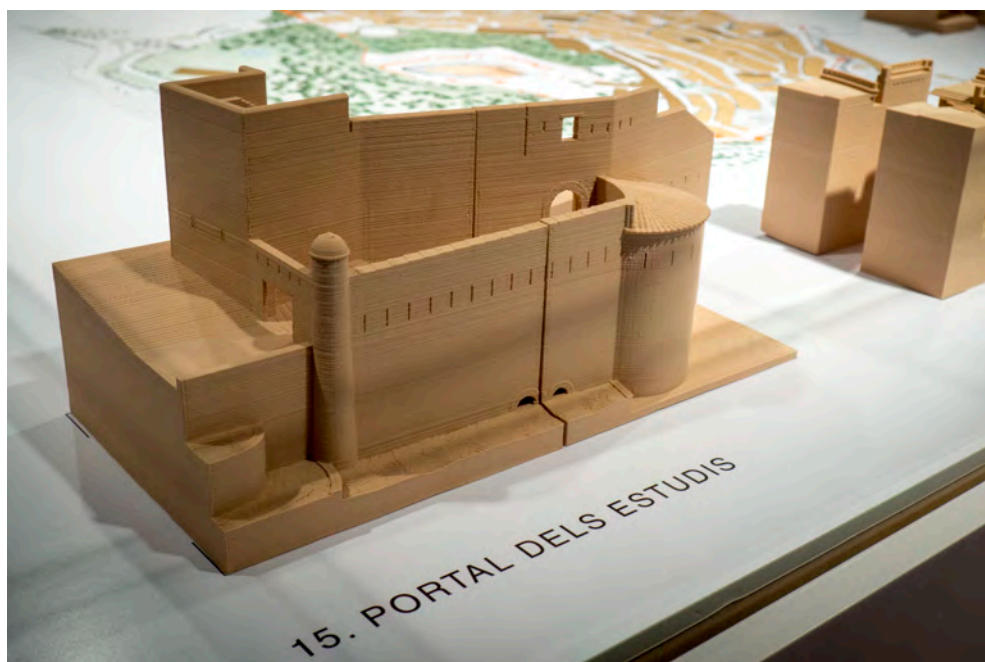

FIGURA 65. Maqueta del Portal dels Estudis realitzada mitjançant impressió 3D (S. Portela, 2018).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 66. Vista del Portal dels Estudis des d'intramurs. A l'esquerra, portal d'accés; a la dreta, Torre dels Estudis (S. Portela, 2018).

FIGURA 67. Vista del Portal dels Estudis des de la banda exterior de les muralles. Accés a través de la resclosa (S. Portela, 2018).

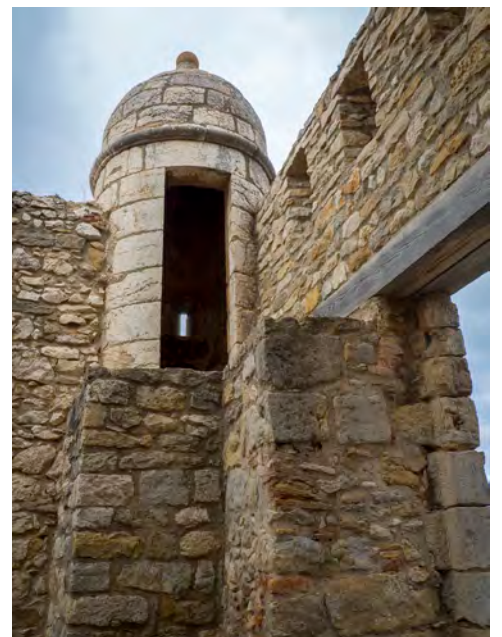

FIGURA 68. A l'esquerra, arc apuntat de la Torre dels Estudis; a la dreta, detall dels elements defensius de la resclosa (S. Portela, 2018).

03

PORTAL DEL REI

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

ALTRES DENOMINACIONS

Torre del Consell, Portal del Baró, Portal de la Llacuna, Portal dels Jurats

1 LOCALITZACIÓ

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)
40° 37' 04.5" N 0° 06' 11.8" W	L'Hort del Baró, s/n	973 m	985 m

Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic

Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
51,00 m ²	49,46 m ²	24,86 m ²	742,89 m ³	121,32 m ³

Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Quadrada	Sí (mirador)	PB, P1, PC	PB + 1	15,02 m

Descripció general

El Portal del Rei es troba en la vessant oest del recinte emmurallat i deu el seu nom a què, segons la tradició, va ser la porta per la qual el rei Jaume I va accedir per primera vegada a la ciutat en l'any 1232. Aquest portal també es coneix com al del Baró, per estar ubicat en l'hort de la seua propietat, així com de la Llacuna, ja que antigament hi havia una bassa en l'actual plaça de Colom (Dualde, 2016:76), o la Torre del Consell, per estar enfront de la segona casa del consell municipal, desapareguda al s. XIV.

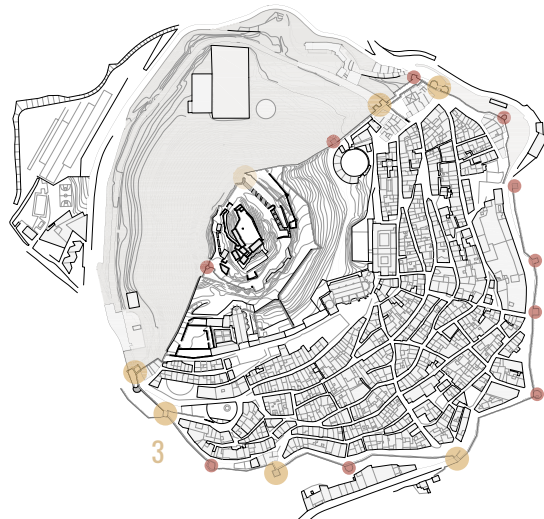
Alguns documents daten la seua construcció en el segle XV, si bé no es té constància clara de la data i podria tindre un origen anterior i tractar-se d'una remodelació. En juliol de 1838 la torre va ser rebaixada a l'altura de les muralles de la plaça dels Estudis per tal de convertir-se en bateria. Va permanèixer tancada llarg temps, per estar dins del recinte de l'"Hort del Baró", i durant la primera guerra carlista va ser tapiada. L'any 1925 va ser reoberta per tal de facilitar l'accés a l'Escorxador Municipal de la ciutat. (Salvador, 1982:18).

La configuració de la torre consta de planta quadrilàtera de dimensions exteriors 7,52 x 6,39 x 7,98 x 6,56 metres i tres altures. Es tracta d'una construcció de maçoneria amb els cantons reforçats amb carreus. Els murs de la planta baixa tenen un gruix aproximat de 2,09 metres, mentre que en les plantes superiors el gruix és de 1,08 metres.

En la planta baixa es situa la porta d'accés amb doble arc d'ogiva per on lliscava un rastell, i volta de carreus d'arc rebaixat per al suport de la part superior de la torre (Alanyà, 2000:93). Sobre el centre de la porta apareix l'escut reial, flanquejat a ambdós costats per l'escut de Morella; la planta primera és l'única interior i compta amb unes escales de maçoneria que comuniquen les muralles de la plaça dels Estudis amb les del carrer de l'Hort del Baró; per últim, la coberta està resolta amb llosa de formigó armat -obra de les últimes intervencions realitzades-, és accessible i està convertida en mirador.

2 CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5	Sense degradacions aparents.
Causes de degradació	-	
Intervencions de conservació realitzades		

En la dècada de 1960 es va realitzar una primera intervenció de conservació d'aquesta torre.

Posteriorment, en l'actuació del Pla dels Estudis de l'any 1994, es va cobrir per tal de convertir-se en mirador segons el projecte i la direcció de l'arquitecte Vicente Dualde (Dualde, 2016:76).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	La coberta funciona com a mirador, la planta primera interior està sense ús.
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella; Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Transcendent per a un nombre important de persones.
			X			

Comentaris						
------------	--	--	--	--	--	--

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significancia	1	2	3	4	5	Jaume I va entrar per primera vegada en Morella en 1232.
				X		

Representativitat	1	2	3	4	5	Tècniques constructives típiques de l'època.
		X				

Singularitat	1	2	3	4	5	Tipologia estàndard de torre defensiva medieval.
		X				

Integritat	1	2	3	4	5	La torre es manté en la seua totalitat.
			X			

Autenticitat	1	2	3	4	5	La torre ha patit diverses transformacions arquitectòniques.
		X				

Contextualització	1	2	3	4	5	Bona adequació al context urbà.
			X			

Comentaris						
------------	--	--	--	--	--	--

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Atractivitat	1	2	3	4	5	Mirador.
			X			

Resistència	1	2	3	4	5	Construcció defensiva de pedra.
			X			

Disponibilitat	1	2	3	4	5	[A definir segons projecte].

Condicions d'accessibilitat	1	2	3	4	5	Accessibilitat directa en planta baixa i planta de coberta
			X			

Factibilitat	1	2	3	4	5	Alta.
			X			

Valors educacionals	1	2	3	4	5	Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.
		X				

Funcionalitat	1	2	3	4	5	Mirador, forma part del recorregut pel Passeig de Ronda.
			X			

Comentaris						
------------	--	--	--	--	--	--

Des del punt de vista de la posada en valor en l'àmbit turístic, el Portal del Rei està situat en un punt estratègic de la ciutat, ja que es troba en un dels extrems del perímetre emmurallat. A més, està vinculat a l'espai urbà de la plaça dels Estudis, per la qual cosa podria funcionar adequadament com a inici del recorregut del Passeig de Ronda.

Es proposa que la planta de coberta continue funcionant com a mirador, i que la planta primera pugui ser recorreguda com a part del passeig per les muralles, a través de les seues escales interiors en la planta primera, que comuniquen la plaça dels Estudis i la muralla que continua pel carrer de l'Hort del Baró.

La torre presenta unes escales en la planta interior que comuniquen la plaça dels Estudis amb les muralles que continuen pel carrer de l'Hort del Baró. Actualment, l'accés a l'escala es troba restringit per una porta tancada amb clau, si bé aquesta connexió passant a través de la torre resulta molt interessant per a la proposta de Passeig Interpretatiu per les Muralles.

11 PLANIMETRIA

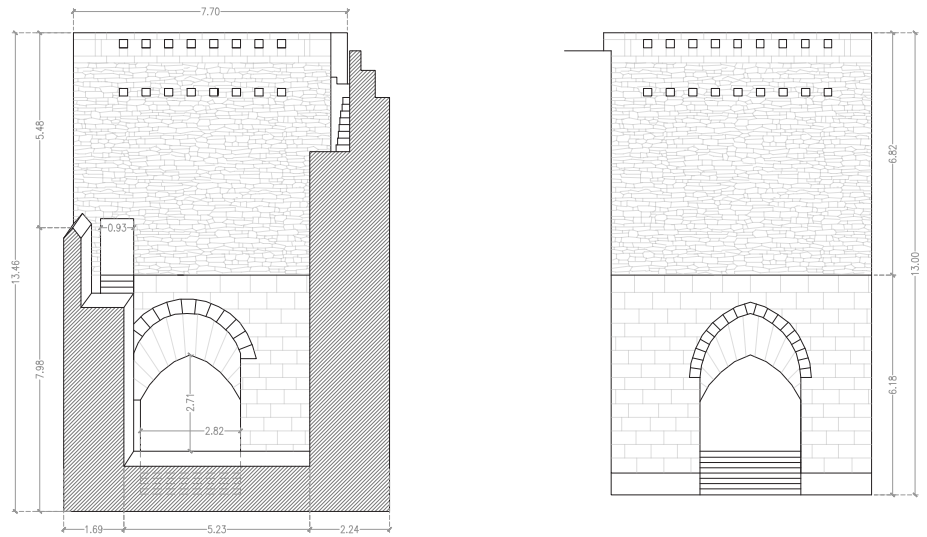

FIGURA 69. A l'esquerra, vista del portal des de l'interior de les muralles; a la dreta, vista des de l'exterior. E: 1/200. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

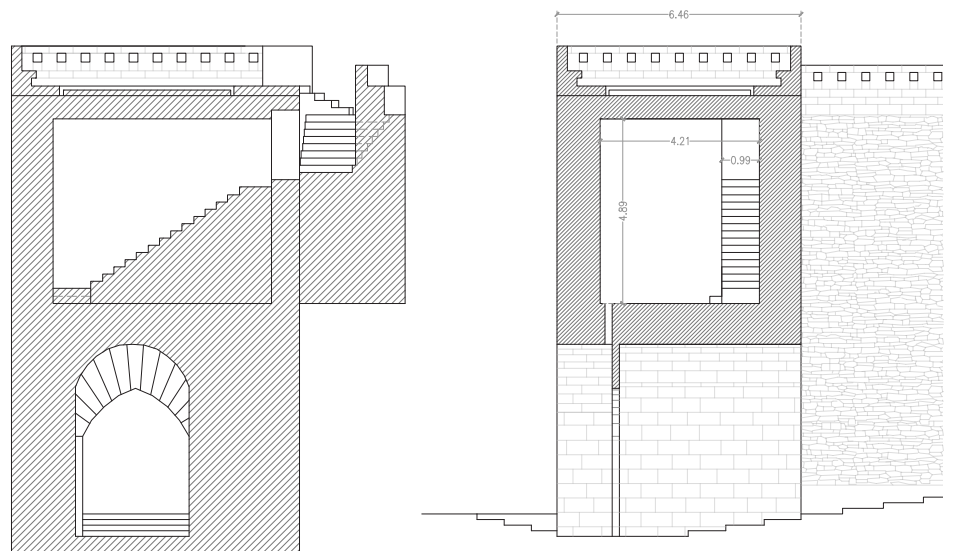

FIGURA 70. A l'esquerra, secció B-B'; a la dreta, secció A-A'. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

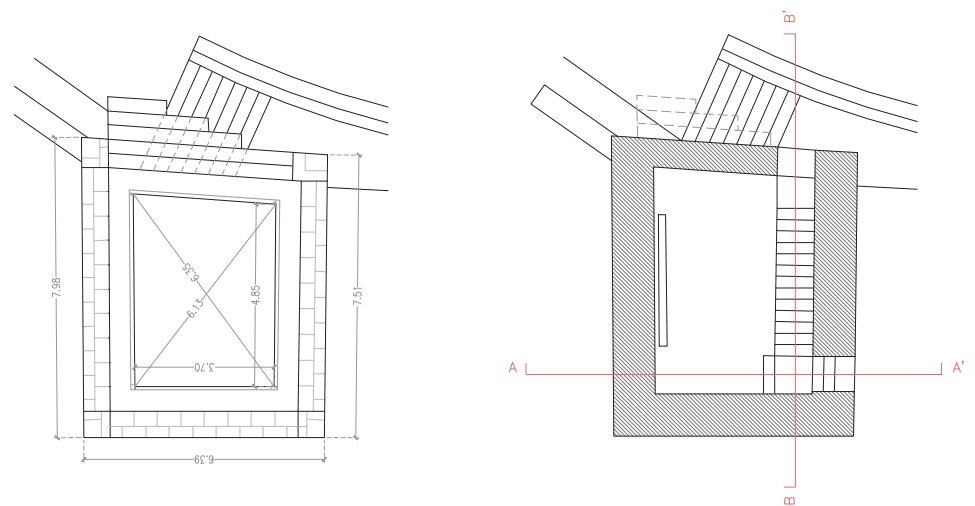

FIGURA 71. A l'esquerra, planta de coberta; a la dreta, secció horitzontal per la planta primera. E: 1/200. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 72. Vista de la façana de la Torre del Rei, en la part alta del mirador (S. Portela, 2018).

FIGURA 73. A l'esquerra, vista del Portal del Rei des de la banda interior de les muralles; a la dreta, vista des de l'exterior (S. Portela, 2018).

FIGURA 74. Maqueta del Portal del Rei, realitzada mitjançant impressió 3D (S. Portela, 2018).

04

TORRE DEL CARRAIXET

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Torre de la Pólvora, Torre dels Coloms.

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 02.5" N 0° 06' 09.6" W	L'Hort del Baró, s/n	944 m	959 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
108 m ²	98,48 m ²	61,81 m ²	846,93 m ³	-
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Pentagonal	No es conserva	PB	Actualment, 1	15,00 m

Descripció general

La Torre del Carraixet es troba en la vessant sud-oest del recinte emmurallat, enfront de la muntanya del Carraixet a la qual li deu el nom. També és coneguda com la Torre de la Pólvora o dels Coloms. Va ser edificada en el segle XIV i, posteriorment, modificada per Jaume Carrascull en l'any 1465 (Dualde, 2016:72). Està situada a 75 metres del Portal del Forcall.

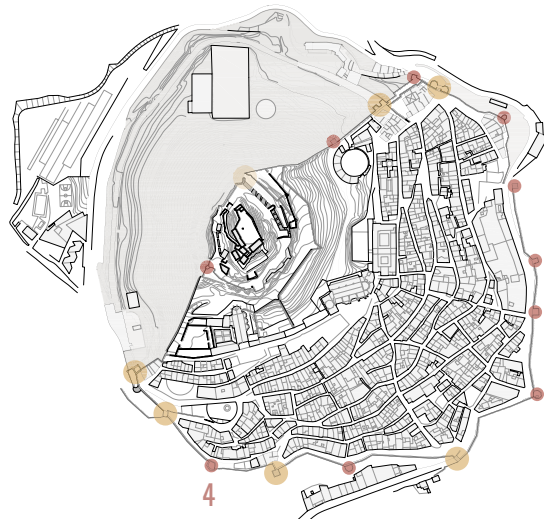
En el seu origen, segons el Coronel Gil i Velilla, la torre tenia tres plantes a les quals s'accedia des de la planta baixa i des de la banqueta de la muralla, en la planta principal. No obstant, l'edificació va ser modificada al canviar la rasant del carrer de l'Hort del Baró, de manera que la planta baixa va ser terraplenada i va quedar soterrada. La planta primera, així com els murs posteriors de la torre, han desaparegut per complet. Per tant, actualment la torre només conserva elements parcials, fet que dificulta imaginar-se com era realment (Salvador, 1982:18).

La planta es configura segons un pentàgon irregular de dimensions exteriors 6,35 x 7,36 x 6,94 x 8,86 x 8,98 metres, sent la longitud interior d'aquests de 5,13 x 5,50 x 5,89 x 6,66 x 7,38 metres. L'altura exterior del llenç més elevat fa 15,00 metres, mentre que el llenç interior que es conserva mesura 6,75 metres.

Pel que fa a la construcció, la torre respon a les característiques bàsiques de l'arquitectura defensiva medieval, amb murs de maçoneria amb els cantons reforçats amb carreus, de gruix variable entre 0,83 i 1,60 metres (Dualde, 2016:72).

2 CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☒ ☐	Poc degradat.
Causes de degradació	Presència de vegetació.	
Intervencions de conservació realitzades		

En la dècada de 1960 es va realitzar una primera intervenció de conservació d'aquesta torre, a càrrec de l'arquitecte Alejandro Ferran. No s'han realitzat més intervencions recents.

Els murs de la torre que es conserven configuren un espai que actualment és exterior i està vinculat a una plaça urbana. La planta útil de la torre és la formada per la part terraplenada, a la cota del carrer, si bé en l'actualitat es tracta d'un espai obert que es troba descuidat i ple de males herbes.

Riscos i amenaces

Aquesta torre no conserva la coberta, per la qual cosa els murs estan exposats als factors ambientals i poden sofrir danys per l'absorció de l'aigua de pluja. També cal evitar els danys provocats per les arrels de les plantes invasores.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Espai urbà exterior, sense un ús definit.
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella: Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Poc transcendent per a la majoria dels individus.
			X			

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	Forma part del recinte defensiu de la ciutat.
			X			

Representativitat

1	2	3	4	5
		X		

Tècniques constructives típiques de l'època.

Singularitat

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia estàndard de torre defensiva medieval.

Integritat

1	2	3	4	5
		X		

Es conserven només alguns murs de la torre, però cap planta.

Autenticitat

1	2	3	4	5
		X		

La torre ha patit nombroses transformacions arquitectòniques.

Contextualització

1	2	3	4	5
			X	

Es mantenen els llenços de muralla contigus.

Comentaris

Atractivitat	1	2	3	4	5	Hort urbà a mode de jardí.
				X		

Resistència

1	2	3	4	5
			X	

Construcció defensiva de pedra.

Disponibilitat

1	2	3	4	5
				X

Alta, per estar en espai urbà exterior.

Condicions d'accessibilitat

1	2	3	4	5
		X		

Terreny escalonat, es necessita rampa.

Factibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Alta.

Valors educacionals

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.

Funcionalitat

1	2	3	4	5
			X	

Plaça-jardí que forma part del recorregut pel Passeig de Ronda.

Comentaris

Es proposa realitzar un petit jardí vinculat a l'espai urbà. Podria tractar-se d'un hort a mode de jardí, en al·lusió a l'antic Hort del Baró, situat en eixa zona de la població i que actualment dona nom al carrer.

El Passeig de Ronda es concep com un recorregut pel qual passejar i disfrutar de les vistes, a través dels llenços de les muralles. Aquest punt del recorregut, per la seua condició de plaça urbana i jardí, podria funcionar molt bé com a punt de descans enmig del recorregut.

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

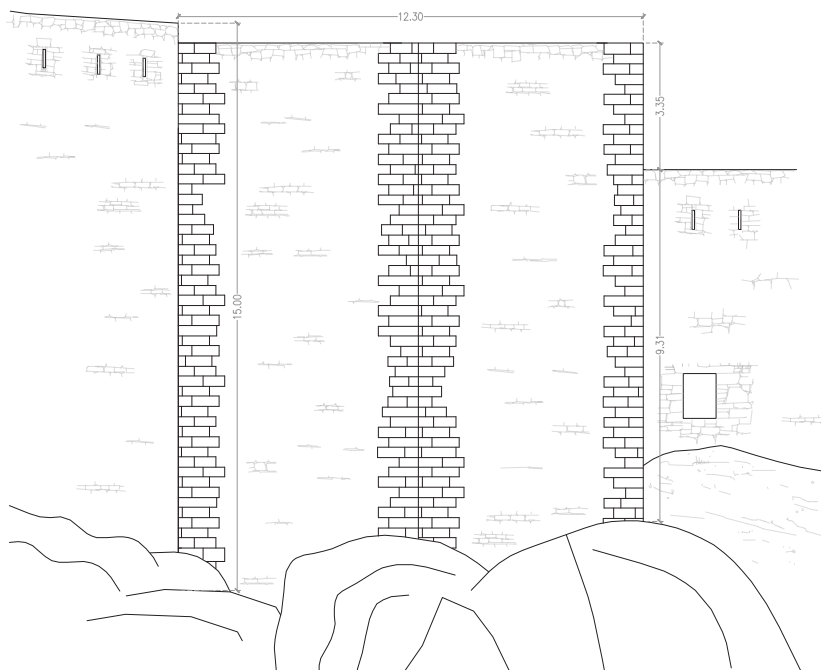

FIGURA 75. Vista exterior de la Torre del Carraixet i les muralles adjacents. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

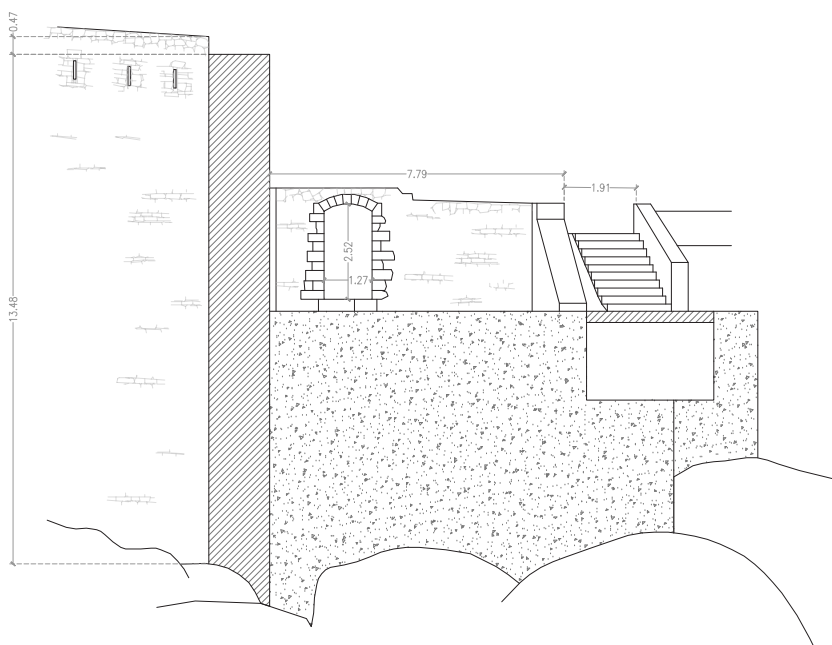

FIGURA 76. Secció de la torre i vista dels murs interiors. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

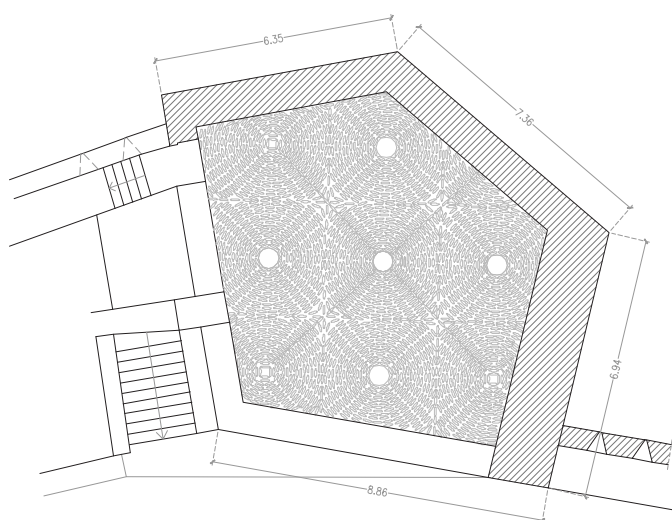

FIGURA 77. Planta de la Torre del Carraixet, a cota urbana. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 78. Vista de la Torre del Carraixet des de l'interior de les muralles (S. Portela, 2018).

FIGURA 79. Espai urbà junt a la Torre del Carraixet (S. Portela, 2018).

FIGURA 80. A l'esquerra, tram de banqueta de les muralles cap al Carraixet; a la dreta, porta de la Torre del Carraixet (S. Portela, 2018).

05

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

2 CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

PORTAL DEL FORCALL

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

Torre i Porta d'En Camarasa, Portal de Orcajo

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 02.1" N 0° 06' 06.3" W	Carrer de la murada, s/n	950 m	968 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIII	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
82 m ²	79,55 m ²	35,40 m ²	1439,85 m ³	495,60 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Quadrada	No	PB, P1, P2	PB + 2	18,10 m

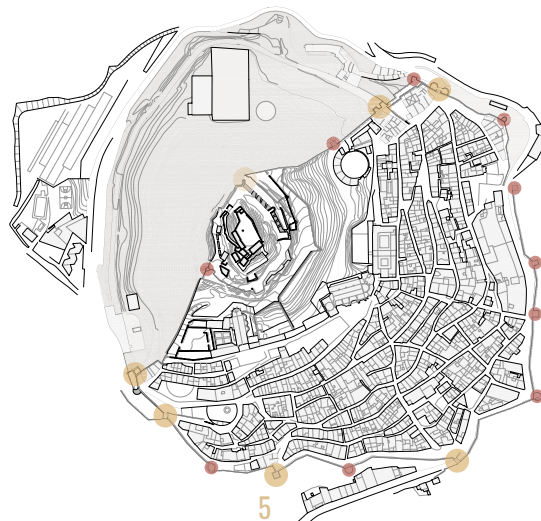
Descripció general

El Portal del Forcall es troba en la vessant sud-oest del recinte emmurallat, a una distància de 84 metres de la Torre de fredes, cap a l'est, i a 74 metres de la Torre del Carraixet, cap a l'oest. Deu el seu nom al fet que és l'accés cap a Forcall i la conca del Bergantes, si bé en 1310 el bisbe Paholach la va denominar també Portal d'En Camarasa (Dualde, 2016:62).

El conjunt està format per una torre de planta quadrangular i un portal amb arc d'ogiva, situat a un costat. La torre presenta unes dimensions en planta de 9,50 x 8,15 x 9,00 x 9,05 metres, amb una configuració de planta baixa i planta primera, amb coberta de teula àrab a una aigua cap a l'exterior. El forjat intermedi i el de coberta són de fusta i es recolzen sobre grans arcs perpanys de carreus d'un gruix de 0,66 metres, i sobre bigues de fusta que descansen en mènsules de pedra. Hi ha dos accessos, un en la planta baixa, resolt amb arc de mig punt de 1,06 x 1,82 metres, i un altre a l'altura de la banqueta de la muralla, a través d'una porta de dimensions 0,96 x 1,72 metres (Dualde, 2016:70).

El portal es trobava defensat per la torre i està resolt amb arc dovellat de mig punt i porta ogiva, protegit mitjançant banqueta amb espitlleres, sageteres en els murs i maticans en la part superior (Alanyà, 2000:93). L'arc d'ogiva presenta unes dimensions de 3,40 metres de llum i 3,82 d'altura.

Pel que fa a la construcció, es basa en el sistema constructiu típic dels elements defensius medievals, i està resolta amb murs de maçoneria reforçats amb carreus en els cantons, d'un gruix aproximat d'1,56 metres.

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	<table border="1"><tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td></tr><tr><td></td><td></td><td></td><td>X</td><td></td></tr></table>	1	2	3	4	5				X		Poc degradat.
1	2	3	4	5								
			X									
Causes de degradació	-											
Intervencions de conservació realitzades												

Durant tot el segle XX no es va realitzar cap actuació de conservació sobre aquest portal. Va ser en l'any 2009 quan es va restaurar per primera vegada, segons projecte i direcció d'obra de l'Arquitecte Conservador del Castell i les Muralles, Vicente Dualde (Dualde, 2016:62).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella: Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Transcendent per a un nombre important de persones.
			X			

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	És un dels sis portals d'accés a la ciutat.
			X			

Representativitat

1	2	3	4	5
		X		

Tècniques constructives típiques de l'època.

Singularitat

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia estàndard de torre defensiva.

Integritat

1	2	3	4	5
			X	

La torre es manté íntegra, després de la restauració.

Autenticitat

1	2	3	4	5
		X		

La torre manté la seua configuració original.

Contextualització

1	2	3	4	5
		X		

Es mantenen els llenços de muralla contigus.

Comentaris

Atractivitat	1	2	3	4	5	La doble altura de la planta primera, amb arc perpany.
			X			

Resistència

1	2	3	4	5
		X		

Construcció defensiva de pedra.

Disponibilitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Condicions d'accessibilitat

1	2	3	4	5
		X		

A través de les banquetes de la muralla i la planta baixa.

Factibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Alta.

Valors educacionals

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.

Funcionalitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

En la banda exterior a les muralles, a l'altura del Portal del Forcall, comença una senda vora les muralles que arriba fins el Portal de Sant Mateu. Aquest és un punt a destacar per a posar en valor la visita de les muralles des de l'exterior del recinte.

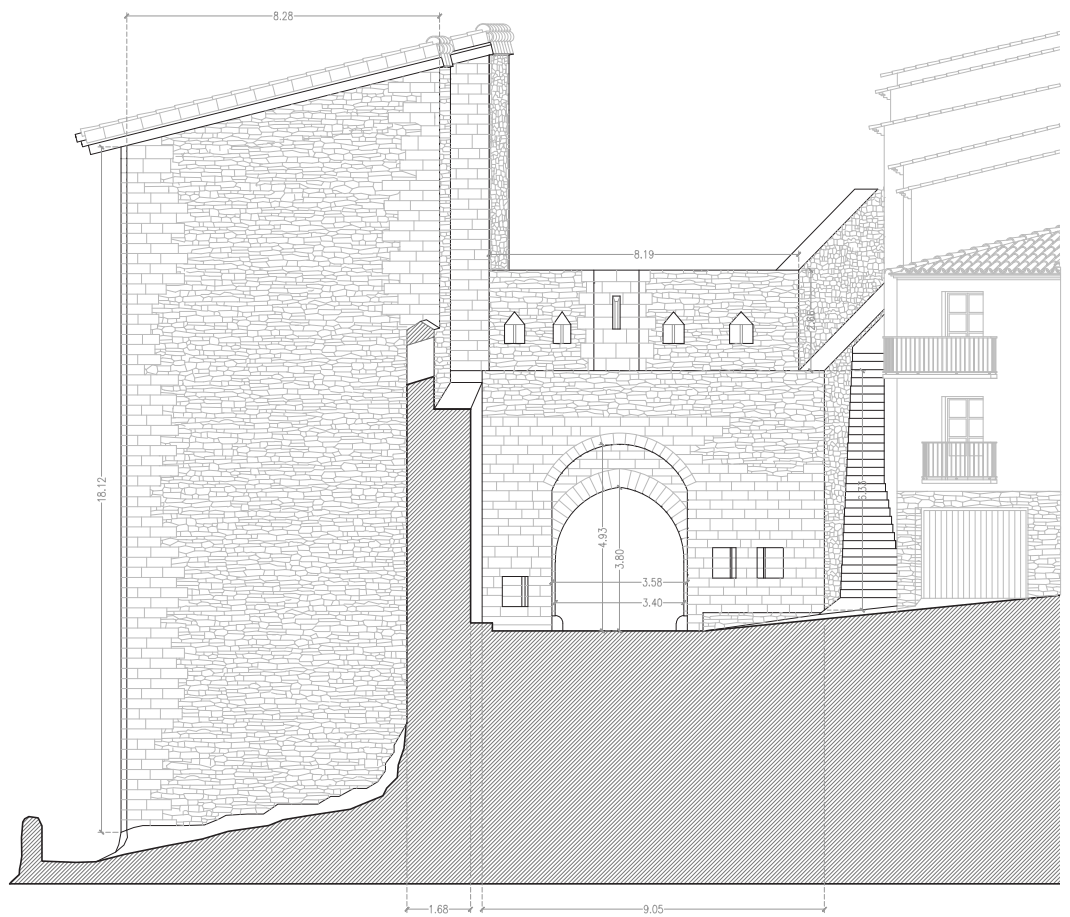

FIGURA 81. Alçat del Portal del Forcall, vist des de la banda interior de les muralles. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

11 PLANIMETRIA

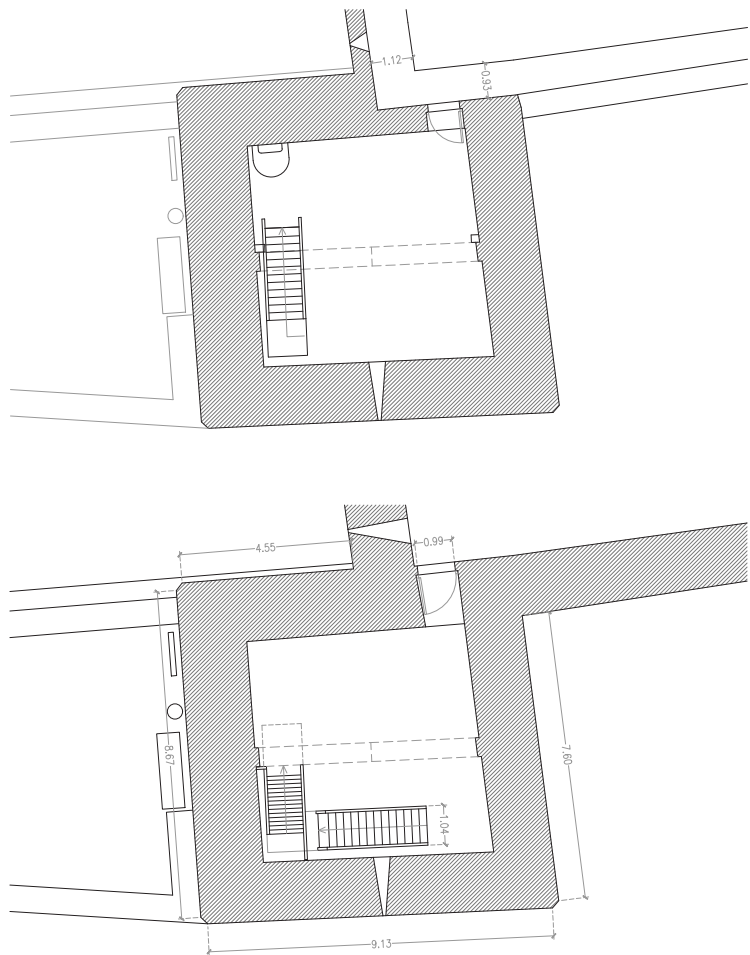

FIGURA 82. Baix, planta baixa del Portal del Forcall: dalt, planta primera. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

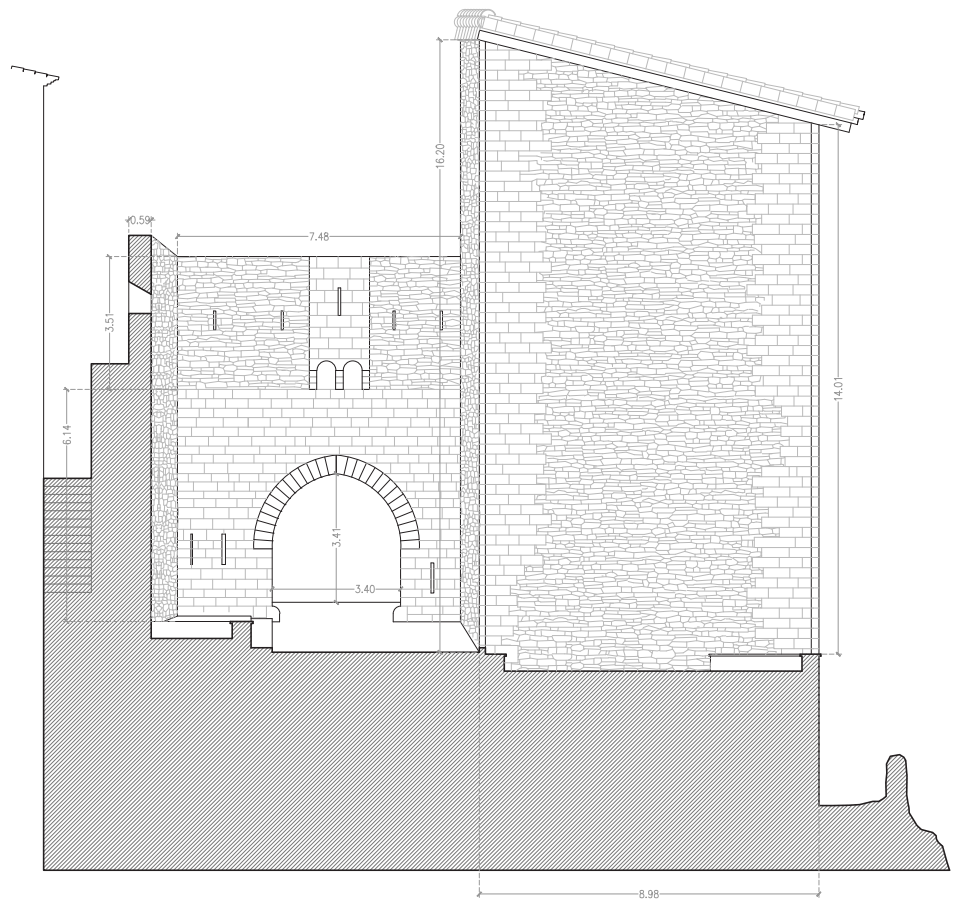

FIGURA 83. Alçat del Portal del Forcall, vist des de la banda exterior de les muralles. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

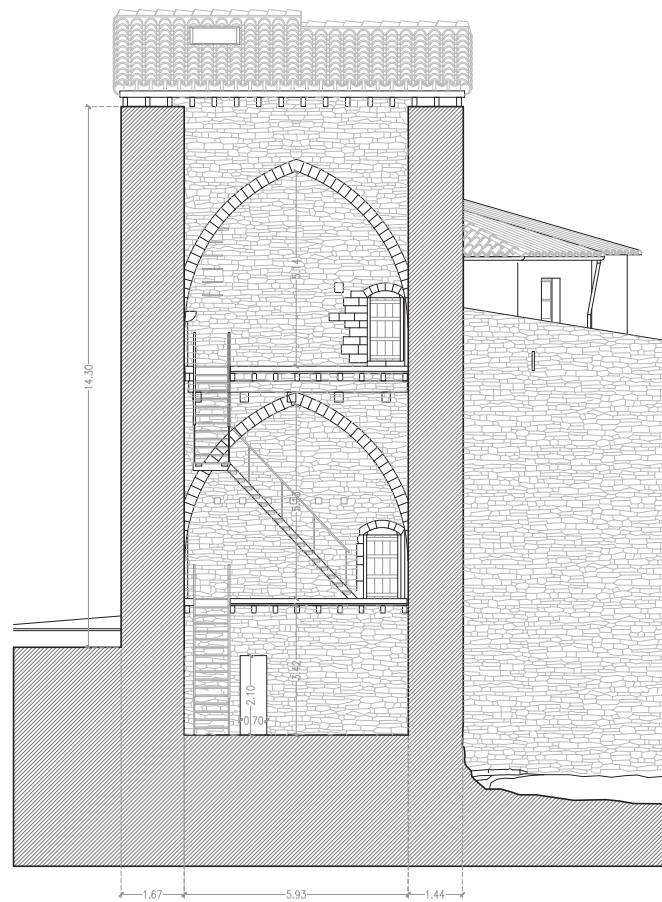

FIGURA 84. Secció vertical del Portal del Forcall. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 85. Pujada pel carrer de la Murada, Portal del Forcall al fons (S. Portela, 2018).

FIGURA 86. Façana interior del Portal del Forcall (S. Portela, 2018).

FIGURA 87. A l'esquerra, façana interior del Portal del Forcall; a la dreta, façana exterior amb matacà defensiu (S. Portela, 2018).

FIGURA 88. A l'esquerra, tram de banqueta de les muralles cap al Carraixet; a la dreta, porta de la Torre del Carraixet (S. Portela, 2018).

FIGURA 89. A l'esquerra, tram de banqueta de les muralles cap al Carraixet; a la dreta, porta de la Torre del Carraixet (S. Portela, 2018).

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Torre del Sol, Torre de la Llenya

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 02.2" N 0° 06' 02.0" W	Carrer de la Murada, s/n	945 m	963 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIII-XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
76 m ²	82,24 m ²	37,69 m ²	1465,44 m ³	463,21 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Hexagonal	Sí	PB, P1	PB + 2	17,69 m

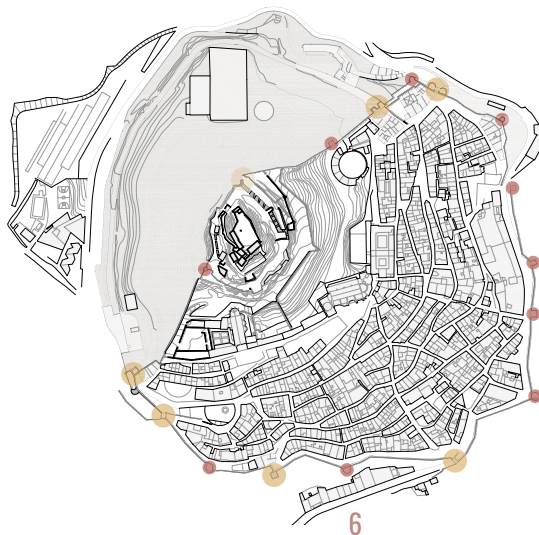
Descripció general

La Torre de Frides es troba en la vessant sud del recinte emmurallat, a una distància de 85 metres del Portal del Forcall, cap a l'oest, i a 130 metres del Portal de Sant Mateu, cap a l'est. Es coneix també com la Torre de la Llenya o la Torre del Sol, degut aquest nom a la seua posició meridional.

Es desconeix la data exacta de la seua construcció, així com l'autor, si bé es troba emplaçada entre els segles XIII i XIV, moment en què es va construir el recinte emmurallat de Morella. Pel que fa a la tipologia, es tracta d'una torre de planta octogonal aixamfranada per la banda interior, el que la converteix en hexagonal, com les torres del Portal de Sant Miquel, les dimensions exteriors de la qual són 9,60 x 6,20 x 3,89 x 4,58 x 4,54 x 5,82 metres (Dualde, 2016:65).

Compta amb tres altures: la planta baixa, actualment per sota el nivell del carrer, on es situa l'accés principal amb porta d'ogiva de dimensions 1,60 x 2,60 metres; la planta primera, amb un altre accés a l'altura de la banqueta de les muralles, resolt amb arc de mig punt i de dimensions 1,00 x 2,10 metres; la planta segona, també interior, i la planta de coberta, la qual és plana i accessible. La planta baixa i la planta primera es comuniquen mitjançant una escala de cargol, mentre que l'accés a la coberta des de la planta segona es produeix a través d'una escala de gat.

Pel que fa a la seua construcció, respon a les característiques típiques de l'arquitectura defensiva medieval, amb murs de maçoneria reforçats amb carreus en les cantonades, d'una amplària que va des de 1,52 a 1,63 metres, sent de 0,73 metres en la part que recau a la banda interior de les muralles. Les aspitlleres permetien l'encreuament de focs amb les torres veïnes de Sant Mateu i del Forcall (Alanya, 2000:93).

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	<table border="1"><tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td></tr><tr><td></td><td></td><td></td><td>X</td><td></td></tr></table>	1	2	3	4	5				X		Poc degradat.
1	2	3	4	5								
			X									
Causes de degradació	-											
Intervencions de conservació realitzades												

En la dècada de 1960 el Ministeri de Cultura va realitzar una primera intervenció de conservació d'aquesta torre per tal de restaurar les façanes exteriors, projecte a càrrec de l'arquitecte Alejandro Ferran.

Posteriorment, en l'any 1995 es va intervenir per a realitzar els forjats interiors i col·locar l'escala d'acoés, segons projecte i direcció de l'Arquitecte Conservador del Castell i les Muralles, Vicente Dualde (Dualde, 2016:64).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Escola-Taller "Els Ports"
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella; Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Transcendent per a un nombre important de persones.
			X			

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	Forma part del recinte defensiu de la ciutat.
			X			

Representativitat

1	2	3	4	5
		X		

Tècniques constructives típiques de l'època.

Singularitat

1	2	3	4	5
		X		

Planta octogonal aixamfranada, convertida en hexagonal.

Integritat

1	2	3	4	5
			X	

La torre es manté en la seua totalitat.

Autenticitat

1	2	3	4	5
			X	

Conserva gran part dels elements originals.

Contextualització

1	2	3	4	5
			X	

Es mantenen els llenços de muralla contigus.

Comentaris

Atractivitat	1	2	3	4	5	Tipologia i bon estat de conservació.
			X			

Resistència

1	2	3	4	5
			X	

Construcció defensiva de pedra.

Disponibilitat

1	2	3	4	5
		X		

Segons l'horari de l'escola-taller.

Condicions d'accessibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Escala de cargol i de gat.

Factibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Alta.

Valors educacionals

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.

Funcionalitat

1	2	3	4	5
			X	

Escola-Taller.

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

La torre es troba en ús actualment, per la qual cosa resulta convenient mantenir la seua funció.

11 PLANIMETRIA

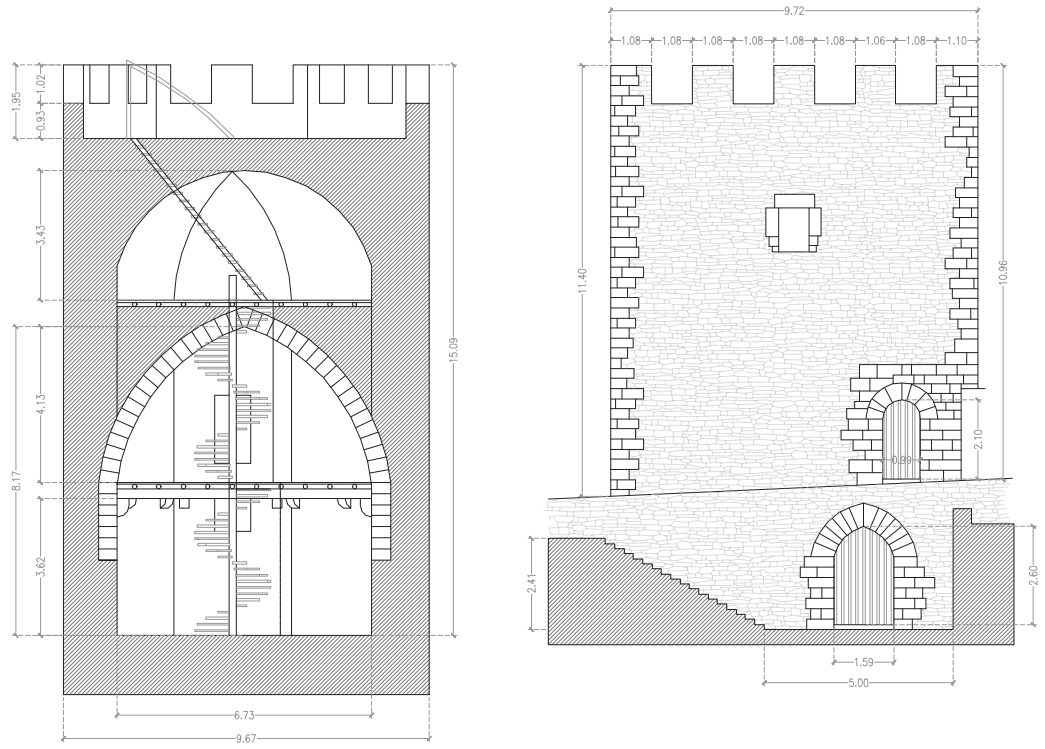

FIGURA 90. A l'esquerra, secció B-B'; a la dreta, secció A-A', corresponent a l'alçat interior de la torre. E: 1/200. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

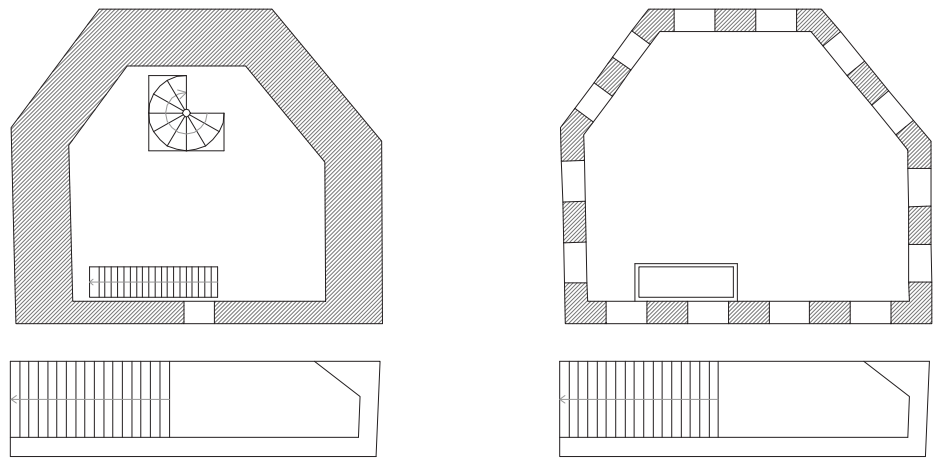

FIGURA 91. A l'esquerra, planta segona; a la dreta, planta de coberta seccionada pels merlets. E: 1/200. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

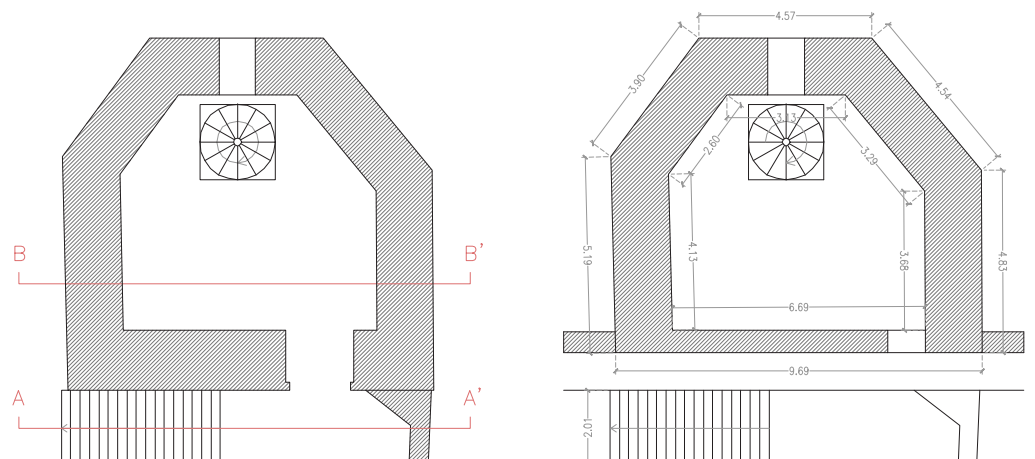

FIGURA 92. A l'esquerra, planta baixa; a la dreta, planta primera. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 93. Vista de la Torre de Fredes, des del camí exterior que comença en el Portal del Forcall (S. Portela, 2018).

FIGURA 94. Façana interior de la Torre de Fredes (S. Portela, 2018).

FIGURA 95. Detall de la façana interior de la Torre de Fredes, accés en planta primera a través de la banquetta (S. Portela, 2018).

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Torre i porta de Sant Mateu

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 02.6" N 0° 05' 55.9" W	Carrer Baix de Sant Joan, s/n	926 m	941 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIII	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
37 m ²	32,00 m ²	17,92 m ²	470,40 m ³	143,36 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Rectangular	No	PB, P1, P2	PB + 3	14,70 m

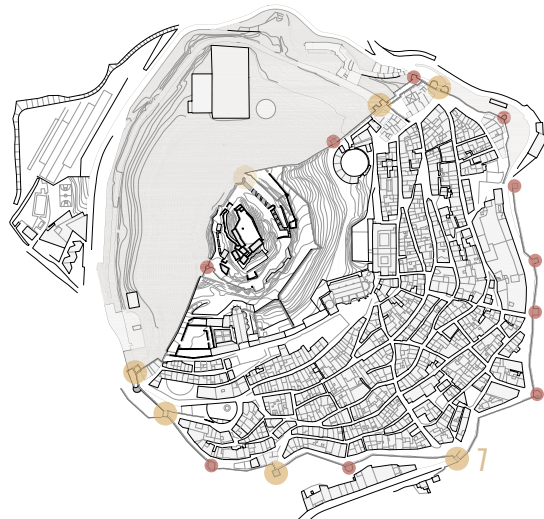
Descripció general

El Portal de Sant Mateu es troba en la vessant sud del recinte emmurallat, a una distància de 130 metres de la Torre de Fredes, cap a l'oest, i a 125 metres de la Torre Beneito, cap a l'est. És la torre emplaçada a menor cota de tot el recinte defensiu, i constitueix el principal accés a la població des de la costa.

La seua construcció data de la segona meitat del segle XIII, si bé no es té constància de l'autor. La planta és de base rectangular de dimensions exteriors 7,72 x 4,15 x 7,75 x 4,12 metres i consta de quatre nivells. La planta baixa constitueix el portal d'accés a la població i disposa d'una volta de carreus de 4,20 metres de llum, 4,14 metres de profunditat i 4,50 metres d'altura, resolt amb una porta d'ogiva (Dualde, 2016:60). La torre presenta dos accessos, un en la planta primera i l'altre en la planta segona, ambdós a l'altura de les corresponents banquetes de la muralla. El remat superior està resolt a l'estil morellà, amb coberta de teula àrab a una aigua.

La construcció està realitzada amb murs de carreus en la planta baixa de gruix entre 1,60 i 2,05 metres, mentre que les plantes superiors presenten murs de maçoneria de 0,72 metres amb cantonades reforçades amb carreus. L'altura màxima de la torre és de 14,70 metres, des de l'exterior (Dualde, 2016:61).

El seu estat actual posa de manifest la puresa gòtica de l'edifici i és el resultat de la restauració que va tenir lloc en la dècada de 1960, a càrrec de l'arquitecte Alejandro Ferran. Sobre l'antiga porta es conserva l'escut de Morella i un Crist del segle XIV, així com un joc de matacans defensius. Abans de la restauració, la torre tenia adossat un edifici de pedra llaurada en la part baixa que va ser construït entre 1873 i 1875 per ordre del coronel Gil i Velilla, per tal de defensar l'entrada principal de la plaça, i que va ser eliminat en la restauració (Salvador, 1982:17).

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☒ ☐	Poc degradat.
Causes de degradació	-	
Intervencions de conservació realitzades		

En la dècada de 1960 el Ministeri de Cultura va realitzar una primera intervenció de conservació d'aquesta torre, projecte a càrrec de l'arquitecte Alejandro Ferran. Una de les accions portades a terme en aquesta restauració va ser l'eliminació de l'edifici adjacent que el coronel Gil i Velilla va manar construir entre 1873 i 1875.

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella; Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Transcendent per a un nombre important de persones.
			X			

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significancia	1	2	3	4	5	Un dels portals més reconeguts de la població.
				X		

Representativitat

1	2	3	4	5
		X		

Tècniques constructives típiques de l'època.

Singularitat

1	2	3	4	5
		X		

És un dels sis portals de la muralla.

Integritat

1	2	3	4	5
			X	

La torre es manté en la seua totalitat.

Autenticitat

1	2	3	4	5
			X	

Conserva gran part dels elements originals.

Contextualització

1	2	3	4	5
			X	

Es mantenen els llenços de muralla contigus i l'ús com a accés.

Comentaris

Atractivitat	1	2	3	4	5	Compta amb tres plantes interiors en bon estat de conservació.
				X		

Resistència

1	2	3	4	5
			X	

Construcció defensiva de pedra.

Disponibilitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Condicions d'accessibilitat

1	2	3	4	5
		X		

A través de les banquetes de la muralla i escales interiors de gat.

Factibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Alta.

Valors educacionals

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.

Funcionalitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

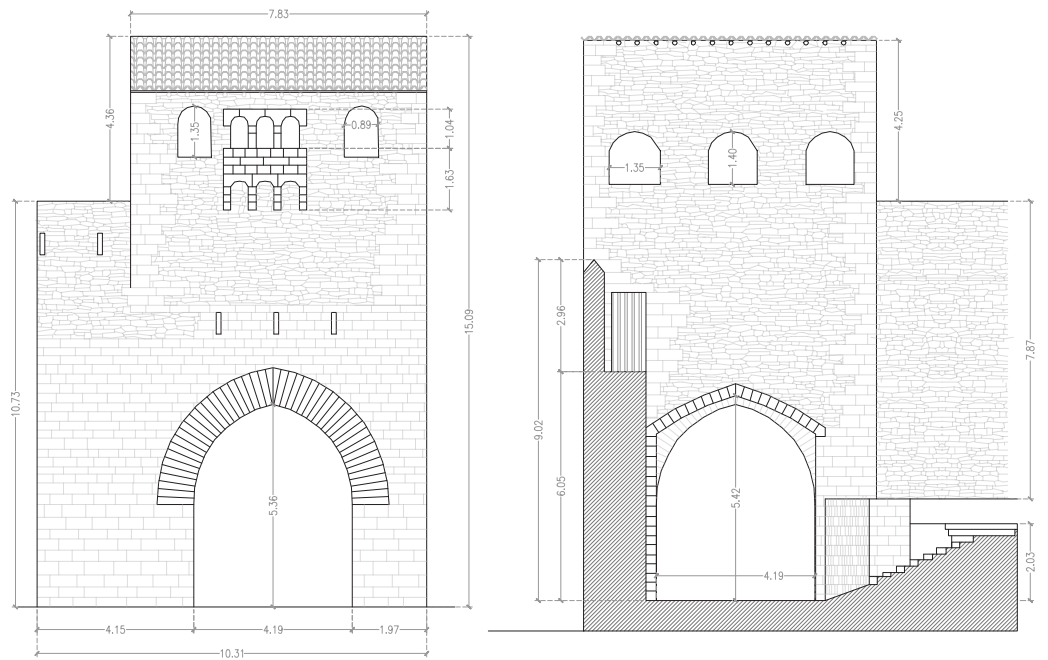

FIGURA 96. A l'esquerra, alçat exterior del portal; a la dreta, secció corresponent a l'alçat interior. E: 1/200. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

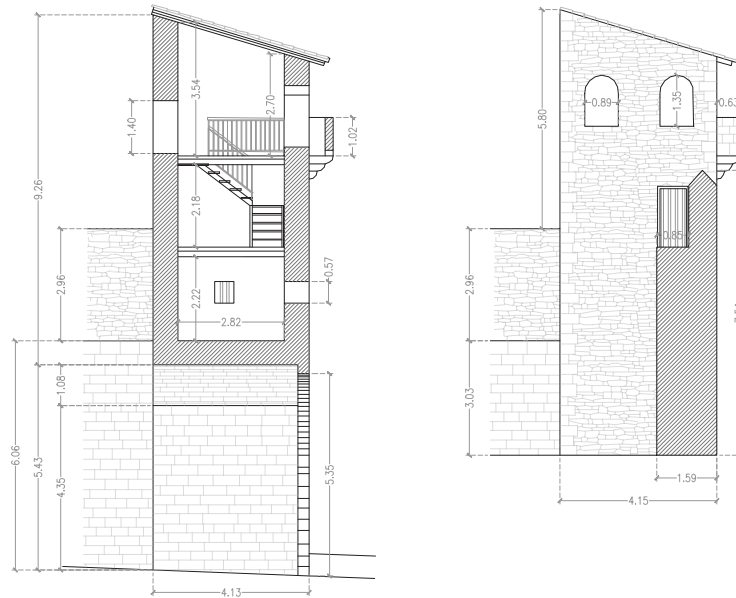

FIGURA 97. A l'esquerra, secció A-A'; a la dreta, alçat lateral. E: 1/200.

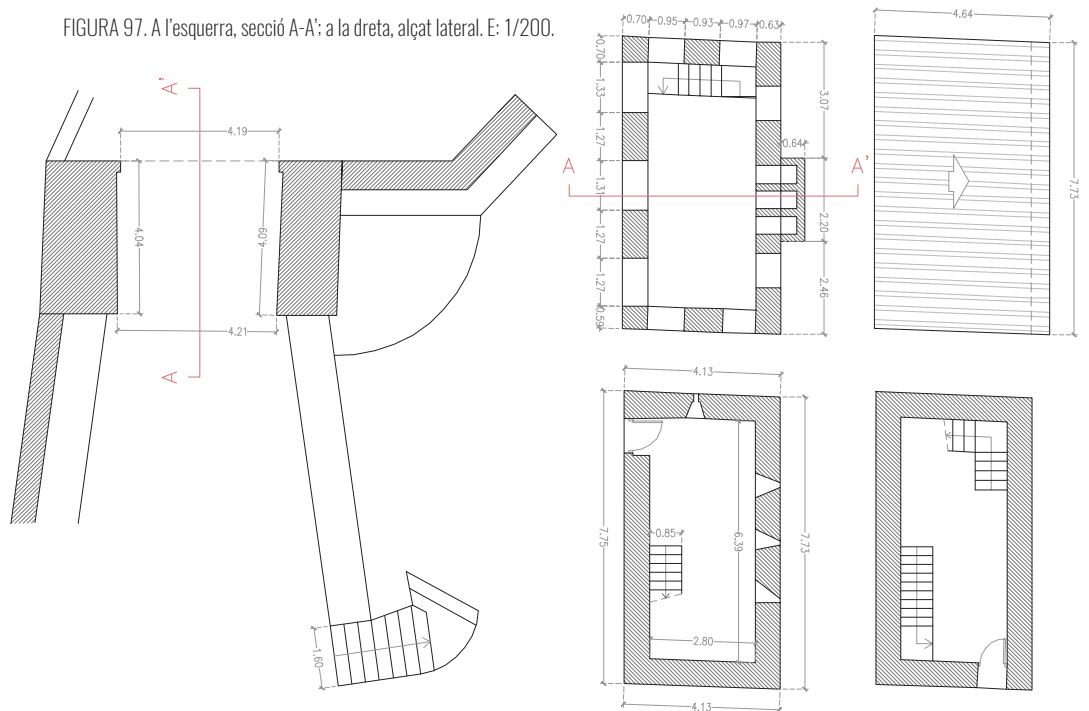

FIGURA 98. A l'esquerra, planta baixa; a la dreta, plantes 1, 2, 3 i coberta. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 99. Vista del Portal de Sant Mateu des del carrer de la Murada (S. Portela, 2018).

FIGURA 100. Façana interior del Portal de Sant Mateu (S. Portela, 2018).

FIGURA 101. Façana exterior del Portal de Sant Mateu, detall del matacà defensiu i els escuts (S. Portela, 2018).

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

2 CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

Torre Boneyto, Torre Benito

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 05.0" N 0° 05' 52.1" W	C/Pujada dels Llavadors, s/n	931 m	945 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIII-XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
101 m ²	103,67 m ²	46,56 m ²	1371,59 m ³	343,14 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Heptagonal	Sí	PB, P1	PB + 1	14,32 m

Descripció general

La Torre Beneito es troba en la vessant sud-est del recinte emmurallat, a una distància de 97 metres de la Torre d'Alòs, cap al nord, i a 125 metres del Portal de Sant Mateu, cap al sud. Aquesta torre també rep el nom de Torre Boneyto o Torre Benito.

La torre presenta base octogonal aixamfranada en la part interior, fet que la converteix en heptagonal, de dimensions 8,59 x 5,70 x 5,41 x 4,53 x 4,78 x 3,86 x 4,19 metres de costats, i està distribuïda en planta baixa, planta primera i planta de coberta, la qual és plana i accessible (Dualde, 2016:57).

Hi ha dues portes d'accés a la torre, que recauen a la part interior de les muralles, una situada en planta baixa i l'altra en el primer nivell. Ambdues són de la mateixa tipologia, resoltes amb arc d'ogiva format per carreus, la de planta baixa d'1,58 metres d'ample i 2,83 metres d'alt, i la de la planta primera d'1,55 metres d'ample per 2,37 d'alt. A la coberta s'accedeix mitjançant una escala de fusta que es troba protegida per un remat en la coberta.

Està construïda amb murs de maçoneria amb els cantons reforçats amb carreus, amb un ample que va des d'1,81 metres a 2,08 metres, mentre que el mur recaient a l'interior fa 0,61 metres de gruix. Tots els forjats són de fusta, incloent el de coberta, nivell que es troba rematat per una banqueteta amb espitlleres.

En el flanc esquerre de la torre s'observa una poterna, que en l'any 1868 es va utilitzar per donar pas als obrers que reparaven la bretxa oberta pel temporal en el flanc dret de la torre. El tram entre la Torre Beneito i el Portal de Sant Mateu es va terraplenar per la part interior de la muralla, per la qual cosa alguns punts del carrer hui estan més alts que la banqueteta (Salvador, 1982:17).

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☒ ☐	Poc degradat.
Causes de degradació	-	
Intervencions de conservació realitzades		

A finals del segle XX, la Torre Beneito va ser restaurada per l'Escola Taller de Morella, segons projecte i direcció d'obra de l'arquitecte Rafael Culla (Dualde, 2016:56).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella: Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Poc transcendent per a la majoria de persones.
			X			

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significancia	1	2	3	4	5	Forma part del recinte defensiu de la ciutat.
			X			

Representativitat

1	2	3	4	5
		X		

Tècniques constructives típiques de l'època.

Singularitat

1	2	3	4	5
			X	

És l'única del conjunt amb planta heptagonal.

Integritat

1	2	3	4	5
		X		

La torre es manté íntegra després de la restauració.

Autenticitat

1	2	3	4	5
			X	

La torre conserva la seua morfologia original.

Contextualització

1	2	3	4	5
			X	

Es mantenen els llenços de muralla contigus.

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Atractivitat	1	2	3	4	5	Planta heptagonal. Bon estat de conservació.
			X			

Resistència

1	2	3	4	5
			X	

Construcció defensiva de pedra.

Disponibilitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Condicions d'accessibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Fàcil accés en planta baixa. Accés per la banquetta en planta primera.

Factibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Alta.

Valors educacionals

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.

Funcionalitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Comentaris

11 PLANIMETRIA

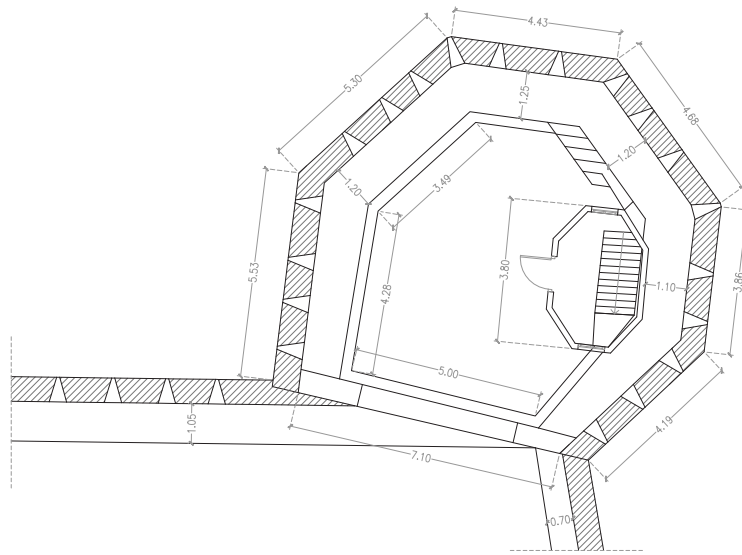

FIGURA 102. Planta de coberta de la Torre Beneito, secció per les espitlleres. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

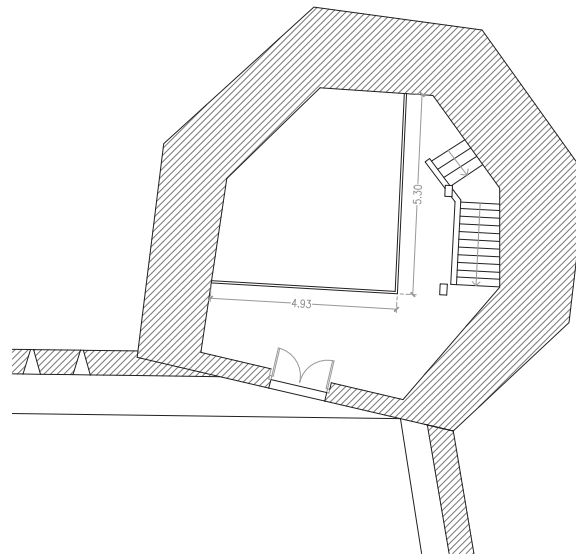

FIGURA 103. Planta primera de la Torre Beneito. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

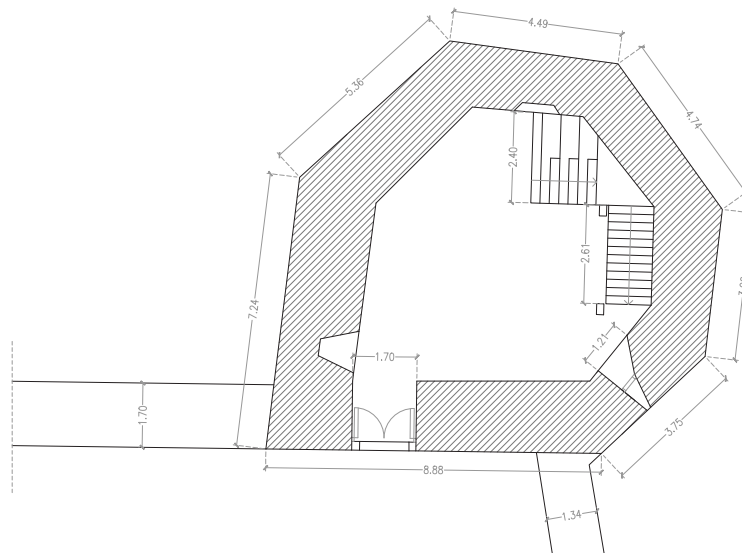

FIGURA 104. Planta baixa de la Torre Beneito. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

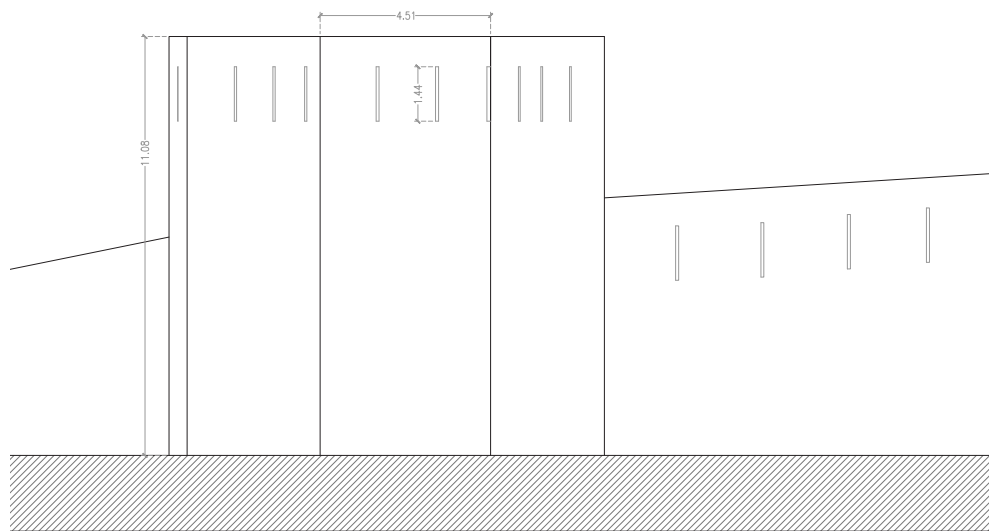

FIGURA 105. Torre Beneito, vista des de la banda exterior de les muralles. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

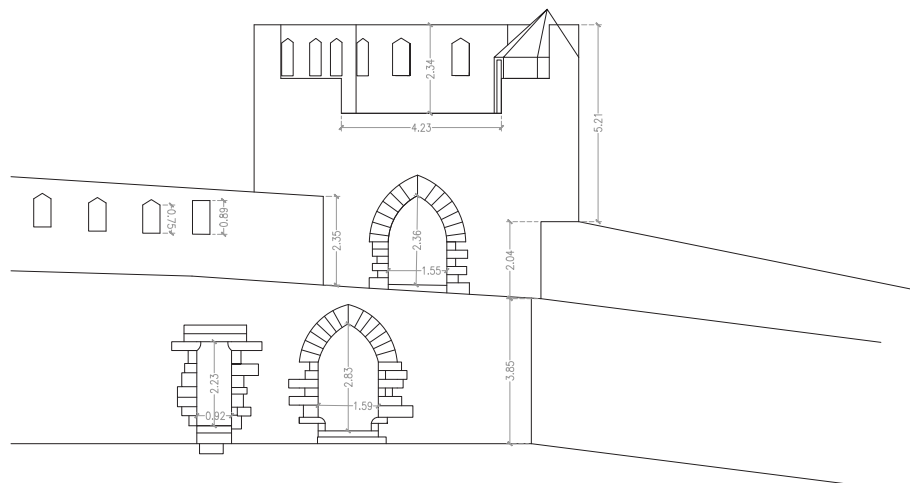

FIGURA 106. Torre Beneito, vista des de la banda interior de les muralles. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

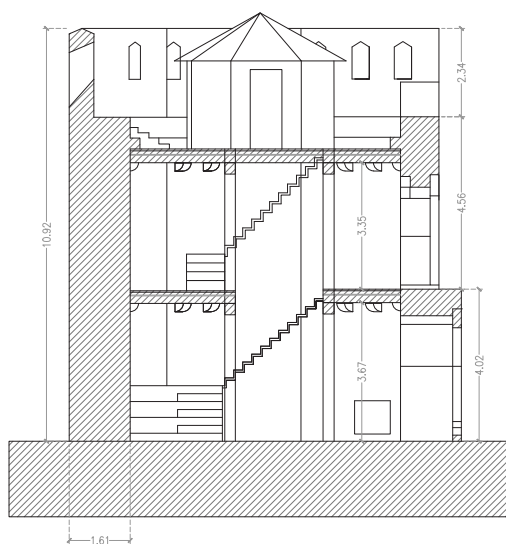

FIGURA 107. Secció vertical de la Torre Beneito. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 108. Maqueta de la Torre Beneito, realitzada mitjançant impressió 3D (S. Portela, 2018).

FIGURA 109. Vista de la Torre Beneito des del Portal de Sant Mateu (S. Portela, 2018).

FIGURA 110. Arribada a la Torre Beneito des de la CV-117 (S. Portela, 2018).

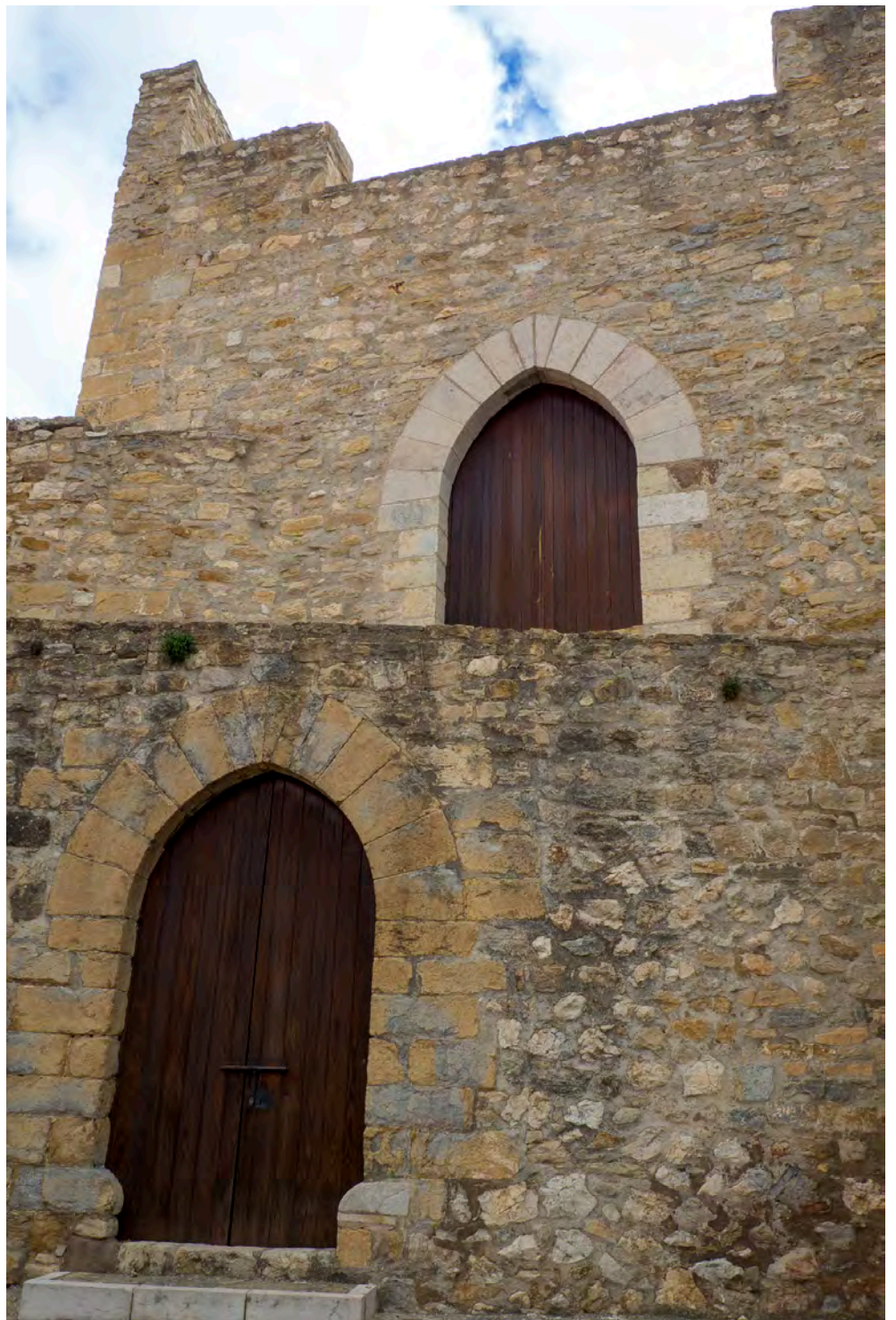

FIGURA 111. Alçat interior de la Torre Beneito (S. Portela, 2018).

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Torre i porta d'Alòs, d'En Alòs o Lanós

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 08.3" N 0° 05' 52.0" W	C/Pujada dels Llavadors, s/n	930 m	942 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
81 m ²	84,29 m ²	34,30 m ²	986,19 m ³	343,68 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Quadrada	Sí	PB, PC	PB + 1	11,70 m

Descripció general

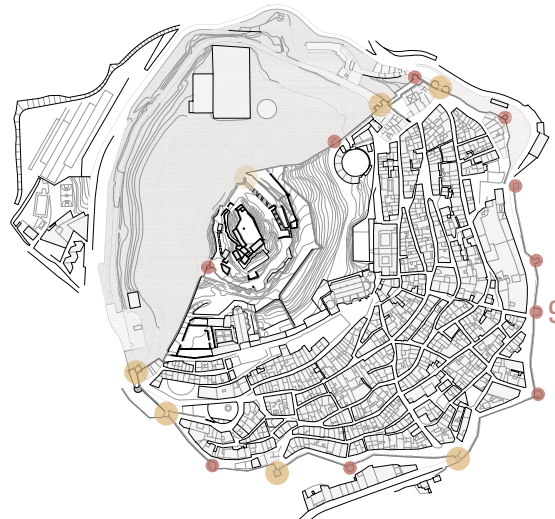
La Torre d'Alòs es troba en la vessant est del recinte emmurallat, a una distància de 59 metres de la Torre de l'Asperó, cap al nord, i a 97 metres de la Torre Beneito, cap al sud. Aquesta torre també rep el nom de Torre d'En Alòs o Lanós.

La torre és de base quadrada de dimensions 9,22 x 8,87 x 9,37 x 9,20 metres i consta de planta baixa i planta primera. L'accés principal s'efectua en la planta baixa, actualment per sota del nivell del carrer, a través d'una porta de mig punt de carreus de 1,62 metres d'ample i 2,55 d'alçària (Dualde, 2016:53). Actualment no es conserva cap forjat, per la qual cosa només es pot accedir a la base de la torre i al perímetre de la planta de cobertes, a través de la banqueta de la muralla.

Pel que fa a la construcció, està basada en murs de maçoneria amb cantonades reforçades amb carreus, d'una amplària aproximada d'1,65 metres, sent l'altura màxima de la torre és de 11,70 metres per la part exterior. Les tres façanes exteriors disposen d'espitlleres que permetien creuar els seus focs amb els de les torres veïnes.

Alguns autors afirmen que es va construir a principis del segle XIV i que es correspon amb el Portal d'Esteban Ciurana, citat pel bisbe Panolach en 1310. Després de la restauració efectuada en els anys 60 per part d'Alejandro Ferran, els vestigis de l'antic portal van desaparèixer (Dualde, 2016:52).

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☒ ☐	Poc degradat.
Causes de degradació	Presència de vegetació en els murs.	
Intervencions de conservació realitzades		

En la dècada de 1960 el Ministeri de Cultura va realitzar una primera intervenció de conservació d'aquesta torre, projecte a càrrec de l'arquitecte Alejandro Ferran. Una de les accions portades a terme en aquesta restauració va ser la recuperació del volum exterior de prisma quadrangular, però sense cobrir-la, de la mateixa manera que es va procedir en la veïna Torre de l'Asperó (Dualde, 2016:52).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella: Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Poc transcendent per a la majoria de persones.
		X				

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	Constituïa l'antic Portal d'Esteban Ciurana, hui desaparegut.
			X			

Representativitat

1	2	3	4	5
		X		

Tècniques constructives típiques de l'època.

Singularitat

1	2	3	4	5
	X			

És una de les torres defensives que formen part de la muralla.

Integritat

1	2	3	4	5
		X		

La torre manté els murs, però no es conserva cap forjat.

Autenticitat

1	2	3	4	5
		X		

La torre ha patit diverses transformacions arquitectòniques.

Contextualització

1	2	3	4	5
		X		

Es mantenen els llenços de muralla contigus.

Comentaris

Atractivitat	1	2	3	4	5	Forma part del recinte emmurallat.
			X			

Resistència

1	2	3	4	5
			X	

Construcció defensiva de pedra.

Disponibilitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Condicions d'accessibilitat

1	2	3	4	5
		X		

A través de les banquetes de la muralla i la planta baixa.

Factibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Alta.

Valors educacionals

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.

Funcionalitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

11 PLANIMETRIA

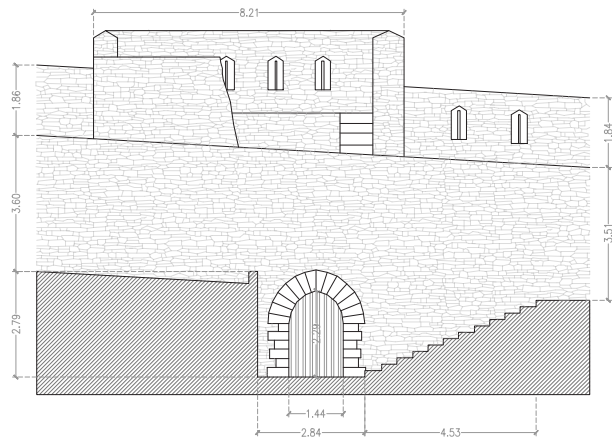

FIGURA 112. Alçat de la torre, vist des de la banda interior de les muralles. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

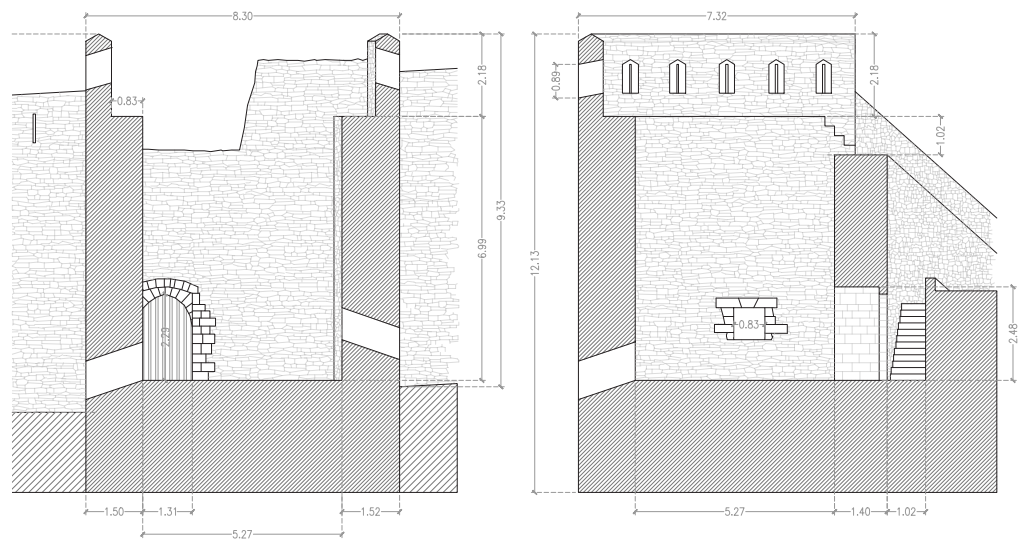

FIGURA 113. A l'esquerra, secció A-A'; a la dreta, secció B-B'. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

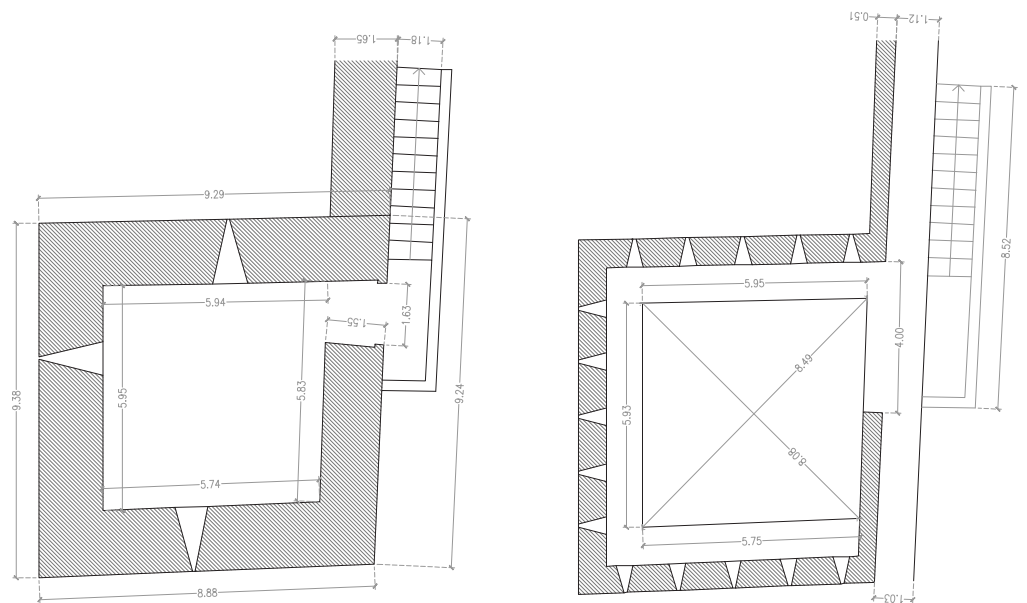

FIGURA 114. A l'esquerra, planta baixa; a la dreta, planta de coberta. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 115. Entorn de la Torre d'Alòs (S. Portela, 2018).

FIGURA 116. Torre d'Alòs, des de la banda interior de les muralles (S. Portela, 2018).

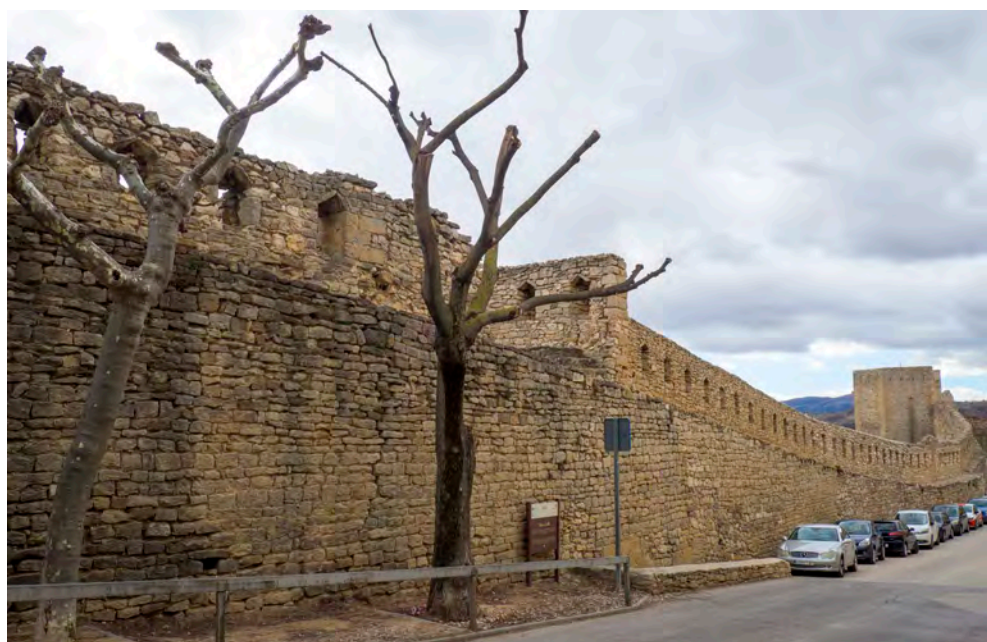

FIGURA 117. Torre d'Alòs, des del carrer Pujada dels Llavadors (S. Portela, 2018).

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Torre Vella, Torre de la Vella, Torre del Queso

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 10.3" N 0° 05' 52.1" W	C/Pujada dels Llavadors, s/n	938 m	945 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
55 m ²	53,75 m ²	17,70 m ²	395,60 m ³	130,98 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Quadrada	Sí	PB, PC	PB	7,36 m

Descripció general

La Torre de l'Asperó es troba en la vessant est del recinte emmurallat, a una distància de 93 metres de la Torre de la Font Vella, cap al nord, i a 59 metres de la Torre d'Alòs, cap al sud. Aquesta torre també rep el nom de Torre Vella, Torre de la Vella o Torre del Queso (Salvador, 1982:15).

La seua morfologia és molt similar a la de la Torre d'Alòs, si bé més menuda: presenta base quadrada de dimensions 6,86 x 7,81 x 6,56 x 8,21 metres i consta de planta baixa i planta de coberta accessible. L'accés principal s'efectua en la planta baixa, actualment per sota del nivell del carrer, a través d'una porta de mig punt de carreus de 1,68 metres d'ample i 1,74 d'alçària (Dualde, 2016:48). Actualment no es conserva cap forjat, per la qual cosa només es pot accedir a la base de la torre i al perímetre de la planta de cobertes, a través de la banqueta de la muralla.

Pel que fa a la construcció, està basada en murs de maçoneria amb cantonades reforçades amb carreus, d'una amplària aproximada d'1,70 metres. L'altura màxima de la torre és de 7,36 metres per la part exterior, i les tres façanes exteriors disposen d'espitlleres que permetien creuar els seus focs amb els de les torres veïnes.

2 CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5 ☐ ☐ ☐ ☒ ☐	Poc degradat.
Causes de degradació	Presència de vegetació en els murs.	
Intervencions de conservació realitzades		

En la dècada de 1960 el Ministeri de Cultura va realitzar una primera intervenció de conservació d'aquesta torre, projecte a càrrec de l'arquitecte Alejandro Ferran. Una de les accions portades a terme en aquesta restauració va ser la recuperació del volum exterior de prisma quadrangular, però sense cobrir-la, de la mateixa manera que es va procedir en la veïna Torre d'Alòs (Dualde, 2016:48).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella: Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Poc transcendent per a la majoria de persones.
		X				

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	Forma part del recinte defensiu de les muralles.
			X			

Representativitat

1	2	3	4	5
		X		

Tècniques constructives típiques de l'època.

Singularitat

1	2	3	4	5
	X			

Torre defensiva de tipologia estàndard.

Integritat

1	2	3	4	5
		X		

La torre manté els murs, però no es conserva cap forjat.

Autenticitat

1	2	3	4	5
		X		

La torre ha patit diverses transformacions arquitectòniques.

Contextualització

1	2	3	4	5
			X	

Es mantenen els llenços de muralla contigus.

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Atractivitat	1	2	3	4	5	Forma part del recinte emmurallat.
			X			

Resistència

1	2	3	4	5
			X	

Construcció defensiva de pedra.

Disponibilitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Condicions d'accessibilitat

1	2	3	4	5
		X		

A través de les banquetes de la muralla i la planta baixa.

Factibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Alta.

Valors educacionals

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.

Funcionalitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Comentaris

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 121. Espitlleres i banqueta de la planta de coberta de la Torre de l'Asperó (S. Portela, 2018).

FIGURA 122. Accés principal a la Torre de l'Asperó, des de la banda interior de les muralles (S. Portela, 2018).

FIGURA 123. Banqueta de la muralla en la Torre de l'Asperó (S. Portela, 2018).

11

TORRE DE LA FONT VELLA

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Torre de la Font, Torre de la Fuente

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 13.6" N 0° 05' 53.1" W	Planet de la Font, s/n	948 m	960 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
48 m ²	54,28 m ²	17,41 m ²	671,41 m ³	176,01 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Quadrada	No	PB, P1	PB + 1	12,37 m

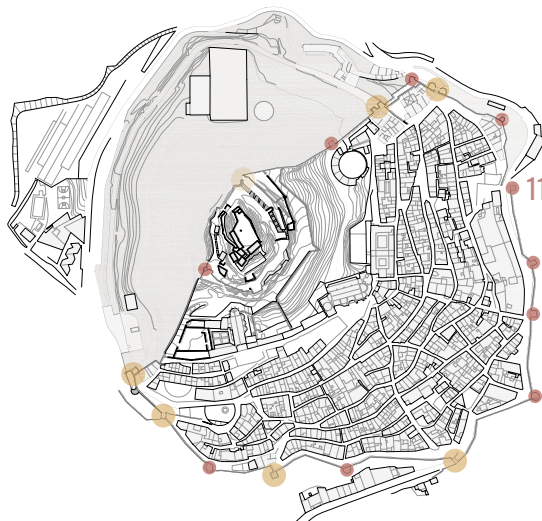
Descripció general

La Torre de la Font Vella es troba en la vessant nord-est del recinte emmurallat, a una distància de 83 metres de la Torre Redona, cap al nord, i a 93 metres de la Torre de l'Asperó, cap al sud. Està situada al costat de la Font Vella, punt final de l'aqüeducte i que va constituir el principal aljub de la ciutat en l'època medieval, fins la construcció del dipòsit de l'Alameda a principis del segle XIX. Es troba junt a l'únic tram incomplet del perímetre de les muralles, ja que en 1934 es va desmuntar una part per a facilitar el pas de vehicles cap al Portal de Sant Miquel (Dualde, 2016:44).

La torre és de planta quadrangular de dimensions 6,87 x 8,20 x 6,66 x 7,85 metres i està distribuïda en planta baixa i planta primera. Els forjats són de fusta, incloent el de coberta, la qual està resolta amb teula àrab a una aigua. La planta baixa i la planta primera es comuniquen per l'interior a través d'una escala metàl·lica de tres trams, obra de la rehabilitació.

L'accés a la torre es produeix per dues portes que donen a la façana interior de les muralles, les dues resoltes amb arc d'ogiva, les dimensions de les quals són d'1,65 x 2,45 metres per a l'accés en planta baixa, i 1,02 x 2,42 metres la porta en planta primera. A l'accés de la planta primera s'arriba per la banquetta de la muralla, a través d'una escala de pedra de tretze esglaons. Les altres tres façanes disposen de dues espitlleres cadascuna, una en planta baixa i una en planta primera, que permetien creuar els seus focs amb els de les torres veïnes.

La construcció respon a les característiques típiques de l'arquitectura defensiva medieval, amb murs de maçoneria reforçats en les cantonades per carreus, de dimensions aproximades d'1,50 metres de gruix.

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5	Sense degradacions aparents.
Causes de degradació	-	
Intervencions de conservació realitzades		

En l'any 2007 es va redactar el projecte de restauració de la Torre de la Font Vella, a càrrec de l'arquitecte Vicente Dualde. El conveni amb el Ministeri de Foment es va signar a finals de 2011, i les obres van finalitzar en l'any 2016.

La rehabilitació va suposar una inversió de 120.000 €, dels quals el govern central va aportar el 75 % a càrrec de l'1% cultural. La intervenció pretenia recuperar l'estat original de la torre, dotant-la d'un poc més d'altura, i la reposició dels forjats de fusta i de la coberta amb teula àrab a una aigua, així com reparar els danys ocasionats per la filtració d'aigües pluvials que sofria la torre. S'inclouen, a banda, treballs de neteja, impermeabilització i consolidació dels murs de maçoneria i l'execució dels forjats i de l'escala interior metàl·lica que comunica la planta baixa i el primer nivell (El Periòdic, 2011).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Espai expositiu sobre la temàtica de l'aigua
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).
Comentaris	

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella: Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

Pàgines web

EL PERIÒDIC. "El Ayuntamiento de Morella prepara las obras de restauración de la Torre de la Font Vella." www.elperiodic.com/morella/ayuntamiento-morella-prepara-obras-restauracion-torre-font-vella_145334 [Data de consulta: 22/07/2019]

DIARIO DE CASTELLÓN. "Morella inaugurará tras su restauración la Torre de la Font Vella el próximo sábado." www.castelloninformacion.com/morella-inaugurara-torre-font-vella/ [Data de consulta: 22/07/2019]

7 BIBLIOGRAFIA

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Poc transcendent per a la majoria de persones.
			X			

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	Proximitat a l'aljub medieval de la ciutat.
				X		

Representativitat	1	2	3	4	5	Tècniques constructives típiques de l'època.
			X			

Singularitat	1	2	3	4	5	Tipologia estàndard de torre defensiva.
			X			

Integritat	1	2	3	4	5	La torre es manté íntegra, després de la restauració.
					X	

Autenticitat	1	2	3	4	5	La torre ha patit diverses transformacions arquitectòniques.
			X			

Contextualització	1	2	3	4	5	Situada al costat de l'única bretxa de les muralles.
			X			

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Atractivitat	1	2	3	4	5	Relació amb la temàtica de l'aigua.
				X		

Resistència	1	2	3	4	5	Construcció defensiva de pedra.
				X		

Disponibilitat	1	2	3	4	5	Horari de l'espai expositiu.
			X			

Condicions d'accessibilitat	1	2	3	4	5	A través de les banquetes de la muralla i la planta baixa.
			X			

Factibilitat	1	2	3	4	5	Alta.
				X		

Valors educacionals	1	2	3	4	5	Tipologia constructiva, història defensiva i abastiment d'aigua.
			X			

Funcionalitat	1	2	3	4	5	Espai expositiu.
				X		

Comentaris

La ubicació de la torre junt a la Font Vella, en el tram final de l'aqüeducte, la converteixen en l'espai idoni per a aquest tipus de contingut, per la qual cosa es proposa mantenir aquest espai com a lloc expositiu sobre l'abastiment d'aigua en Morella.

11 PLANIMETRIA

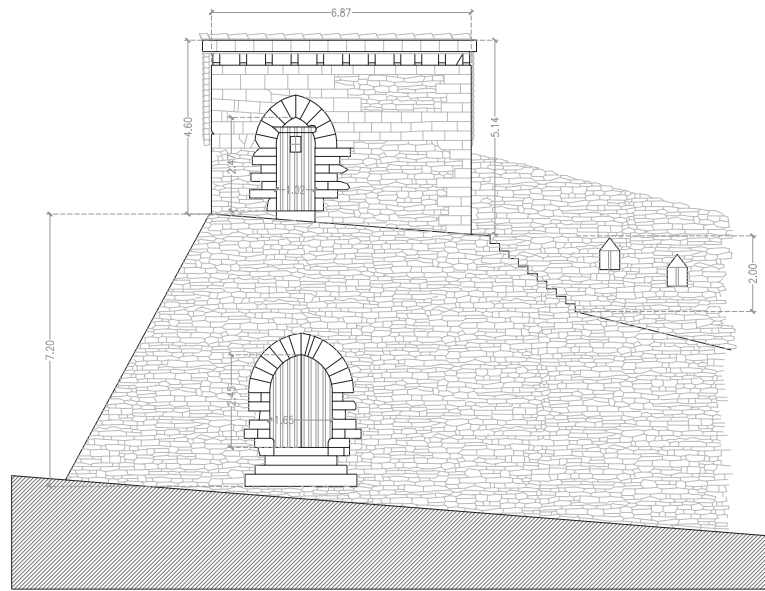

FIGURA 124. Alçat de la Torre de la Font Vella, vist des de la banda interior de les muralles. E: 1/200.
(Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

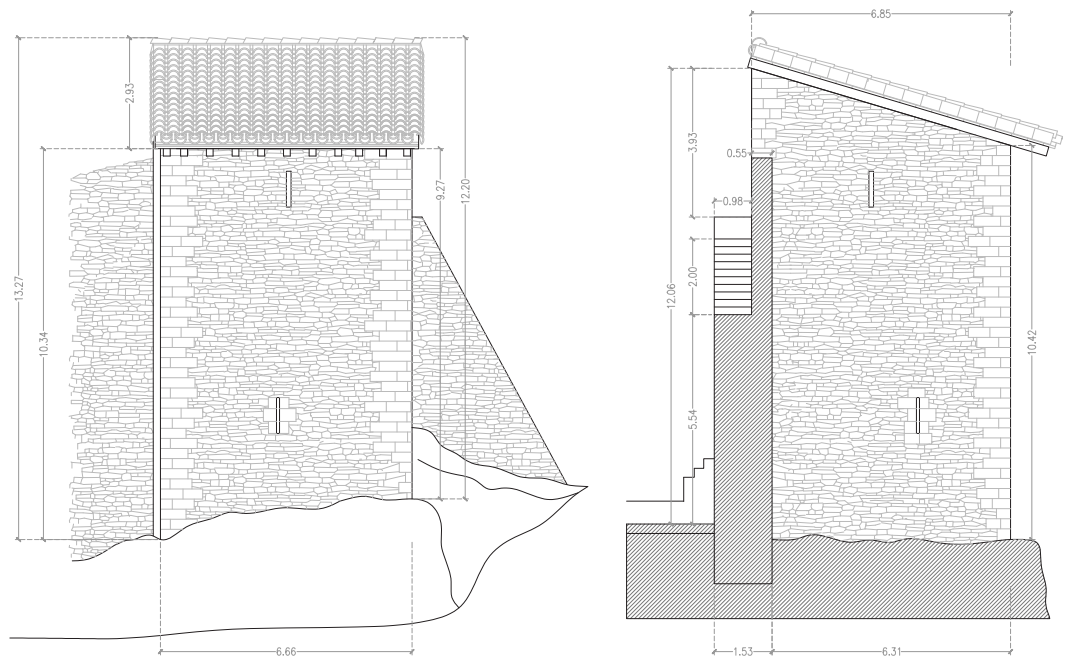

FIGURA 125. A l'esquerra, alçat exterior de la Torre de la Font Vella; a la dreta, secció per la muralla. E: 1/200.
(Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

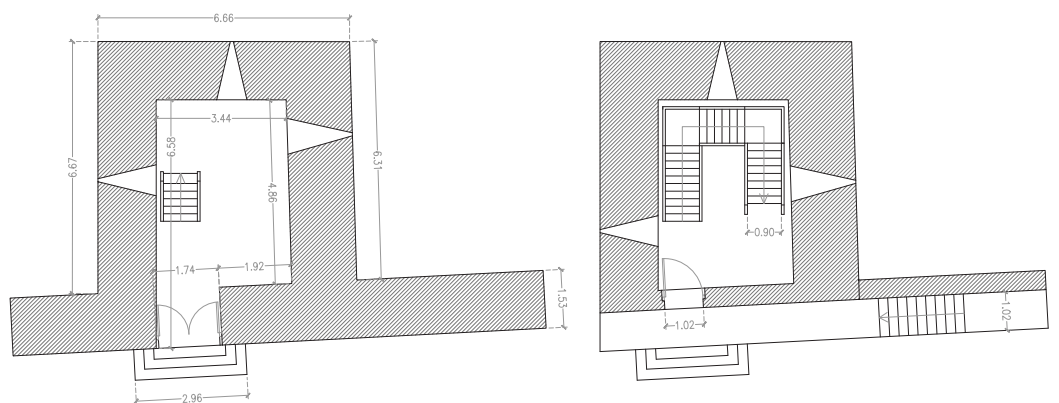

FIGURA 126. A l'esquerra, planta baixa de la Torre de la Font Vella; a la dreta, planta primera. E: 1/200.
(Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 127. Façana principal de la Torre de la Font Vella, cap a l'interior de les muralles (S. Portela, 2018).

FIGURA 128. Entorn urbà de la Torre de la Font Vella, en el tram on es produeix l'única bretxa del recinte emmurallat (S. Portela, 2018).

FIGURA 129. Detall de la interrupció de les muralles a l'altura de la Torre de la Font Vella (S. Portela, 2018).

12

TORRE REDONA

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Torre Rodona

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 16.6" N 0° 05' 52.8" W	Carrer Entimoneda, s/n	963 m	975 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XV (1419)	Francesc Comí	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
43,00 m ²	57,02 m ²	25,90 m ²	629,50 m ³	189,59 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Semicircular	No	PB, P1	PB + 1	12,30 m

Descripció general

La Torre Redona és, probablement, la més moderna de tot el recinte emmurallat de la ciutat. Es té constància documental que en 1419 Francesc Comí va començar els treballs d'obtenció de la pedra per a la seua construcció (Dualde, 2016:40).

La Torre Redona deu el seu nom a la seua morfologia, circular en la part exterior i aixamfranada per la interior. Originalment, estava conformada per dues altures: la planta baixa, amb accés des del carrer d'Entimoneda a través d'un arc ogival, i una planta superior amb una àmplia banqueta.

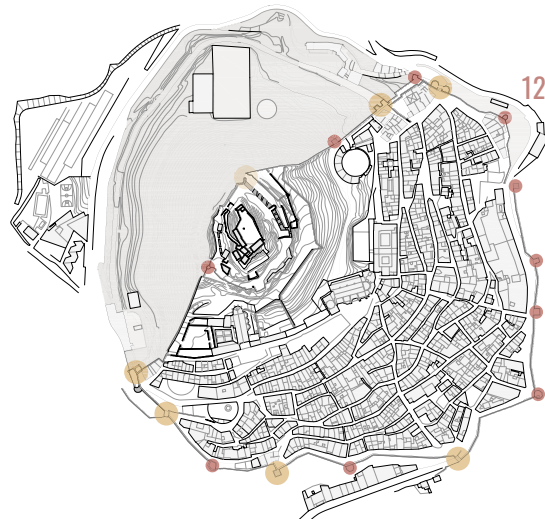
El 13 de juliol de 1839 la torre va ser transformada per tal de convertir-la en bateria, motiu pel qual la segona altura va ser rebaixada fins el nivell de la muralla i es va reomplir amb terra i material (Salvador, 1982:14). Posteriorment, a principis del segle XX, va ser desenrunada i tornada a modificar per a utilitzar-la com a contenidor d'un transformador fins a finals dels anys 60.

Aquesta torre es situa junt a l'únic tram de muralla que presenta una escaleta de tot el recinte, ja que en l'any 1934 es va desmuntar una part de la muralla per tal de permetre el pas de vehicles cap al Portal de Sant Miquel sense creuar l'interior de la població.

Pel que fa a la seua construcció, presenta murs de càrrega de maçoneria amb reforç de carreus en els cantons, els muntants i les llindes de les portes. L'accés es troba situat cap a la part interior, en la façana oest, i presenta arc de mig punt de carreus de dimensions 1,53 x 1,74 metres. En la façana exterior hi ha una espitllera orientada al nord, per tal de controlar l'accés a Sant Miquel. La forma corba de la torre presenta un radi en la part exterior de 4,31 metres, i de 3,07 metres en la part interior (Dualde, 2016: 42).

2 CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5	Sense degradacions aparents (recent restaurat).
Causes de degradació	-	
Intervencions de conservació realitzades		

En l'any 2008 es va redactar el projecte de restauració de la torre, a càrrec de l'arquitecte Vicente Dualde, conservador del castell, muralles i torres de Morella (Dualde, 2016:41). No obstant, l'inici de les obres es va retardar i, finalment, la intervenció es va portar a terme entre setembre de 2018 i abril de 2019.

L'obra continuava el Pla de Recuperació de Muralles i Castell de l'Ajuntament de Morella i comptava amb un pressupost de 160.000 €, amb una ajuda dels Fons Europeus de Desenvolupament Regional FEDER de 66.000 €. Entre els principals objectius estaven la realització d'una nova coberta, la reparació dels murs estructurals exteriors i l'eliminació dels afegits construïts per albergar el transformador elèctric, a més de procurar l'extensió del Passeig de Ronda.

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).
Comentaris	

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella; Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

Pàgines web

AJUNTAMENT DE MORELLA
www.morella.net/blog/la-torre-redonda-llega-a-la-ultima-fase-de-la-rehabilitacion/?lang=es [Data de consulta: 07/07/2019]

BALAM CONSULTORES, S.L.
www.balamconsultores.es/comienzan-las-obras-en-la-torre-redonda/ [Data de consulta: 07/07/2019]

7 BIBLIOGRAFIA

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Transcendent per a un nombre important de persones.
			X			
Comentaris						

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significancia	1	2	3	4	5	Forma part del recinte defensiu de la ciutat.
			X			
Representativitat	1	2	3	4	5	Tècniques constructives típiques de l'època.
			X			
Singularitat	1	2	3	4	5	Única torre de planta semicircular de tot el conjunt emmurallat.
				X		
Integritat	1	2	3	4	5	Junt a l'únic tram faltant de la muralla.
			X			
Autenticitat	1	2	3	4	5	La torre ha patit diverses transformacions arquitectòniques.
			X			
Contextualització	1	2	3	4	5	El recinte emmurallat es conserva quasi en la seua totalitat.
			X			
Comentaris						

La Torre Redona destaca especialment per ser l'única que presenta planta semicircular de tot el recinte defensiu de Morella. A més, es situa molt pròxima al Portal de Sant Miquel, i al costat de l'únic tram de muralla que està incomplet del perímetre.

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Atractivitat	1	2	3	4	5	Única torre de planta circular.
				X		
Resistència	1	2	3	4	5	Construcció defensiva de pedra.
				X		
Disponibilitat	1	2	3	4	5	[A definir segons projecte].
Condicions d'accessibilitat	1	2	3	4	5	Accessible en planta baixa, a planta segona per escala de cargol.
			X			
Factibilitat	1	2	3	4	5	Alta.
				X		
Valors educacionals	1	2	3	4	5	Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.
			X			
Funcionalitat	1	2	3	4	5	Part del recorregut pel Passeig de Ronda.
			X			
Comentaris						

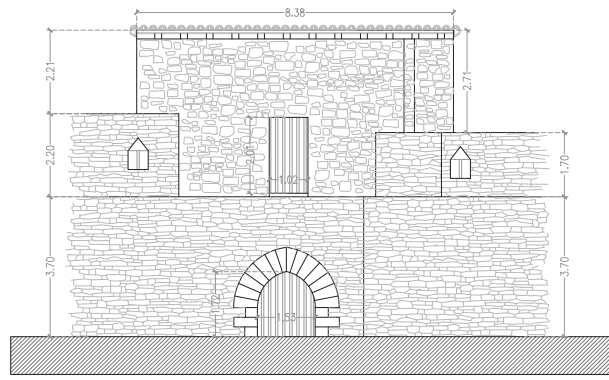

FIGURA 130. Alçat de la Torre Redona, vist des de la banda interior de les muralles. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

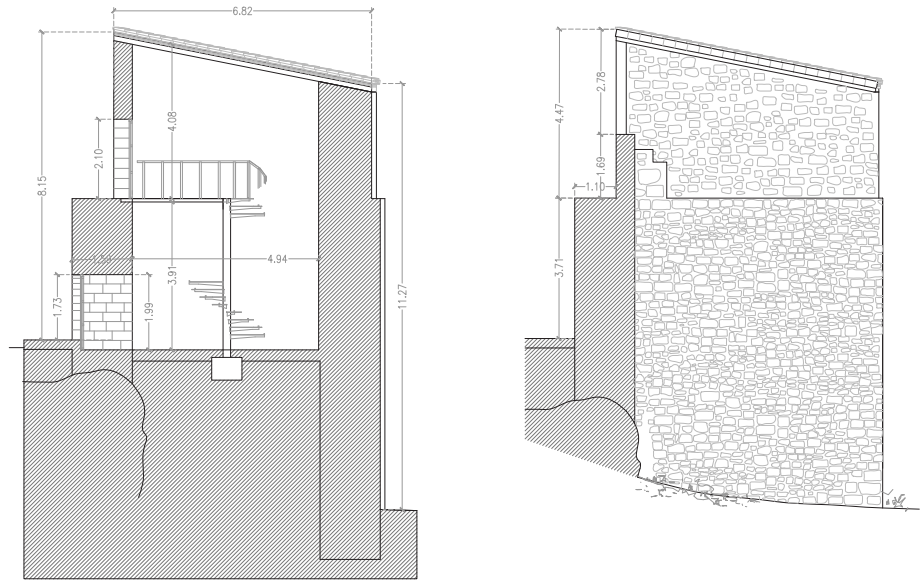

FIGURA 131. A l'esquerra, secció vertical per l'interior de la Torre Redona; a la dreta, alçat exterior. E: 1/200. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

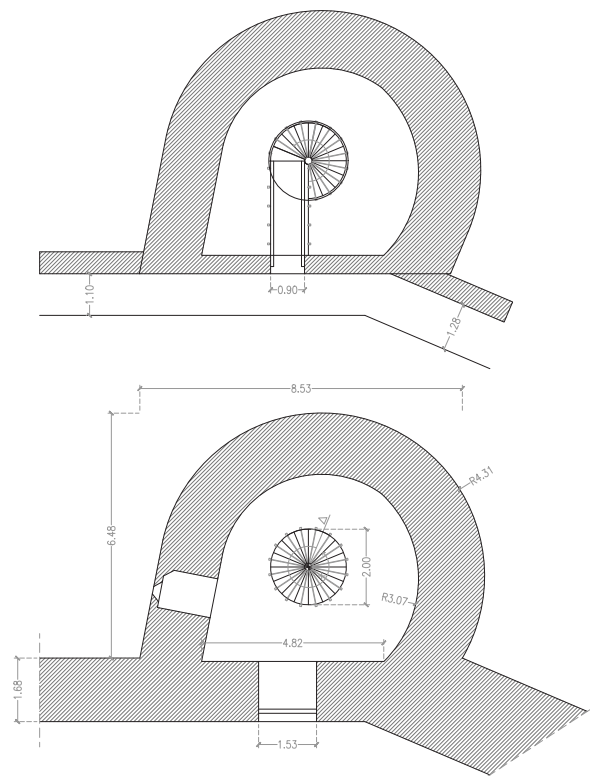

FIGURA 132. Planta baixa i planta primera de la Torre Redona. E: 1/200 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 133. Vista de la Torre Redona des de l'exterior de les muralles, abans de la intervenció (Ajuntament de Morella, 2018).

FIGURA 134. Vista de la Torre Redona des de l'exterior de les muralles, després de la intervenció (Diari del Maestrat, 2019).

FIGURA 135. Vista de la Torre Redona des de l'exterior de les muralles, després de la intervenció (Diari del Maestrat, 2019).

PORTAL DE SANT MIQUEL

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Torres i Porta de Sant Miquel o de San Miguel, Porta de Santa Llúcia

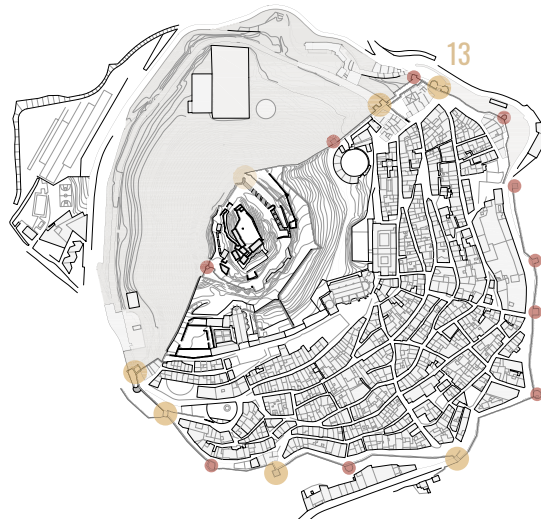
Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 17.5" N 0° 05' 56.4" W	Placet de Sant Miquel, s/n	968 m	990 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIV (1360)	Domènec Taravall	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
224 m ²	94,19 + 85,67 m ²	38,20 + 35,33 m ²	2050,52 + 2030,38 m ³	631,83 + 587,18 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Hexagonal	Sí	PB, P3 - PB, P2	PB + 4, PB + 3	21,77 m - 23,70 m

Descripció general

El Portal de Sant Miquel, també conegut com la Porta de Santa Llúcia, és l'element més destacat del recinte defensiu de Morella, tant pel seu interès històric com, especialment, per les seues característiques arquitectòniques. Va ser construït en 1360 per Domingo Taravall, "obrer de murs", i juntament amb el Portal de la Nevera, és l'únic exemple de portal amb doble torre de tot el recinte emmurallat. Es troba en la vessant nord-est del recinte, a una distància de 19 metres de la Torre del Racó, cap a l'oest, i a 76 metres de la Torre Redona, cap a l'est.

El conjunt del portal està constituït per dues torres bessones de planta octogonal, si bé estan aixamfranades per l'interior, fet que les converteix en hexagonals (Dualde, 2016:36). Les torres es connecten per un cos inferior on s'ubica la porta d'accés a la ciutat, resolta amb doble arc ogival. Sobre aquesta porta apareixen els escuts de la Casa Reial d'Aragó i els corresponents a la ciutat de Morella (Salvador, 1982:14). Per altra banda, les dues torres es connecten també a l'altura de les cobertes per un pont superior resolt amb arc rebaixat i que presenta un doble joc de matacans.

L'accés a les torres en planta baixa es produeix a través de portes d'arc ogival, mentre que les que donen accés a la banqueta són de mig punt. La comunicació vertical de les torres està resolta amb escales de fusta que comuniquen les plantes interiors (Salvador, 1982:14). Pel que fa a la configuració interior, convé destacar l'asimetria entre les dues torres. La torre A -la més pròxima a la torre del Racó-, es divideix en planta baixa i quatre altures, on la segona planta té un forjat de fusta que descansa sobre un arc perpany i la resta de plantes estan formades per bigues de fusta sobre mènsules de carreus. La torre B, per la seua banda, es divideix en planta baixa i tres altures, on la segona planta està formada per volta de carreus, mentre que les altres dos són forjats de bigues de fusta que descansen sobre mènsules de carreus (Dualde, 2016:37).

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	<table border="1"><tr><td>1</td><td>2</td><td>3</td><td>4</td><td>5</td></tr><tr><td></td><td></td><td></td><td>X</td><td></td></tr></table>	1	2	3	4	5				X		Poc degradat.
1	2	3	4	5								
			X									
Causes de degradació	-											
Intervencions de conservació realitzades												

Estes torres van ser restaurades en 1960 pel Ministeri de Cultura, segons el projecte de l'arquitecte Alejandro Ferran. D'aquesta intervenció destaca el canvi produït en el remat de l'edifici, on les finestres d'arc de mig punt originals que sustentaven la coberta de teula a una aigua van ser substituïdes per un remat de merlets i una coberta plana, que és la que es conserva en l'actualitat. També es van reparar els desperfectes produïts com a conseqüència dels conflictes bèl·lics que tingueren lloc durant 1838 i 1840, retirant de la façana els projectils provinents del bombardeig d'artilleria que encara romanien incrustats.

A principis d'este segle es van realitzar obres de consolidació de la coberta, segons projecte de l'arquitecte Vicente Dualde (Dualde, 2016:36).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Espai expositiu
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella; Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Representa un sòlid valor identitari social.
					X	
Comentaris						

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	Elevat reconeixement arquitectònic i històric.
					X	
Representativitat	1	2	3	4	5	Icona del recinte defensiu de la ciutat.
					X	
Singularitat	1	2	3	4	5	Tipologia única en tot el conjunt.
					X	
Integritat	1	2	3	4	5	La torre manté la majoria dels elements que la integren.
			X			
Autenticitat	1	2	3	4	5	La torre ha patit diverses transformacions arquitectòniques.
			X			
Contextualització	1	2	3	4	5	Es mantenen els llenços de muralla contigus.
			X			
Comentaris						

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Atractivitat	1	2	3	4	5	Torre de major interès històric i arquitectònic.
					X	
Resistència	1	2	3	4	5	Construcció defensiva de pedra.
			X			
Disponibilitat	1	2	3	4	5	[A definir segons projecte].
Condicions d'accessibilitat	1	2	3	4	5	A través de les banquetes de la muralla i la planta baixa.
		X				
Factibilitat	1	2	3	4	5	Alta.
			X			
Valors educacionals	1	2	3	4	5	Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.
		X				
Funcionalitat	1	2	3	4	5	[A definir segons projecte].
Comentaris						

El tram de muralles que comprén la Torre del Panto, el Portal de la Nevera, la Torre del Racó, el Portal de Sant Miquel i la Torre Redona configuren en el projecte de 'Passeig interpretatiu per les muralles' la part amb un major contingut museogràfic, en forma de visita pública guiada.

En la proposta de recorregut per les muralles, aquestes torres es dotaran de contingut museogràfic i formaran part d'un tram acotat de muralla que comptarà amb visita interpretativa i servirà com a mostra per entendre tot el conjunt defensiu de la ciutat. Cal una reinterpretació i millora del contingut museogràfic actual.

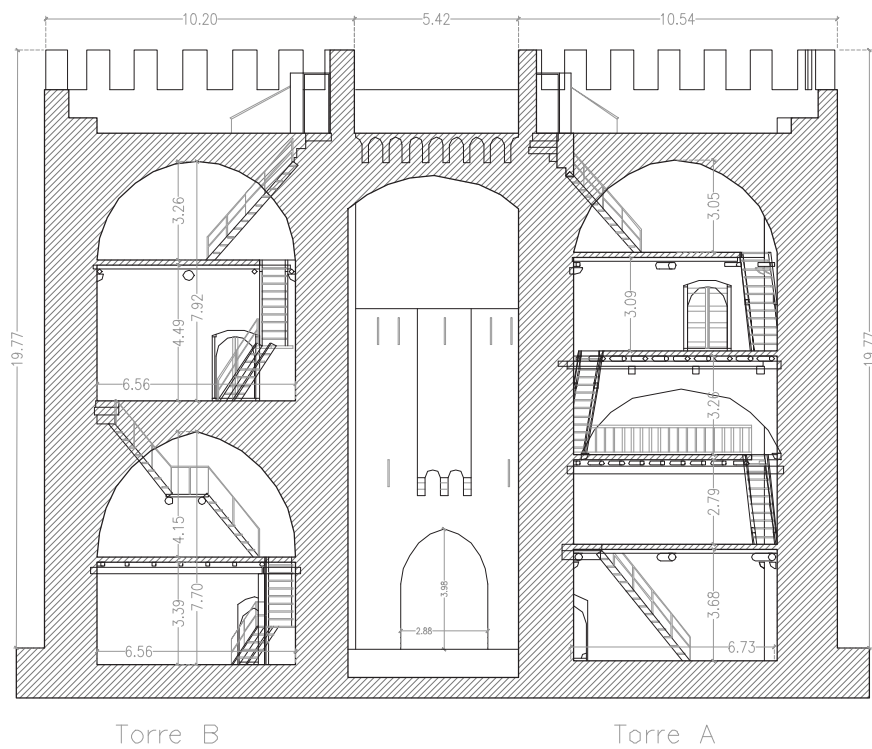

FIGURA 136. Portal de Sant Miquel, secció vertical A-A'. E: 1/250 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

11 PLANIMETRIA

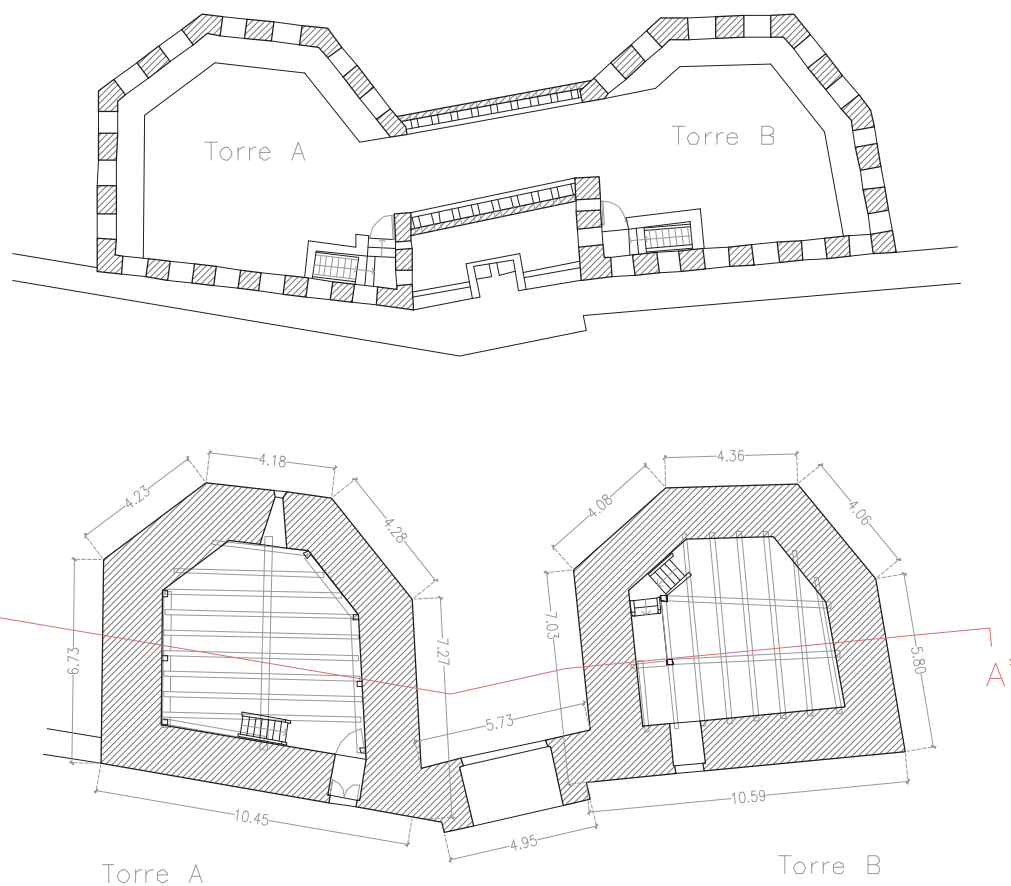

FIGURA 137. Baixa, secció horitzontal pel primer forjat: dalt, secció pels merlets en planta de coberta. E: 1/250. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

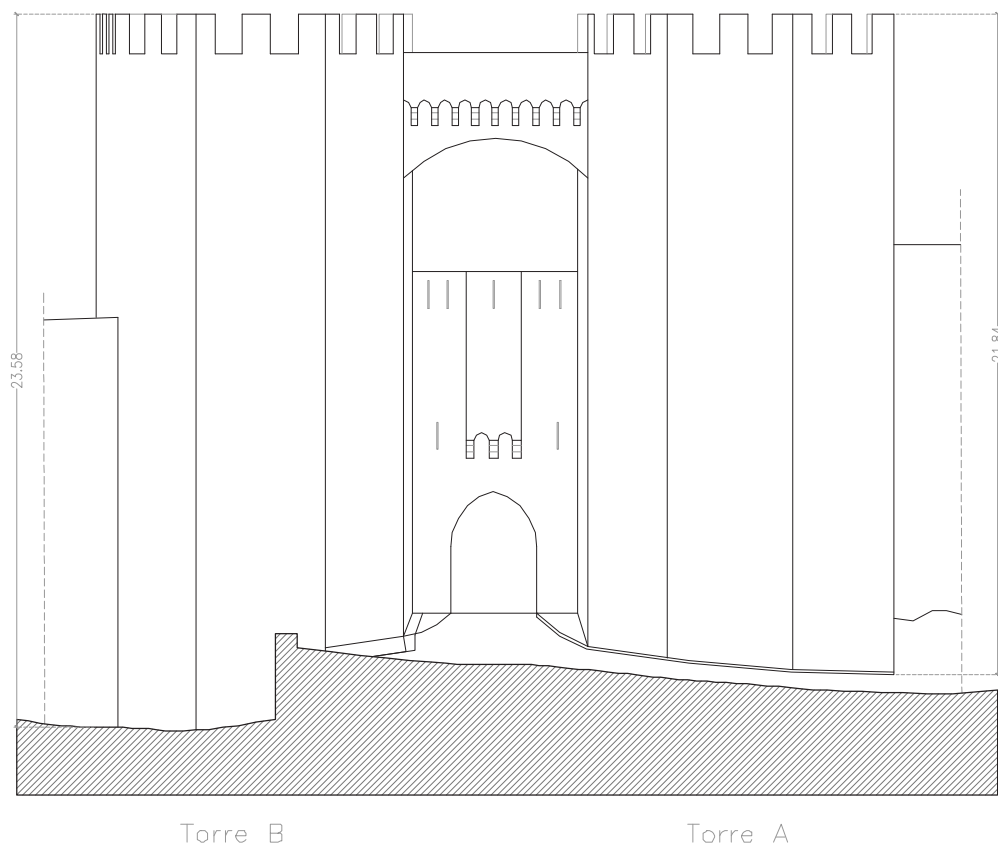

FIGURA 138. Alçat del Portal de Sant Miquel, vist des de l'exterior de les muralles. E: 1/250 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

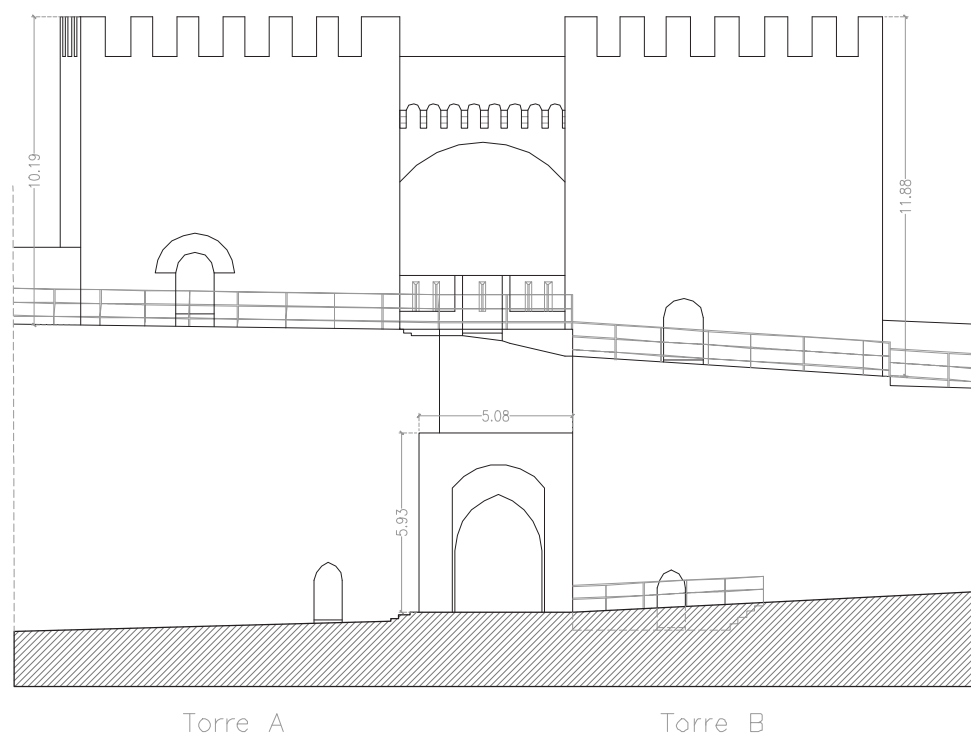

FIGURA 139. Alçat del Portal de Sant Miquel, vist des de l'interior de les muralles. E: 1/250. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 140. Façana interior del Portal de Sant Miquel (S. Portela, 2018).

FIGURA 141. Planta de coberta del Portal de Sant Miquel, detall dels merlets i els matacans (S. Portela, 2018).

FIGURA 142. Sala interior del Portal de Sant Miquel, amb el contingut expositiu actual (S. Portela, 2018).

FIGURA 143. Façana interior del Portal de Sant Miquel (S. Portela, 2018).

FIGURA 144. A l'esquerra, detall de l'estructura interior de fusta del Portal de Sant Miquel; a la dreta, vistes des de la coberta (S. Portela, 2018).

14

TORRE DEL RACÓ

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

ALTRES DENOMINACIONS

Torre del Racó, Torre del Trinquet, Torre Descuberta.

1 LOCALITZACIÓ

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 18.4" N 0° 05' 57.9" W	Carrer Joan Giner, s/n	965 m	977 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIII-XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
47 m ²	47,36 m ²	Desconeguda	547,48 m ³	Desconegut
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Quadrada	Sí	PB, PC	PB + 1	11,70 m

Descripció general

2 CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

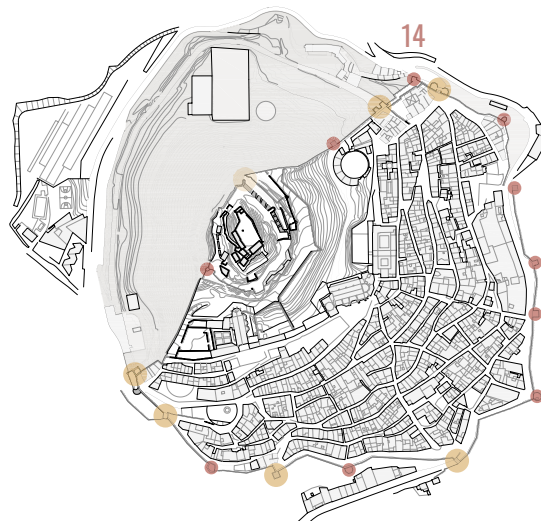
La Torre del Racó es troba en la vessant nord del recinte emmurallat, a una distància de 19 metres del Portal de Sant Miquel, cap a l'est, i a 45 metres del Portal de la Nevera, cap a l'oest. És la torre ubicada més cap al nord de tot el recinte, i deu el seu nom a estar formant cantonada de reforç entre els portals de Sant Miquel i la Nevera. També se la coneix com a Torre del Trinquet, per estar en les proximitats de l'antic trinquet junt a Sant Miquel.

Es tracta d'una torre de flanqueig de planta quadrangular de dimensions exteriors 6,84 x 7,00 x 7,01 x 6,78 metres, que es troba lleugerament girada respecte als llenços de les muralles contigües. La construcció respon a les característiques bàsiques de l'arquitectura defensiva medieval, amb murs de maçoneria i cantonades reforçades amb carreus. La seua altura màxima és de 11,70 metres en la façana exterior (Dualde, 2016:33).

En la part superior tenia una àmplia garita amb vuit espitlleres i una teulada de fusta treballada i folrada de zinc (Salvador, 1982:14). L'estratègica ubicació de la torre permetia dominar tota una àmplia zona en ventall des de l'Alameda fins al vell camí d'Aragó i les seves rodalies a la part del septentrió (Alanyà, 2000:92). Actualment, la planta de coberta és accessible i conserva la banquetta i les espitlleres.

Per tal de defensar-se dels atacs d'artilleria des del Collet de Sant Pere, aquest llenç de la muralla va ser reforçat per oferir més resistència, i la torre va ser emplenada de grava. Ha perdurat massissa fins l'any 2018, quan es va procedir a la seua restauració.

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5	Poc degradat.
Causes de degradació	-	
Intervencions de conservació realitzades		

La Torre del Racó es va veure greument afectada per les pluges de 2015, les filtracions de les quals van provocar una gran esclatxa que feia perillar l'estructura de l'edificació. Des d'aquest moment, es va instal·lar una bastida d'emergència que sustentava l'estructura de la torre per evitar el seu esllavissament.

En l'any 2018 es van portar a terme les obres de rehabilitació necessàries per tal de solucionar els problemes estructurals de la construcció, projecte a càrrec de l'arquitecte Vicente Dualde.

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella: Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

BALAM CONSULTORES. "Finalizadas las obras de rehabilitación de la Torre del Racó en Morella." [Consulta: 23/07/2019] www.balamconsultores.es/finalizadas-las-obras-de-rehabilitacion-de-la-torre-del-raco-en-morella/

LEVANTE EMV. "Finalizan los trabajos de restauración de la Torre del Racó de Morella." [Data de consulta: 23/07/2019] www.levante-emv.com/castello/2018/12/12/finalizan-trabajos-restauracion-torre-raco/1807866.html

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Poc transcendent per a la majoria de persones.
		X				
Comentaris						

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	Es troba ubicada entre els dos únics portals dobles del recinte.
		X				
Representativitat	1	2	3	4	5	Tècniques constructives típiques de l'època.
			X			
Singularitat	1	2	3	4	5	Tipologia estàndard de torre defensiva.
		X				
Integritat	1	2	3	4	5	La torre manté els murs, la banqueta superior i les espitlleres.
			X			
Autenticitat	1	2	3	4	5	La torre ha patit diverses transformacions arquitectòniques.
			X			
Contextualització	1	2	3	4	5	Es mantenen els llenços de muralla contigus i els portals propers.
			X			
Comentaris						

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Atractivitat	1	2	3	4	5	Vistes panoràmiques des de la coberta.
				X		
Resistència	1	2	3	4	5	Construcció defensiva de pedra.
				X		
Disponibilitat	1	2	3	4	5	[A definir segons projecte].
Condicions d'accessibilitat	1	2	3	4	5	A través de les banquetes de la muralla.
			X			
Factibilitat	1	2	3	4	5	Alta.
				X		
Valors educacionals	1	2	3	4	5	Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.
			X			
Funcionalitat	1	2	3	4	5	Mirador integrat en la 'Visita interpretativa per les Muralles'.
				X		
Comentaris						

El tram de muralles que comprén la Torre del Panto, el Portal de la Nevera, la Torre del Racó, el Portal de Sant Miquel i la Torre Redona configuren en el projecte de 'Passeig interpretatiu per les muralles' la part amb un major contingut museogràfic, en forma de visita pública guiada.

Es preveu utilitzar l'espai de coberta de la torre com a mirador. Pel que fa al seu interior, que no presenta un alt interès arquitectònic, se li donarà un ús d'emmagatzemament.

11 PLANIMETRIA

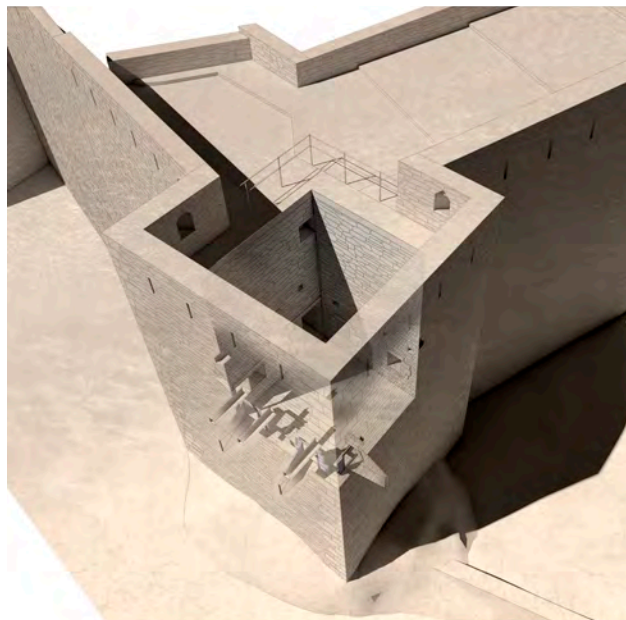

FIGURA 145. Vista en perspectiva de la Torre del Racó (Font: V. Dualde).

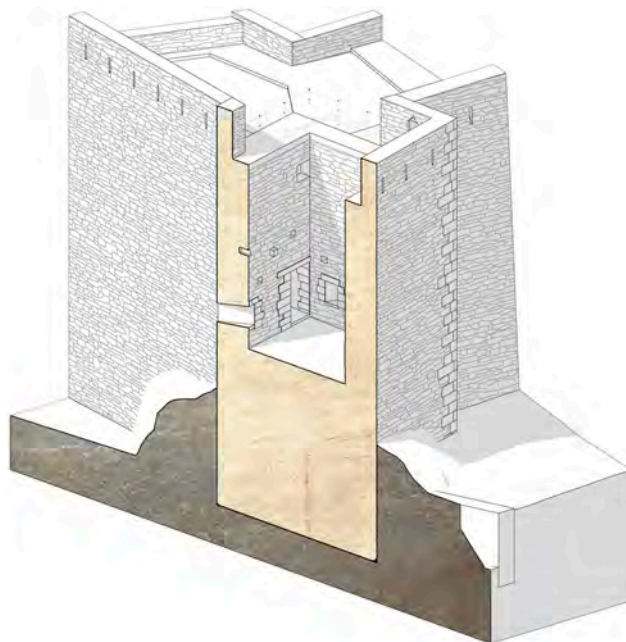

FIGURA 146. Vista en secció vertical de la Torre del Racó (Font: V. Dualde).

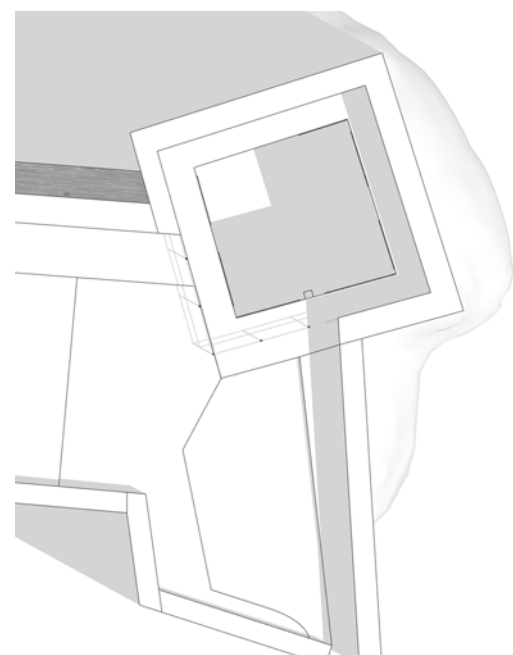
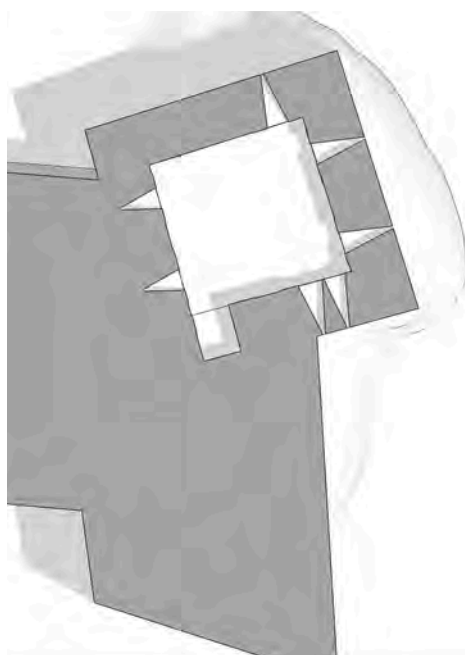

FIGURA 147. A l'esquerra, planta baixa de la Torre del Racó, seccionada per les espitlleres; a la dreta, planta de coberta. E: 1/200 (Font: V. Dualde).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 148. Maqueta del tram de muralla entre la Torre del Racó i el Portal de la Nevera, realitzada mitjançant impressió 3D (S. Portela, 2018).

FIGURA 149. Vista del castell des de la coberta de la Torre del Racó (S. Portela, 2018).

FIGURA 150. A l'esquerra, façana exterior de la Torre del Racó abans de la restauració; a la dreta, façana restaurada (Font: Vicente Dualde).

ALTRES DENOMINACIONS

1 LOCALITZACIÓ

Portal de la Talega, Portal del Trinquet.

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 17.1" N 0° 05' 59.7" W	Carrer del castell, s/n	980 m	992 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XII-XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
122 m ²	45,93 + 48,88 m ²	16,53 + 18,21 m ²	534,62 + 628,11 m ³	182,66 + 172,91 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Trapezoidal	Sí	PB, PC	PB + 3, PB + 2	11,64 m - 12,85 m

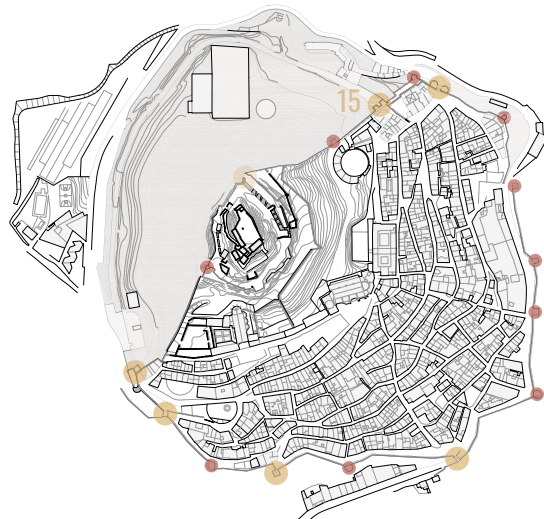
Descripció general

El Portal de la Nevera es troba en la vessant nord del recinte emmurallat, a una distància de 45 metres de la Torre del Racó, cap a l'est, i a 63 metres de la Torre del Panto, cap a l'oest. Es situa en un dels trams que descendeix des del castell, junt al prat de l'Albereda. Aquesta torre deu el seu nom a la proximitat dels dipòsits de neu medievals (neveres), si bé també se la coneix com el Portal de la Talega o del Trinquet.

El conjunt està format per dues torres bessones de planta quadrangular, distribuïdes en planta baixa i tres altures, i unides entre sí per una porta de doble arc d'ogiva. La torre situada més pròxima al castell té unes dimensions en planta de 7,33 x 6,55 x 6,50 x 6,76 metres i en l'actualitat es troba buida, sense forjats interiors ni coberta. Les dimensions de l'altra torre són de 7,36 x 7,12 x 6,19 x 7,61 metres de costats, i sí que conserva els dos forjats interiors i la coberta, coronada per una banqueta. L'accés a la coberta es produeix per l'exterior, des de la banqueta de la muralla (Dualde, 2016:29).

La construcció és de murs de maçoneria reforçats amb carreus en els cantons, d'un gruix d'entre 1,34 i 1,58 metres en les dues torres. El cos central que uneix les dues torres té un ample de 3,59 metres i una altura d'11,70 metres, amb un gruix de quasi 2 metres.

En els plànols del segle XVIII no figura cap camí que porte a aquest portal, fet que indica que la porta no acostumava a estar oberta. Va ser tapiada al començar la Guerra dels Set Anys i es va reobrir en 1868. En l'any 1974 es va tornar a tapiar, època en la que es van construir cinc matacans per a la defensa de l'entrada, un pas cobert de fusta folrada de zinc, espitlleres i una barana de maçoneria en la part interior pròxima a l'antic trinquet. Finalment, en el segle XIX va ser definitivament reoberta (Salvador, 1982:13).

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5 X	Poc degradat.
Causes de degradació	-	
Intervencions de conservació realitzades		

A principis de la dècada de 1960 van ser restaurades pel Ministeri, segons projecte de l'arquitecte Alejandro Ferran. A finals del segle XX es va realitzar una segona intervenció per part de l'Escola Taller de Morella, projecte a càrrec de l'arquitecte Rafael Culla (Dualde, 2016:28).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

Segons Salvador Gaspar, entre la Porta Ferrissa i el Portal de la Nevera es va obrir en l'any 1640 un fossat per la part exterior de la muralla. En 1710 l'artilleria espanyola va obrir una bretxa de 10 passos en este llenç.

El pas des del Portal de la Nevera cap a la Torre del Racó, tram de 45 metres de longitud, va ser ampliat en 1874 per tal d'instalar una garita per a la vigilància del dipòsit de presoners carlistes, que es trobaven en l'antic trinquet (Salvador, 1982:14).

6 INFORMACIÓ COMPLEMENTÀRIA

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella; Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

7 BIBLIOGRAFIA

Pàgines web

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Transcendent per un nombre important de persones.
			X			

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	Tipològica, per ser de doble torre.
			X			

Representativitat	1	2	3	4	5	Tècniques constructives típiques de l'època.
		X				

Singularitat	1	2	3	4	5	És una de les dues úniques torres dobles del conjunt emmurallat.
			X			

Integritat	1	2	3	4	5	Una torre només conserva els murs, i l'altra tots els forjats.
		X				

Autenticitat	1	2	3	4	5	La torre manté la morfologia original.
			X			

Contextualització	1	2	3	4	5	Es mantenen els llenços de muralla contigus i el castell.
			X			

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

Atractivitat	1	2	3	4	5	Accessibilitat en la part alta de la muralla.
			X			

Resistència	1	2	3	4	5	Construcció defensiva de pedra.
			X			

Disponibilitat	1	2	3	4	5	[A definir segons projecte].

Condicions d'accessibilitat	1	2	3	4	5	A través de les banquetes de la muralla i la planta baixa.
		X				

Factibilitat	1	2	3	4	5	Alta.
			X			

Valors educacionals	1	2	3	4	5	Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.
		X				

Funcionalitat	1	2	3	4	5	Punt d'inici i final de la visita interpretativa de les muralles.
			X			

Comentaris

El tram de muralles que comprén la Torre del Panto, el Portal de la Nevera, la Torre del Racó, el Portal de Sant Miquel i la Torre Redona configuren en el projecte de 'Passeig interpretatiu per les muralles' la part amb un major contingut museogràfic, en forma de visita pública guiada.

Concretament, el Portal de la Nevera constituirà el punt d'encontre per a començar la visita, ascendint per la torre que actualment es troba buida, i serà el punt final, descendint per l'altra torre.

11 PLANIMETRIA

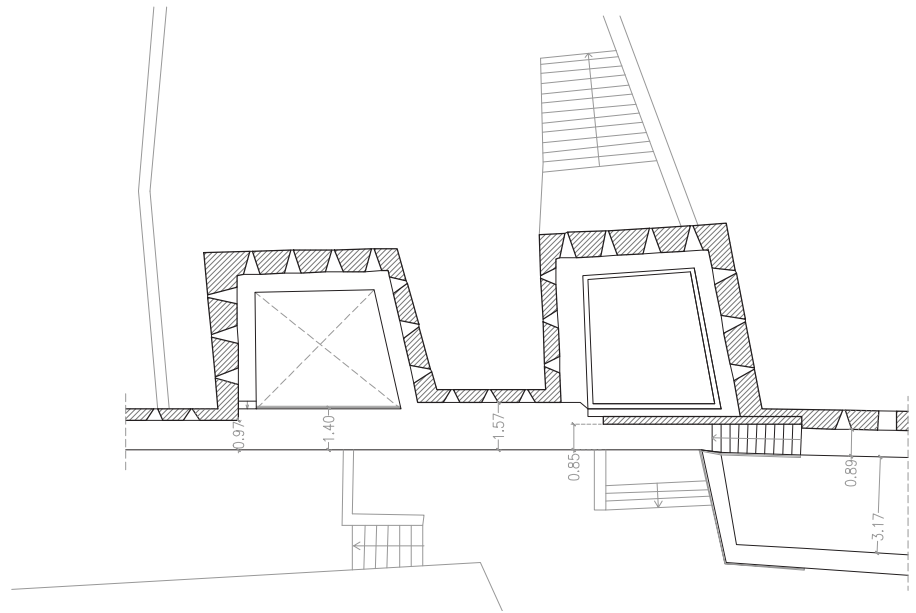

FIGURA 151. Planta de coberta del Portal de la Nevera, secció per les espitlleres. E: 1/250 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

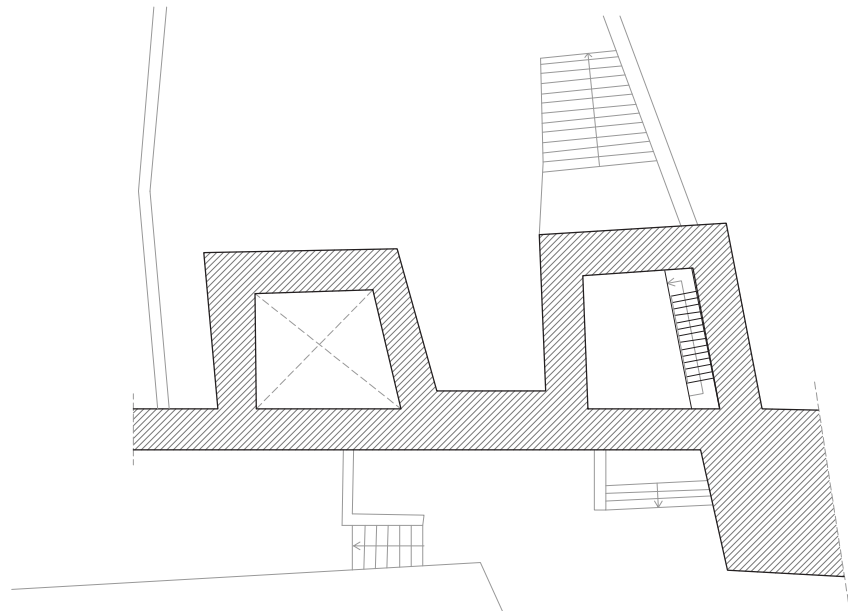

FIGURA 152. Planta tipus del Portal de la Nevera, nivells primer i segon. E: 1/250 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

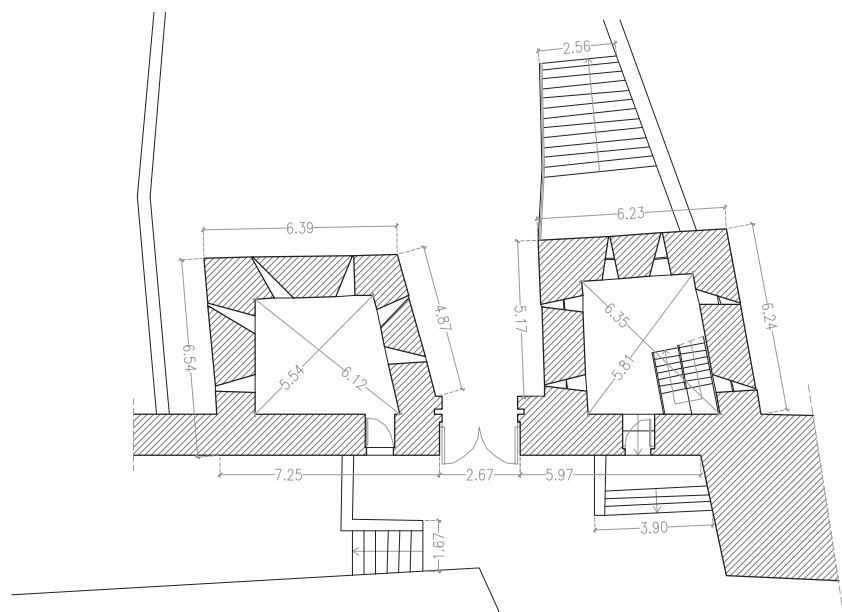

FIGURA 153. Planta baixa del Portal de la Nevera, secció per les espitlleres. E: 1/250 (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 154. Façana principal del Portal de la Nevera, des de la part exterior de les muralles (S. Portela, 2018).

FIGURA 155. Torre oest del Portal de la Nevera, sense coberta ni forjats interiors. Detall de les espitlleres. (S. Portela, 2018).

FIGURA 156. Banqueta de les muralles a l'altura del Portal de la Nevera, castell al fons (S. Portela, 2018).

16

TORRE DEL PANTO

FITXES DE CATALOGACIÓ DEL RECINTE DEFENSIU DE MORELLA

ALTRES DENOMINACIONS

Torre del Públic, del Publich o del Bordell

1 LOCALITZACIÓ

Coordenades	Adreça	Cota topogràfica (planta baixa)	Cota topogràfica (planta coberta)	
40° 37' 15.8" N 0° 06' 02.6" W	Carrer del castell, s/n	993 m	1008 m	
Localització cronològica	Autor	Tipologia	Època històrica	Estil arquitectònic
s. XIV	Desconegut	Torre defensiva	Medieval	Gòtic
Sup. ocupada (en planta)	Sup. construïda (per planta)	Sup. útil (per planta)	Volum total	Volum interior
45 m ²	39,13 m ²	16,31 m ²	576,77 m ³	221,32 m ³
Tipologia en planta	Coberta accessible	Accesos	Nº plantes	Altura màxima (exterior)
Quadrada	No	PB, P2	PB + 3	14,74 m

Descripció general

La Torre del Panto es troba en la vessant nord del recinte emmurallat, a una distància de 63 metres del Portal de la Nevera, cap a l'est, i a 125 metres de la Porta Ferrissa, cap a l'oest. Es situa en un dels trams que descendeix des del castell, junt al prat de l'Albereda. Aquesta torre també rep el nom de Torre del Publich, del Públic o del Bordell, degut a la proximitat del carrer que partia de l'antiga mesquita i en el qual es trobava la casa pública o "bordell" de la Morella medieval (Salvador, 1982:13).

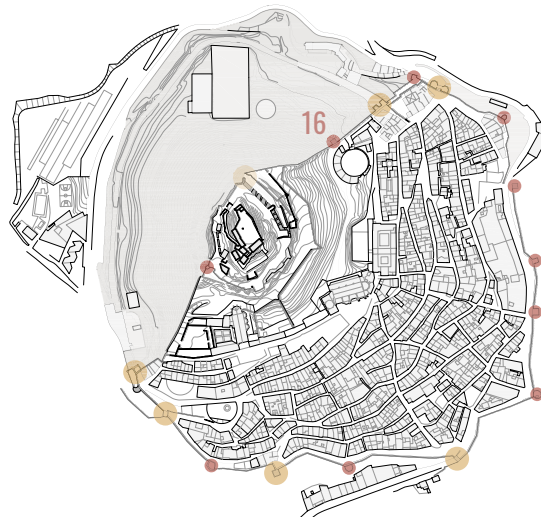
La torre s'emplaça sobre un dels trams del primer recinte emmurallat de la ciutat, previ a la fortificació cristiana del segle XIV. Hi ha indicis que Domènech Taravall va intervenir en ella en l'any 1363, ja que en els textos es cita que en esta data va actuar en el tram de muralla situat junt a la bassa, molt pròxima a l'actual prat. En el segle XIX aquest tram de muralla es va reforçar amb la construcció d'un mur en la part posterior de la muralla original, per tal de protegir-se dels atacs provinents del Collet de Sant Pere (Dualde, 2016:24).

L'edificació presenta planta rectangular, lleugerament trapezoidal, de dimensions exteriors 6,58 x 6,43 x 6,56 x 5,80 metres i una distribució de planta baixa i tres altures interiors, amb coberta de teula àrab a dues aigües i forjats de fusta. El front interior a la ciutat està resolt en les dues primeres altures amb un gran arc perpany de carreus de 0,68 metres de gruix per 4,43 de llum i 6,60 d'altura. Hi ha dos accessos: el principal, ubicat en la planta baixa, es tracta d'una porta de carreus que perfora el mur, mentre que la segona planta compta amb un accés a través de la banqueta interior de la muralla.

La construcció està basada en murs de maçoneria i reforç de carreus en els cantons, de gruix 1,34 metres en les plantes inferiors i 0,68 metres en l'última planta. Junt a la torre es troba el Portal del Panto, resolt amb arc de carreus de mig punt de dimensions 1,91 metres d'ample per 2,10 metres d'altura.

2 CARACTERÍSTIQUES I DESCRIPCIÓ GENERAL

3 PLÀNOL GENERAL D'EMPLAÇAMENT

4 ESTAT DE CONSERVACIÓ

Estat de conservació actual	1 2 3 4 5	Poc degradat.
Causes de degradació	-	
Intervencions de conservació realitzades		

A principis del segle XX, la torre va ser saquejada i es va utilitzar part de la maçoneria dels murs i de la muralla pròxima per a la construcció de la plaça de bous en l'any 1904, deixant al descobert l'arc perpany que sosté les dues primeres plantes de l'edifici, en el seu interior (Dualde, 2016:25).

En l'any 2003 va ser restaurada per la Diputació Provincial de Castelló, segons projecte de l'arquitecta Vera Hofbauerová i direcció d'obra de l'arquitecte Jose Vicente Ferrer. Una de les accions portades a terme en aquesta intervenció va ser la restitució del passeig de ronda de la part interior adossada a la torre, ocultant d'aquesta manera l'arc perpany (Dualde, 2016:25).

Riscos i amenaces

En l'actualitat, no es preveuen riscos o amenaces importants cap a l'edifici patrimonial. Cal previndre la degradació per factors ambientals, així com tenir cura del manteniment de l'edifici i procurar-ne una bona gestió en l'ús assignat.

5 USOS DE L'ELEMENT I SITUACIÓ LEGAL

Ús original	Defensiu
Ús actual	Sense ús
Règim de propietat	Propietari
Públic	Estat espanyol
Estatus legal	Normativa d'aplicació
No catalogat	Sota la protecció de la Declaració genèrica del Decret del 22 d'abril de 1949, la Llei 16/1985 sobre el Patrimoni Històric Espanyol, i la Llei 5/2007 del Patrimoni Cultural Valencià (amb les seues modificacions, inclosa la Llei 9/2017 del 7 d'abril).

Comentaris

Adossada a la torre hi ha una porta tapiada amb arc de mig punt. Els historiadors no fan menció d'aquesta porta ni de la seua finalitat, però en la part exterior de la muralla i junt a la mateixa, s'han trobat restes de fonaments d'un mur de 20 metres que feia de "tambor" defensiu. A més, les sageteres d'aquesta torre són les úniques de tot el recinte que es troben adaptades per a ballesta.

Estos fets indueixen a pensar que la porta va ser utilitzada en les Guerres de la Unió, moment en el qual es va tapiar la Porta Ferrissa, per tal d'accedir al castell sense haver de travessar l'interior de la població (Salvador, 1982:13).

Publicacions

ALANYÀ I ROIG, J. (2000). *Urbanisme i vida a la Morella medieval (segles XIII - XV)*. Morella: Ajuntament de Morella: Amics de Morella i Comarca.

DUALDE VIÑETA, V. (2016). *Puertas y torres de Morella*. Morella: Ajuntament de Morella.

SALVADOR GASPÀR, M. (1982). *Castillo, murallas y torres de Morella*. Morella: Asociación de Amigos de Morella.

Pàgines web

VERA HOFBAUEROVÁ, Arquitecta.
veraarquitecta.com/proyecto/restauracio-de-torre-panto-de-les-murallas/

[Data de consulta: 21/07/2019]

7 BIBLIOGRAFIA

8 RECONeixEMENT SOCIAL

Reconeixement social	1	2	3	4	5	Poc transcendent per a la majoria de persones.
		X				

Comentaris

9 ANÀLISI DEL VALOR PATRIMONIAL

Significància	1	2	3	4	5	És la torre del recinte emmurallat més propera al castell.
			X			

Representativitat

1	2	3	4	5
		X		

Tècniques constructives típiques de l'època.

Singularitat

1	2	3	4	5
			X	

Tipologia particular de torre defensiva.

Integritat

1	2	3	4	5
		X		

La torre es manté íntegra, després de la restauració.

Autenticitat

1	2	3	4	5
		X		

La torre ha patit diverses transformacions arquitectòniques.

Contextualització

1	2	3	4	5
			X	

Es mantenen els llenços de muralla contigus i el castell.

Comentaris

Atractivitat	1	2	3	4	5	Proximitat al castell.
			X			

Resistència

1	2	3	4	5
			X	

Construcció defensiva de pedra.

Disponibilitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Condicions d'accessibilitat

1	2	3	4	5
		X		

A través de les banquetes de la muralla i la planta baixa.

Factibilitat

1	2	3	4	5
			X	

Alta.

Valors educacionals

1	2	3	4	5
		X		

Tipologia constructiva i història defensiva de la ciutat.

Funcionalitat

1	2	3	4	5

[A definir segons projecte].

Comentaris

10 ANÀLISI DEL VALOR TURÍSTIC

El tram de muralles que comprén la Torre del Panto, el Portal de la Nevera, la Torre del Racó, el Portal de Sant Miquel i la Torre Redona configuren en el projecte de 'Passeig interpretatiu per les muralles' la part amb un major contingut museogràfic, en forma de visita pública guiada.

11 PLANIMETRIA

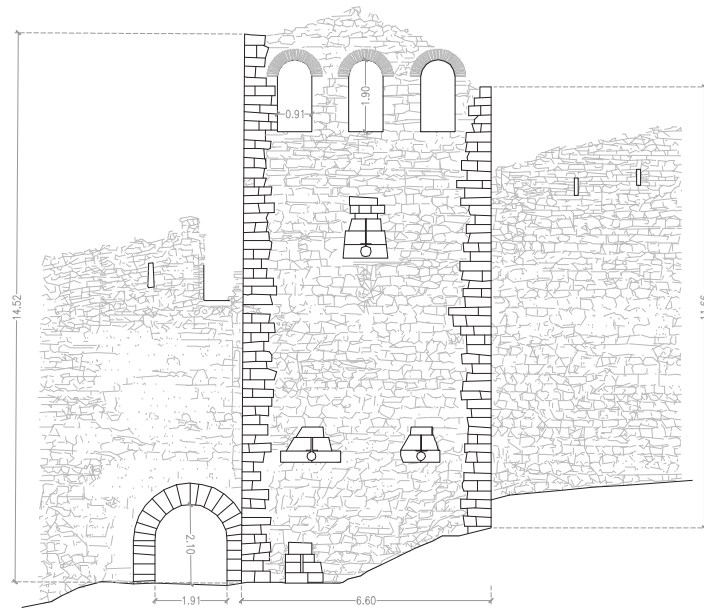

FIGURA 157. Alçat de la Torre del Panto, vist des de la banda exterior de les muralles (abans de la restauració). E: 1/200. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

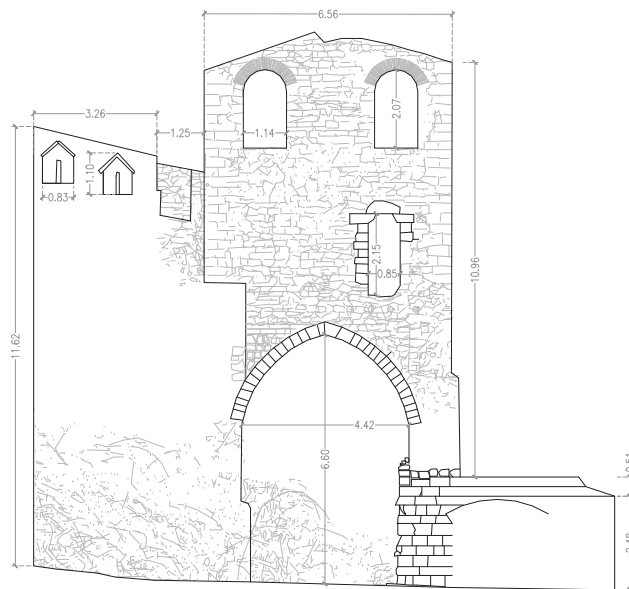

FIGURA 158. Alçat de la Torre del Panto, vist des de la banda interior de les muralles (abans de la restauració). E: 1/200. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

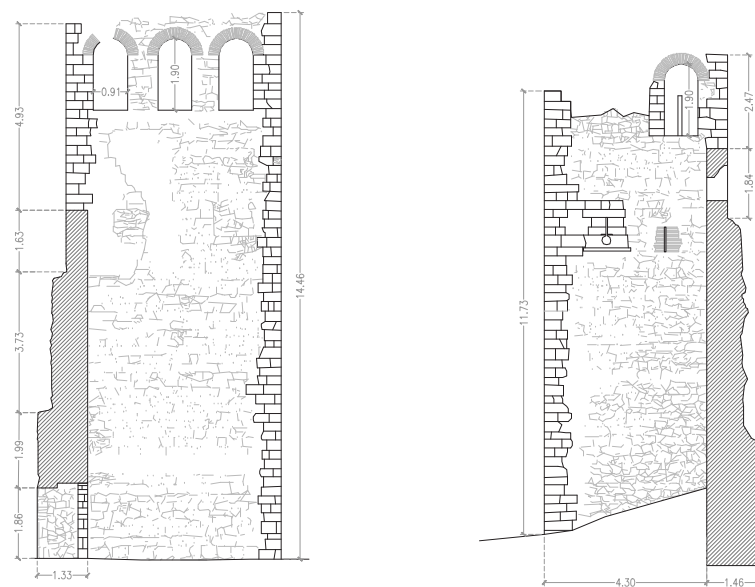

FIGURA 159. A l'esquerra, secció per la porta d'arc de mig punt; a la dreta, secció vertical (abans de la restauració). E: 1/200. (Font: V. Dualde, modificat per S. Portela, 2019).

12 FOTOGRAFIES

FIGURA 160. Vista de la Torre del Panto des de la banda exterior de les muralles en el passeig de l'Alameda, castell al fons. (S. Portela, 2018).

FIGURA 161. Vista de la Torre del Panto des de la pujada al castell (S. Portela, 2018).

FIGURA 162. Tram de muralla entre la Torre del Panto i el castell (S. Portela, 2018).

SETEMBRE 2019

UNIVERSITAT
POLITÈCNICA
DE VALÈNCIA

ESCOLA TÈCNICA
SUPERIOR
D'ARQUITECTURA

MASTER OFICIAL EN
CONSERVACION DEL
PATRIMONIO ARQ.

